

Речи

ЧАСОПИС
ЗА ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ
И КУЛТУРОЛОШКЕ
СТУДИЈЕ

ISSN 1821-0686

3/2010

ФАКУЛТЕТ ЗА
СТРАНЕ ЈЕЗИКЕ

Речи / 1

Речи

Часопис за језик, књижевност и културолошке студије

Зима 2010, година II, бр. 3

Издавач

Факултет за стране језике, Алфа универзитет, Палмира Тољатија 3, 11070 Нови Београд

За издавача

Проф. др Милан Д. Јовановић

Главни и одговорни уредник

Проф. др Нада Тодоров

Издавачки савет

Проф. др Ђорђе Мачванин, проф. др Милан Д. Јовановић, проф. др Нада Тодоров

Редакциони одбор

проф. др Милош Ковачевић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет у Београду; проф. др Нада Тодоров, Алфа универзитет у Београду, Факултет за стране језике; проф. др Милан Д. Јовановић, Алфа универзитет у Београду, Факултет за стране језике; доц. др Борјанка Трајковић, Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет у Сомбору; проф. др Дејан Ајдачић, Институт филологије Кијвског националног универзитета ім. Тараса Шевченка, Кијев; доц. др Бранкица Бојовић, Алфа универзитет у Београду, Факултет за стране језике; проф. др Јасмина Ахметагић, Алфа универзитет у Београду, Факултет за стране језике; доц. др Наташа Филиповић, Алфа универзитет у Београду, Факултет за стране језике; доц. др Андрија Матић, Алфа универзитет у Београду, Факултет за стране језике; мр Марко Боснић, Филозофски факултет, Универзитет у Фрајбургу

Рецензенти

Проф. др Милош Ковачевић, доц. др Борјанка Трајковић,
доц. др Андрија Матић

Секретар редакције

Младен Боснић

Ликовни и графички уредник

Ратомир Димитријевић

Језичка редакција

Ирена Поповић Григоров

Преводи

Доц. др Андрија Матић, Младен Боснић, Иван Голубовић

Штампа

Београд

Тираж 300

Број ISSN 1821-0686

Цена 300,00 дин.

САДРЖАЈ

ПОШТОВАНИ ЧИТАОЦИ	5
РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ	9
Дејан В. Ајдачић	
ОБОРОТЕЊ (ЧОВЕК-ВУК) У ИСТОЧНОСЛОВЕНСКИМ КЊИЖЕВНОСТИМА	11
Jasmina M. Ahmetagić	
KLINIČKI SLUČAJ: HAMBERT HAMBERT	24
Artea D. Panajotović	
NARRATIVE STRATEGIES IN <i>WOMAN HOLLERING CREEK</i> BY SANDRA CISNEROS	37
Dr Brankica J. Voјović	
TRANSLATION AS A CULTURAL TRANSFER	46
Marko G. Bosnić	
DERIDA'S ELISION – THE GIFT OF MUSIC	54
Tijana V. Parezanović	
ISPOD POVRŠINE: ISTORIJA OSVAJANJA U <i>IZRANJANJU</i> MARGARET ETVUD	66
Milica M. Prvulovic	
THE DEVELOPMENT OF PERSONAL PRONOUNS IN ENGLISH.	78
Mr Zorica R. Prnjat	
JEZIK INTERNETA: KRISTALOVA KONCEPCIJA NETSPIKA.	92
СТРУЧНИ РАДОВИ	109
Danijela Mišić	
JEZIK U ROMANU <i>ALISA U ZEMLJI ČUDA</i> LUISA KEROLA	111
Власта М. Сучевић	
ОБРАДА НАСТАВНИХ САДРЖАЈА ПРИМЕНОМ МОДЕЛА МУЛТИМЕДИЈАЛНИХ ПРЕЗЕНТАЦИЈА	117
Mladen Bosnić	
IN DEDICATION TO THE LIVING MEMORY OF MRS. DANICA SELESKOVIC	129

Andrijana S. Đordan	
UTICAJ UZRASTA I POLA NA USVAJANJE DRUGOG JEZIKA L/2 . . .	137
ПРИКАЗИ	149
Нада П. Тодоров	
О <i>ЈУЖНОСЛОВЕНСКИМ ТЕМАМА</i> ПЕРА ЈАКОБСЕНА	151
УПУТСТВО БУДУЋИМ САРАДНИЦИМА	157

ПОШТОВАНИ ЧИТАОЦИ

Пред вама се налази трећи број часописа *Речи* који је покренут пре две године у оквиру издавачке делатности Факултета за стране језике, Алфа универзитета у Београду. Намера претходног уредништва била је да читаоцима пружи квалитетне текстове из области књижевности, језика и културологије. Захваљујући напорима претходне редакције и квалитету објављених прилога, часопис је био добро прихваћен у нашој средини.

Свака редакција тежи да часопис учини бољим и квалитетнијим, што није једноставно постићи. На почетку нашег рада нисмо били у могућности да учинимо неке радикалније заокрете, али ћете уочити неколико значајних измена. Већ у наредном периоду настојаћемо да проширимо листу рецензената из иностранства и покушати да часопис *Речи* ставимо на листу референтних часописа, који би омогућио и импакт фактор.

Постављене захтеве није лако остварити, али сматрамо да успех није могуће постићи без интензивног настојања да обогатимо садржај и амбиција да радови из часописа не буду само читани већ и цитирани. Имамо у виду латинску пословицу: „**Fruscibus ex propriis arbor cognoscitur omnis**“ („Свако се дрво познаје по својим плодовима.“). Колико ћемо у томе успети, време ће показати.

Више од половине радова објављено је на енглеском језику пошто су на нашем факултету основне студије везане за англистику. Ипак, с обзиром на то да имамо доста наставника и сарадника који предају и друге светске језике, очекујемо да ће следећи број *Речи* бити и у том смислу богатији.

Пред вама се налазе разноврсни садржаји из области језика, књижевности, педагогије, преводаштва. Имена неких аутора који су нам послали стручне и научне радове позната су у свету науке, језика и књижевности.

Нашим младим колегиницама и колегама *Речи* су пружиле прилику да напоре свога рада објаве на страницама свог часописа. Претпостављамо да ће свако од њих, на путевима откривања лепоте и богатства речи, имати у виду латинску пословицу: „**Doctrina est fructus dulcis radicis amarae**“ („Наука је слadak плод горког корења.“).

Верујемо да ће се мисија нашег часописа и даље успешно наставити. Зато очекујемо радове који ће поштовати високе стандарде научне методологије и научног приступа. Квалитетом радова можемо остварити статус доброг часописа.

Ако, и поред тешкоћа приликом реализације овог броја, пробуди-мо ваше интересовање и жељу за већом сарадњом, сматраћемо да смо остварили циљ.

На крају захваљујемо свима који су нам послали прилоге.

Редакција

DEAR READERS

In front of you is the third number of the *Reci* journal, which the Faculty for Foreign Languages of the Alpha University in Belgrade started publishing two years ago. The aim of the previous editorial board was to provide readers with quality texts from various fields such as literature, language and culture. Owing to the efforts of the previous editorial staff and the quality of the papers published, the journal was very well accepted among readers in our cultural environment.

Every editorial board inclines to make its journal better than the previous edition which is not always easy to achieve. As you will notice, we have made some changes. We are not in the position to make some more radical changes at the very begging of our work. Nevertheless, in the next period we will make every effort to include more reviewers and experts from abroad and thus hopefully place *Reci* on the list of relevant journals, ensuring that our journal has a noticeable impact factor.

These requirements are not easy to fulfill, but it is our opinion that there will be no success for our journal unless we work hard on further enriching its contents and making articles published in it quoted, rather than just read. We keep in mind the Latin proverb: „**Frusctibus ex propriis arbor cognoscitur omnis**“ (“Each tree is known by its fruit”). Time will tell how successful we shall be.

More than half of the our articles are in English since the English language is the focal point of our Faculty’s undergraduate studies. Having in mind that we have many lecturers and associates that teach other foreign languages, we expect our next edition to include articles in other languages as well.

In front of you are various contents from different fields: linguistics, literature, pedagogy and translation. Some of the authors that have sent us their expert and scientific articles from the spheres of science, language and literature are quite well-known in their respective fields of work.

To our young colleagues, our journal gives an opportunity to publish their works, i.e. to see their efforts on the pages of their journal. On the journey of discovering the beauty and fullness of words, we presume that each and every one of them will have in mind the Latin sentence: „**Doctrina est fructus dulcis radicis amarae**“ (“Science is a sweet fruit of a bitter root.”)

We believe that the mission of our journal will successfully continue, which is why we expect articles that will recognize the high standards of scientific methodology and the scientific approach. With high quality work we can achieve the status of a good and well accepted journal.

If, beside all difficulties with the realization of this edition of our journal, we manage to awaken your interest and willingness for enhanced cooperation, we will consider our goal achieved.

We would like to express our gratitude to all those who have sent their contributions.

The Editorial Board

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

Проф. др Дејан Ајдачић
Институт філології Київського
національного університету
ім.Тараса Шевченка
dejajd@gmail.com

УДК: 821.161:392.2-32
ДАТУМ ПРИЈЕМА 19. 11. 2010.
ДАТУМ ПРИХВАТАЊА 16. 12. 2010.
ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД

ОБОРОТЕЊ (ЧОВЕК-ВУК) У ИСТОЧНОСЛОВЕНСКИМ КЊИЖЕВНОСТИМА

Анстракт: Према народним веровањима Источних Словена, постоје људи који се својом вољом или против своје воље магијским деловањем других претварају у вука. У тексту је указано на фолклористичке студије о овом демонском бићу, а потом је представљено шест прозних текстова источнословенских писаца о оборотњу. Мотив претварања човека у вука ослања се делимично на народну усмену традицију, али се и надграђује ауторским виђењем у прозним делима писаца 19. и 20. века, Руса Ореста Сомова, Александра Куприна, Виктора Пелевина, Белоруса Јана Баршчевског, Украјинаца Валерија Шевчука и Владимира Арењева. У раду су показана различита виђења односа људског и зверског.

Кључне речи: оборотењ, човек-вук, људско-зверско, књижевност

Људи исказују своју надмоћ у односу на животињске претке истичући особине које их од њих разликују – човек је животиња, али животиња која хода усправно, ради, мисли, планира, ствара, смеје се, мења природу. Насупрот тим достојним способностима, којима се уздиже над другим живим бићима, човек није овладао својим насилним поривима. Потреба за симболичким означавањем насилних људи, довела је до метафоричког називања насилника зверима, иако су људи крволочнији од дивљих грабљивица које се задовољавају убијањем плена и заштитом територије. У симболизовању људи као звери, пројектован је страх човека од зверске крволочности, док је заборављена претежна сврховитост животињског насиља. Тиме је животињама симболички приписано нешто што није њихова одлика, док забринути људи људско зверство осуђују као нешто нељудско. Називање људи зверима има више социјалних циљева – таквим именом упозоравају се могуће жртве, утврђују се моралне границе људског и нељудског, а насилници се упозоравају на изгледну социјалну изолацију.

У словенским културама од давнина је у представама и веровањима, магијским препорукама и забранама изграђен однос људи према вуковима и медведима као најсилнијим зверима у шумама, степама и горама које су насељавали Словени. У погледу на свет човека традиционалне културе постоји очигледан страх од вукова, али и уверење да се ове опасне животиње могу на вучје празнике одобровољити даровима и добрим речима. У народним веровањима постоји амбивалентан однос вука према човеку, будући да вук може бити заштитник, а може дати и свој животињски изглед људским бићима које се привремено или трајно појављују у вучјој кожи.

Веровања о претварању човека у вука те повратку вука у човечји облик припадају веровањима о претварању човека у животиње – медведе, вукове, псе, мачке, али и ситније животиње – мишеве, козе, жабе, птице, разне инсекте, муве, лептирове и др. Мотив преображаја у усменим бајкама, баладама, легендама и предањима словенских народа поседује различите жанровске акценте. Поједине животиње у причањима о преображају имају црте које их разликују од других животиња у које се људи могу претворити, о чему је најпотпуније писао Александар Гура у својој монографији о симболици животиња [Гура, 1997]. У речнику *Словенске старине* московских етнолингвиста, у речнику *Гуцулска митологија* Наталије Хобзеј те у радовима Е. Померанцеве, Н. Криничне, С. Некљудова, А. Гуре, К. Мошињског, А. Онишчука, В. Хнатјука и др. сабране су информације о веровањима Источних Словена о људима који се преображавају у вукове.

Вовколак-оборотењ може бити човек чија је мајка током трудноће видела вука или појела месо животиње коју је угризоо вук. У вука се човек може претворити користећи магију ради неке личне користи, али неко може бити претворен и дејством чаробњака против своје воље. Вештином обдарени маг се претвара у вука када навуче предмет који поседује моћ да преображава човека, када се намаже чаробном материјом, изведе магијски поступак или изговори тајне речи. Он користи вучје способности за неку добит. Вовколак, према народним представама Источних Словена, није само човек у зверском облику, нити је само вук, јер он није део чопора већ појединац са вучјим обликом и способностима којима је вољно или невољно одвојен од људи.

Веровања о људима који могу да се претварају из људског у вучји облик су древна и јављају се код свих Словена. У вука се по представама традиционалне сеоске културе Словена могу претворити младићи, мушкарци, па се и називи таквог бића срећу само у мушком роду. Та је чињеница била полазиште у неким реконструкцијама древне културе за претпоставку о постојању иницијацијских младићких обреда и обреда ратничких дружина повезаних са вуковима код Иранаца, полапских Словена, Срба, Скандинаваца [Лома, 88–91]. У записима народних веровања Источних Словена људска створења претворена у

вука називају *вукодлак*, *волколак*, *волкулака*, *вовкулака*, *вовколак*, *оборотень*, *перевертух*, *перевертыш* [Гура, Левкиевская, 418; Криничая 643–644, 693], *перевидник*, *вовкун*, *воўкурад*, *вовкораб*, *вовколаб* [Хобзей, 72–80]. Карпатски *вовкун* чини штету стоци, али не напада људе. У писаној култури и у кругу учених људи срећу се код Источних Словена и позајмлјени латински назив *ликантрон* и немачки *верфулф*. На Балкану се појављује назив *вукодлак*, који носи два значења – источнословенско *оборотень* и јужнословенско *вампир* [Славянские древности, 418]. У источнословенском простору не долази до преклапања оборотња и вампира.

Овде ће бити размотрено шест прозних текстова источнословенских писаца о оборотњу на пољском, руском и украјинском језику. Разумљиво је да се у прозама источнословенских аутора мотив претварања човека у вука ослања на народну усмену традицију. Традиционална веровања у постојање таквих бића најбоље су очувана у виду народних легенди које у ауторском прозном тексту народски казивач приповеда као причу у причи. У фантастичкој прози, која у већој мери одступа од народних веровања о вовкулацима, писци додају представе које се у фолклору не појављују и не укључују у своје приповедање народног казивача.

У изабраним текстовима ће бити осматрена симболика преображаја и напет однос зверског и људског. У представљању човека у вучјој кожи писац може да мотивише доживљаје и поступке људског бића у нељудском обличју на различите начине. Тумачи књижевних текстова тако могу у симболичко-антрополошком кључу да сагледавају подељену људску природу у делима која анализирају. Симболика преображаја и симболика преображеног бића зависе од књижевно-фикционалних правила представљеног света – када, где, како, зашто се дешава преображај у вука, колико дуго траје стање оборотња/вовколака, да ли у време пребивања у виду звери претворена особа има један или два идентитета те у каквом су односу зверски или људски идентитет.

Двојност у облику тела и начину доживљавања света исказује се поређењем некадашњег изгледа и некадашње природе са новом стварношћу и промењеним односом према свету. Мотив оборотња/вукодлака писцима даје могућност да представе преплитање и преображавање људског и зверског у једном бићу. Писац може да опише како звер живи у човеку, али и како човек схвата себе као звер и како прихвата такву судбину. На тај начин се отвара читав низ тема који су везани за агресивност, страх од агресивности, прилике које погодују испољавању крволочности, страху од људи који воде самачки живот за разлику од оних који живе у чопору.

Зависно од исказаних или подразумеваних правила преображавања човека у вовкулака, од начина његовог живота са две различите

природе, увиђања погодности новог стања или патње због губитка људског облика, књижевници граде симболички проткану причу о психологији разломљеног бића, силама преображавања човека и мотивацији прилагођавања или опирања двојној природи. Како се у вовкулаку испољавају неусклађености вука и човека у једном бићу, борба две природе уписана је у фикционалну матрицу самог преображаја. У опис преображаја су уведене симболичке, стварне и психолошке силе које утичу (поспешују, коче, изазивају) преображај и утичу на његову трајност. Сећање, осећања, напор да се сачува људска природа и оне црте које човека разликују од звери састоји се супротстављању поривима који чине зверску природу. Претварањем у вука добијају се јача чула, спретност, брзина и снага, опрез, одличан вид, али вука, не знајући да је то претворени човек, могу прогонити.

Симболика зависи од уведених правила која одређују како човек постаје вовколак, да ли може да задобије само јединствени идентитет те да ли је тај нови идентитет обавезно зверски или људски. Обликујући детаљније условна правила свог света заснованог на фикционалном прихватању и од јунака и од читалаца, писци предодређују мотивисање поступака својих јунака и њихову судбину. Човек-звер у представама колективно несвесног оличава агресивност, која се исказује симболичким представама човека као звери.

Оборотњи носе симболику испреплетеног односа људског и нељудског – зверског. Симболику имају и агенси претварање у оборотња, фазе преображаја, просторна и временска (хронотопска) одређења претварања. У анализи књижевних текстова у којима се појављају оборотњи, наведени симболи чине део значења текста на нивоу саме фабуле, али и психолошких чинилаца фантастичне реалности, те уопштавајућих ставова о добру и злу у оквиру (паганског, хришћанског, ауторовог) погледа на свет, интертекстуалних ослањања на дела других аутора.

Зверско побеђује људско

У промишљању односа људског и зверског за неке писце постоји битна тачка, тачка прелома, после које нема могућности повратка у претходно стање. Предавање зверском свету представља пораз људскости, чак и када човек успева да се врати у људско обличје. Прича Александра Куприна *Сребрни вук* (Серебряный волк) почиње приказом кочијаша који зими вози свог господара до имања у Полесју. Када зачује завијање вукова, кочијаш се присети локалног, полеског предања о оборотњу и почиње да прича причу која се дуго преносила „са поколења на поколење“, „бродила по селима, племенима и народима“, али је сачувала облик приче о догађају који се одиграо

недавно и ту негде, недалеко. Купринова „божићна прича“ жанровски се, с једне стране, ослања на народна причања о нечистим силама, а с друге стране припада популарном, пре свега прозном часописном жанру руске књижевности 19. века – прича које су објављиване очи Божића и приповедале о страшним догађајима [Душечкина]. Када кочијаш зачује завијање вукова, он почиње да казује причу о Стецку, некада највреднијем и највеселијем момку у селу. Стецка одводе у војску из које се он враћа непрепознатљиво тмуран, са два метка под кожом, парама и шепајући у ходу. Родитељи га моле да се ожени, а тек када га мајка зауне да ће клечати до смрти, он је упозорава да ће се кајати. Младић се жени, али брак не доноси бољитак ни њему, ни изабраници. Забринута жена открива да Стецко сваке поноћи одлази из куће. Отац уходи сина и види како он у виду белог шепавог вука одлази у шуму и зове вукове на крваву гозбу. Када то угледа, он бежи кући, али га тамо већ чека Стецко говорећи му да му је спасао живот, и моли оца да му сутра у цркви направи молебан. Те вечери он нестаје. Сељани верују да се Стецко променио у рату, али разлози те промене нису детаљније приказани. У Куприновом виђењу позиција човека се сагледава фаталистички и тај поглед је уграђен и у симболику људског и нељудског у приказивању главног јунака. Карактер младића је сломљен, он је постао звер, нечовек и не може да се врати пређашњем животу и врлинама због којих су га сви волели. С обзиром на то да је јунак промену доживео у рату, очигледно да је Куприн рат и симболички и фантастично, уобличио као уништавање људскости. Стецко зна да не може да се мења јер је он већ прешао ону границу преко које се не може вратити. Како не може да се супротстави силама које су јаче од њега – он страда јер припада оном свету. Једино што је учинио пре коначног нестанка јесте што је спасао оца од неминовне погубљења у шуми.

У причи Куприновог кочијаша, јунак у рату није изгубио људски облик, али је трајно задобио зверске црте које се испољавају ноћу у другом, зверском бићу. Стога је он међу људима туђ и сам. Стецко зна да је изгубљен за своју првобитну природну и социјалну заједницу јер већ целим бићем припада другом свету, свету звери.

Људско побеђује зверско

У књижевним транспозицијама народних веровања и предања источнословенски писци Јан Баршчевски, Валериј Шевчук и Владимир Арењев представљају победу људског над зверским, чиме дају нешто ведрије виђење људске природе него Александар Куприн.

Романтичарски песник и приповедач Јан Баршчевски написао је на пољском језику, на основу белоруских народних веровања, цик-

лус прича под заједничким насловом *Шљахтић Завалња*. Приче су објављене у четири мала тома 1844–1846. [Хајстовић, 239, 241]. У одељку *Вовколак*, човек по имену Марка исповедно прича суседу о својој младости, догађајима који су претходили његовом претварању у вовколака, свом животу у вучјој кожи и повратку у људски облик. У тренутку када прича о својим преживљавањима вовколака, Марка је повучен и тмуран, мртав за свет.

Сапостојање супротних природа у свом бићу јунак приказује приповедањем о унутрашњем раздору у првом лицу. Двојство, које је доживео у кожи вука, постојање зверске и људске душе у сукобу до коначног превладавања оне друге, представљено је из приповедне форме која писцу даје могућност да говори о психолошким преживљавањима и разлозима. Приповедање у првом лицу субјективно представља људску природу, приказану виду сећања, разумских промишљања, моралних дилема, самилости, али и преживљавања звери у туђем телу, које је и своје и туђе. Баршчевски је један од првих словенских писаца који је искористио најличнију форму приповедања како би приказао крајности људског и зверског, али и степеневане прелазе између њих у животу вовколака.

Казивач се сећа младићке љубави према Аљони и очеве одлуке да је против воље младих да богатијем Илији. На свадби Марка обузима велика туга и свирач Артем му даје горилку од које он постаје вук. По погледима и реакцијама схвата да га се плаше и бежи у шуму. Баршчевски је традиционалном мотиву претварања свата на свадби у вука додао мотив чаробног напитка. Али, писац гради и психолошки засновану причу о превеликој тузи као стању које погодује претварању у вука. Тај ће се мотив јавити и у неким доцнијим књижевним обрадама приче о вовкулаку.

Вовколак Јана Баршчевског се тешко привикава на судбину. Расте његова мржња према људима и он им чини штету. Виновнику своје несреће, Артему, из освете украде девојчицу. Вовколак сазна да чаробница Аксиња може да га претвори у човека те долази до њене куће и поља са чудесним биљем које ноћу људе претворене у животиње враћа у првобитан облик. Тамо у краткотрајно задобијеном људском облику препознаје девојчицу коју је отео. Мучи га грижа савести и почиње да чини људима добро, спасавајући их од вукова, лисица и медведа. Тако и несурењеној невести Аљони спасе дете од вука који јој је отео дечачића. Враћа се у мислима у своју младост и поново се претвара у човека.

Код Баршчевског се преплићу елементи народног демонолошког предања и бајке, па се и укрштају надстварна (чудесно кобна и чудесно добробитна) и стварна (психолошка) мотивација. Баршчевски није представио неки младићев грех због кога би морао да буде кажњем претварањем у вука. У несрећном губитку вољене девојке не учес-

твују оностраним силама – њен отац бира кћерки богатијег младожењу, користећи право родитеља да се не обазире на осећања младих који се воле. Тек музичар-чаробњак који на свадби даје младићу чаробно пиће изазива преображај и представљен је као моћна сила зла. Док у преображају у вука младић, како то показује Баршчевски, нема ни кривице ни утицаја, за повратак у људски облик веома су важни његова тежња да поново буде човек и поступци у избору између добра и зла. Писац исказује уверење да човек може да утиче на своју тамну половину у ситуацији када страда као невољна жртва.

У роману Валерија Шевчука *Исповест* (Сповідь, 1970, 1985) преображај козака-писара одиграва се на свадби. Писац се ослонио на словенска веровања према записима украјинског и шире источнословенског фолклора. Пореклом из Полесја, он је могао бити посебно упућен у изворе који наводе таква веровања, али се она јављају у и другим словенским крајевима. [Полеский сборник, брестска област CD №352]. Неонила Криничнаја је у књизи о руској митологији писала о претварању сватова у вукове у руској традицији [Криничная: 644–645]. Вештица може да претвори сватове у вукове, али у Полесју користе заштитне речи које то могу да спрече [Гура, Славянские древности 1, 419]

У Шевчуковој *Исповести* преображај је вишеструко мотивисан – ту постоји психолошка напрелина у самом јунаку које он није свестан: необјашњива туга, учешће у насиљу над заводником из туђег села, учешће у нечасној потери против часног човека који смета његовом начелнику. Сећајући се периода пре кобног преображаја у звер, јунак проналази и своју кривицу. Али, поред тамних страна личности које јунак временом открива кроз искушења, сумње и кајање, појављује се и Црни човек са зверима, који представља фантастички уверљиво оличење надљудске силе која може да управља људима претварајући их и у вукове. Црни човек се појављује пред младићем приликом претварања, потом у сновима и привиђењима. У симболици преображаја тако су повезани психолошки аспекти личности, али и њихово субјективно обојено архетипско уобличење Црног човека у фантастичким представама. Главни јунак је кажњен преображајем у вука, а напетост између привикавања на наметнуту судбину и жеље да се врати у људски облик показана је и реално и симболички представљеним осећањима и тежњама, али и симболима у пренесеном значењу алегоризованог надстварног приповедања. Сама боја – тамна, црна – повезује та два контрастна виђења живота.

Јунак Шевчуковог романа претворен у вука не схвата зашто и како се то десило. Он верује да је то привремено стање резултат неке грешке која ће убрзо бити исправљена његовим повратком у људски облик. Али, како се такве наде не остварују, он је принуђен да се

привикава на трајност свог новог облика и природе па, иако у новом стању, он понекад проналази и разлоге за задовољство; преображени младић жели да се ослободи свог вучјег изгледа и природе, али разуме да је то могуће учинити само на одређени дан који мора да чека годинама. Он је изгубио људски облик, али није изгубио људске црте, мада осећа да се и оне помало губе. Виновник преображаја Шевчуковог јунака је Црни човек који се појављује у пратњи животиња и злокобних птица. Он му се обраћа речима да је изабран, али га држи у мржњи и бесу. Јунак открива да сам човек бира своју судбину између људског и зверског. У Шевчуковој повести на страну зверског вуче Црни човек, а на страну очувања људског тајни глас који говори младићу претвореном у вука. Тајни глас га саветује да одбаци проклињање и гнев на Црног човека, да победи свог непријатеља.

Зверско у човеку се ту показује као људско у звери. За Шевчуковог јунака вучји облик је мука. Да би се ослободио вучјег изгледа, он мора тај облик да преда другом и преносећи му сличну, мучну судбину. Зачарани младић се привикава, бежи од људи, али и жели да буде са њима. У данима када је јунаку претила опасност да се преда новој, наметнутој, али непобитној природи, он се сећа тренутака са другим људима, топле јесени и свадбе, што га греје и даје му наду да ће се вратити у свој изгубљени облик.

Шевчуков роман представља борбу против хладноће и глади, против изнурености и искушења да се помири и постане у потпуности вук. Црте људскости могу да се изгубе и због тога постају драгоцени циљ некадашњег живота који се у борби мора задобити. Јунак се на крају избавља а његова борба против зверске природе показује се достојном наградом за чување људског.

У повести *Ђавоља душа или Проклето благо* (Бисова душа, або Закљатий скарб, 2003) занимљивим преиначењима гогољевског света Владимир Арењев приказује вишеструки прелазак из овог у онај свет чаробњака запорошког козака-чаробњака Андреја. Андреј је пред полазак на пут са тајновитим сандуком који не сме да отвори дао у манастиру самртнику дуван. Он тада није ни слутио да је то на смрт рањени вовколак, који ће му за учињено добро помоћи у оностраном Вирију. У шуми-нешуми вовкулак му приповеда о свом претходном животу ученика и пратиоца кобзара-вовкулака.

Арењев саздаје онострани свет у коме постоје бића са две душе, људском у вучјом природом. Правила о животу двоједушника ослањају се на митолошке представе Источних Словена које писац фикционално допуњава, дограђујући фрагментарне фолклорне записе до целовитог и заокруженог митског система. У повести о козаку-чаробњаку, помоћник главног јунака је двоједушник који после смрти људског дела почиње да губи људске црте и прети му опасност да постане

обичан вук. Али, писац уводи могућност спречавања таквог развоја догађаја – двоједушник који једном недељно у Вирију попије воду из Проклет језера крај Вукограда, може да сачува своју људску природу чак и када је људска душа убијена, док без те чудне, жуте воде гадног укуса неминовно постаје звер.

Око овог језера сакупља се чудна скупина гротескних бића чија је судбина везана за испијање његове чудотворне воде. Та вода представља у фантастичкој мотивацији супстанцу одржавања људског облика – она нема моћ претварања већ спречавања коначног преображаја у бића са људском душом у нељудску форму. Правила које је писац измислио читалац прихвата јер су мотивационе линије и поступци јунака њима условљени.

Занимљива је Арењевљева идеја да у Вовкограду нељудска бића усправно ходају и опонашају људско понашање. То механичко имитирање у супротности је са насиљем које се извршава над људима јер се тамо приносе људске жртве, описују се припреме да убију дечака Миколку, а привезани људи се описују са изразом зверског очаја. Андреј, главни јунак, влада вештином претварања у вука, што му дозвољава да уђе у Вовкоград, да примени своје разумевање вукова и двоједушника. За Андреја је преображај у вука привремени резултат његове вештине, док је за Степана Коржа то судбина садржана у његовом двоједушју. Када сенка Степана почиње да се мења, када у њој почињу да се појављују обриси других животиња, Андреј му говори да му слаби људска природа јер му сенку једу буве. Вовкулак се пита ко је он сада. У оностраном свету без воде из проклет језера, он је осуђен на дивљање, али његови поступци додатно утичу на промену његове судбине. Његова вучја природа слаби јер он верује у Бога, пожртвовано помаже Јарчуку и дечаку Миколки и по цену смртоносних рана, али захваљујући томе, он поново задобија људске црте. Писац је митологеми борбе људске и зверске природе пијењу воде из језера близу Вовкограда тако додао и другу мотивацију – силу саможртвовања за друге, која зверску природу побеђује људским врлинама и води коначном задобијању људскости.

Орест Сомов: *Исмевање невештог*

Приче руско-украјинског романтичара Ореста Сомова претходиле су гогољевским причама пчелара Рудија Пањка из полтавског засеока крај Дикањке. Сомов своју причу о оборотњу назива „народна прича“, иако она има изразите елементе ауторске приче. На такву особеност упућује поетички обојен увод у коме се писац иронично подсмева литератури готског романтизма која плаши даме у салонима

и наводи читаоца да са њим подели презир према овом типу помодног штива. Даље, Сомов пише – „сама моја муза је тако својевољна, да се често смеје кроз сузе“. У причи је увођењем заплета и развојем сижеа потврђен његов подсмешљиви однос, али је и уведена „своја“, жива источнословенска усмена традиција са демонским мотивима који дају „локални колорит“.

Стари Јермолај у причи *Оборотeњ* (Оборотeњ) Ореста Сомова употребљава магијске поступке да би се претворио у вука – ноћу, у време пуног месеца, код пања јасике (осина), обредно обилазећи пањ три пута, уз изговарање магијског текста басме.

После ове басме, стари вештац је стао лицем према месецу, и забивши невелики нож са бакарном држаљом у само срце пања, пребаци се преко њега три пут, тако да је трећи пут пао главом на страну одакле је сијао месец.

Тупави посинак старог Јермолаја пожели и сам да се претвори у вука и понови тајно посматран магијски ритуал код јасиковог пања свог поочима. Али, у Сомовљевој причи глупи „ученик“ чаробњака Јермолаја не уме да се врати у људски облик те засне у вучјем. Ујутру се сабере цело село да га убије, али девојка Акулина наслути да је под кожом вука посинак, па одлази до старог Јермолаја који једино може посинку да врати пређашњи облик.

Он задену за појас већ познати нам ножић са бакарном држаљом, узе лимени фењерчић под капут и пође са девојком. Ушавши у смочницу, најпре силно ишчупа уши тобожњем вуку, који се тако бечио како се никада нису кревелили ниједна звер, нити иједан човек, завијао је тако звонко и продорно да замало да оглуве и старац, и девојка, и цело село. После те казне, колдун је обишао три пута око оборотња и нешто је мрмљао себи у браду; потом га је развукао на све четири шапе и својим чаробним ножићем расекао му кожу у накрст, од потиљка до репа и дуж леђа. Расечени капут паде на сламу, а истог трена Артем скочи на ноге, с отвореним устима и простодушним погледом, и врло, врло црвеним ушима. Протресе се и леђима протрља о зид, па се баци за земљу пред поочимом и ридајући завапи жалосним гласом: Крив сам, батјушка! Опрости.

Из расплета произлази поука да привлачне стране надљудских способности могу бити опасне за неупућене у тајна знања. Стари Јермолај уме да искористи додатне моћи звери у коју се претвара, али његов посинак настрада невешто га опонашајући. Писац упозорава неупућене да се не баве опасним магијама, потврђујући своје речи стиховима руског просветитељског противника народних сујеверја Ломоносова.

Виктор Пелевин: *Зверско слично људском*

У причи Виктора Пелевина преображај се остварује посредством еликсира који испијају чланови сакупљене дружине у шуми. Виктор Пелевин у наслову приче *Проблема верволка в Средњеј траци* (Проблема верволка в Средней полосе) користи русификован немачки облик Werewolf, чиме упућује на немачко порекло бића о коме ће приповедати. Иако се прича ослања на народна веровања, не постоје директна ауторова упућивања на усмену традицију, нити било какво релативизовање којим писац умањује фантастичку условност своје приче. Управо супротно, прича о младићу Саши коме се покварио стари ауто на путу почиње без назнака фантастике. Необичне ствари почињу да се одигравају на уласку у шуму када младић прилази чудним људима крај ватре. Када испију течност, сви се претварају у вукове и младић се привикава на своје ново тело. Символички посредник у претварању људи у вукове је еликсир.

Вукови крећу у обрачун са вуком издајником, а Саша и у њиховим међусобним односима препознаје познате му проблеме. Показује се да нема разлика између звери и људи јер у заједници и једних и других постоје исти пориви и односи између чланова групе.

Међу мислиоцима, увереним да је човек по природи биће склоно насиљу, симболику вука употребио је Енглеz Хобс у делу *De cive* (1651) написавши да је човек човеку вук – Homo homini lupus est. Ако је човек човеку непријатељ у беспоштедној борби, он пре свега насиљем утврђује своју самобитност и уређује свет око себе. Друштво људи, у коме је човек човеку вук, засновано је на свеопштој борби уништавања и покоравања других људи. Такво виђење људских односа види човека као окрутног борца – победника над слабијим или пораженог од јачега и бескрупулознијега.

У причама источнословенских писаца о оборотњима, људима претвореним у вука, сучелавање људске и зверске природе није хобсовски песимистично јер је превласт насилне природе над добробитном људском привремена. Човек приморан судбином и вишим силама да се бори против зверских порива у себи побеђује – он надвладава звер у себи, понекад уз високу цену – губитак социјалних веза, турбност и депресију, али своју душу не предаје силама уништавања.

Литература

Беньковский, Иван. Рассказ о вовулаках. *Киевская старина*. № 12, 1894, 495–497.

Виноградова Людмила. „Оборотничество“, у *Славянские древности*. Этнолингвистический словарь под редакцией Н. И. Толстого. Москва. Т. 3 2004. 466–471.

- Гнатюк, Володимир. Знадоби до української демонології. *Етнографічний збірник*. Т. 33–34, 1912, 34–280.
- Гура, Александр и Левкиевская, Елена. „Волколак“ У *Славянские древности*. Этнолингвистический словарь под редакцией Н.И. Толстого. Москва. т. 1, 1995, 418–420.
- Гура, Александр. „Демонологические свойства животных в славянских мифологических представлениях“ У *Славянский и балканский фольклор: Народна демонология*. Москва, 2000, 303–313.
- Гура, Александр. *Символика животных в славянской народной традиции*. Москва: Индрик, 1997.
- Душечкина, Елена. *Русский святочный рассказ*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1995.
- Криничая, Неонила. Оборотни. *Русская мифология. Мир образов фольклора*. Москва: Гаудеамус, 2004.
- Лома, Александар. *Пракосово. Словенски и индоевропски корени српске епике*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 2002.
- Moszyński, Kazimierz. *Kultura ludowa Słowian*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1934. Т. 2, Z. 1.
- Неклюдов, Сергей. „О кривом оборотне (к исследованию мифологической семантики фольклорного мотива)“, у *Проблемы славянской этнографии. К 100-летию со дня рождения Д. К. Зеленина*. Ленинград: Наука, 1979, 133–140.
- Онищук, Антін. Матеріали до гуцульської демонології. *Матеріали до української етнології* (Львів). Т. 11, Ч. 2, 1909, 1–139.
- Померанцева, Эрн. *Мифологически персонажи в русском фольклоре*. Москва: Наука, 1975.
- Славянские мифологические персонажи*. Информационная система CD. Москва: s.n., s.a.
- Хаўстовіч Мікола. „Даверыць таямніцу сэрца. Пасляслоўе“. У Ян Баршчэўскі. *Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях*. Мінск: Мастацкая літаратура, 2005, 232–240.
- Хобзей, Наталія. *Гуцульська міфологія. Етнолігвістичний словник*. Львів: s.n., 2002.

Prof. dr Dejan Ajdačić

OBOROTEN' (WEREWOLF) IN EASTERN SLAVONIC LITERATURE

Summary

In the folk beliefs of Eastern Slavs, oborotens (werewolfs) are people with the magic ability to shapeshift into a wolf-like creature. Oborotens are often portrayed as creatures with superhuman / beast strength and senses, far beyond those of either wolves or men.

The author analyzes oboroten-related fiction written by Russian, Byelorussian and Ukrainian authors of the 19th and 20th centuries – the stories „Oboroten” by Orest Somov (1793–1833), „Vovkolak” by Yan Barshchevsky (1790–1851), „Se-rebrianiy volk” by Aleksandr Kuprin (1870–1938), novel „Spovid” by Valery Shevchuk (1939–), story „Problema vervolka v Sredniey polose” by Victor Pelevin (1962–) and novel „Bisova dusha, abo Zakliatiy skarb” by Volodimir Arenev (1978–) and presents the human – beast relation within oborotens.

Key words: obroten, werewolf, human, beast, literature.

KLINIČKI SLUČAJ: HAMBERT HAMBERT

Apstrakt: Ljubav Nabokovljevog naratora Hamberta Hamberta prema devojčici Loliti nije podstaknuta njenom istinskom, celovitom ličnošću, onakvom kakva je po sebi, već njenom jednodimenzionalnom verzijom, onom koja je neophodna zadovoljavanju njegovih potreba. Pošto je odrasla u okolnostima u kojima nikada nije bila subjekat za drugog, Lolita nije subjekat ni u Nabokovljevom romanu, već isključivo tema tuđe, manipulativne i konfabulativne refleksije; Lambert je pripovedač koji sebe uzima za referentnu tačku, falsifikujući realnost podređivanjem činjenica apriornoj predstavi o sebi.

Кljučне речи: zlostavljanje, narcistički poremećaj ličnosti, žrtva, empatija, manipulativna naracija.

Bolesne duše histerika, zločinaca, sladostrasnika, junaka rascepljenih između zla i iskupljenja, čednih idiota i zloćudnih cerebralaca vezuju se za opus Dostojevskog, a mnoštvo psihopatoloških stanja koja su u prozi ovog pisca našla svoje mesto razlog su i velike ljubavi i velikog preziranja prema njemu. Negativan odnos Nabokova prema Dostojevskom, a posebno prema Dostojevskom kao proroku koji Hristom sve prepokriva, ipak nije bio ni jednostran, ni isključiv, kao što proizilazi iz njegovog kritičkog eseja o ovom piscu¹. Opsesivno vraćanje promišljanju opusa Dostojevskog i intertekstualna (često parodična) igra u podtekstu svojih romana (*Očajanje*, *Lužinova odbrana*) ukazuju na Nabokovljev složen odnos prema književnoj tradiciji: preziranje Dostojevskog² i odbacivanje njegovog prozodea dobrim je delom značilo i potrebu za prevazilaženjem uočenih okvira, što je osnov za moguće preispitivanje saodnosa između opusa ta dva pisca.

¹ Vladimir Nabokov, „Fjodor Dostojevski”, u *Eseji*, NNK Internacional, Beograd, 2006.

² Nabokov prebacuje Dostojevskom „neurotično hrišćanstvo” (hrišćanstvo je u njegovom opusu površna duhovna tvorevina), izveštačenu i patološku idealizaciju prostog ruskog sveta, sentimentalnost, patetičan stil, nedostatak ukusa, gomilu neprihvatljivih, nestvarnih, iritantnih likova, čije su bolesne duše u tom stepenu jadne, iskrivljene i uvrnute da više, kako Nabokov smatra, i nisu ljudske duše.

Nabokova naročito odbija to što Dostojevski u svojoj prozi prikazuje već dovršene junake, a ne junake u svom uobličavanju, razvoju. On ukazuje na to da se čak ni Raskoljnikov ne razvija iznutra, da sve *promene dolaze spolja*, da se razvija samo zaplet jer je Dostojevski „majstor zapleta“. Međutim, u svom, ako ne najboljem a ono romanu kojim je stekao svetsku slavu – *Loliti* (1955), Nabokov u središte postavlja junaka koji je klinički slučaj i, pri tom, junaka koji je zaokružen i koji se ni sam ne razvija. No, Nabokov stvara iluziju razvoja junaka jer ga postavlja u poziciju naratora koji iz jedne, dovršene tačke svoga života (zapravo iz zatvora) ispisuje retrospektivno sve što je vezano za slučaj. Time postaje jedino izvoriste informacija o sebi i drugima i zapravo daje završni, sintetički pogled na zbivanja i na ono što im je bilo uzrok. Ispisujući kako je postao ubica, odnosno kako je postao seksualni zlostavljač, Nabokovljev narator Lambert Lambert prikazuje različite situacije koje ga u taj položaj dovode, ali je sve što se zbiva samo ostvarenje onih osobina koje već postoje u junaku. Lambert Lambert voli devojčice, *nimfice*, i njegov život između mlada-lake ljubavi Anabel i poslednje, Lolite, ispunjen je nezadovoljavajućim seksualnim odnosima koje je povremeno ostvarivao u zreлом dobu. Njegov izlišni brak i potiskivana želja za devojčicama kojima bi davao maha u fantazijama i različitim pokušajima da im se približi samo su, sa stanovišta ove ličnosti, prazno vreme do pojave one zbog koje će se čitav mehanizam aktivirati i realizovati. Lambert se ne menja više od Raskoljnikova – u njegovom slučaju promenile su se prilike i omogućile mu da realizuje želje koje je već kao dovršene i nepromenljive nosio u sebi, što znači da promene takođe *dolaze spolja*. Romanesknji tok otkriva kako Lambert postaje ubica, ali to je samo razvoj okolnosti koji dovodi do toga, dok sam Lambert ne doživljava bitan preobražaj.

Lolita tematizuje seksualno i emotivno zlostavljanje, ali iz ugla samog počinioaca, koji za svoju ispovest ima tačno određenog adresata – to su pre svega sudije i porotnici, a potom i čitaoci, te ih više puta u tekstu i apostrofira. Već samom usmerenošću ispovesti uslovljena je njena nepouzdanost, a u manipulativnost pripovedača uveravamo se na više mesta u tekstu, uočavajući nesrazmeru između saopštene činjenice i interpretacije koja je prati. Osim toga, ironija u tekstu uvek znači unošenje dvoznačnosti, a Lambertova ispovest prošarana je ironijskim odnosom i prema drugima i prema samim događajima koje evocira. Ističući svoje umetničke sklonosti i doslovce sebe nazivajući umetnikom, što objašnjava svojim obrazovanjem i bavljenjem literaturom (mada priređivač njegovog pronađenog rukopisa pominje ispravke očiglednih gramatičkih grešaka), pripovedač umetničkim ciljevima motivviše podređivanje činjenica ironijskoj interpretaciji ili jezičkoj igri.

Čak i da nema svesnog laganja i iskrivljavanja činjenica, Lambertov lik je opterećen tzv. dijaboličnom perspektivom jer se u procesu ispovesti, isto koliko i u procesu samog činenja zločina, ostvaruje sprega dvaju per-

spektiva – s jedne strane, perspektiva zločinca svesnog svoje zločinačke aktivnosti, koji nastoji da izbegne moralnu odgovornost pa stoga umanjuje i relativizuje svoje delo, a s druge, zločinca o čijoj poremećenoj perspektivi kazuje već sama priroda potrebe koju ima i realizuje. Dakle, Lambert Lambert je licemer i klinički slučaj u isti mah, a takav narator je i jedini izvor priče o Loliti. Zlostavljanje je potpuno i dalekosežnije je od seksualnog zlostavljanja, očiglednog u romanu, jer Lolita nema svoju verziju, nema svoj glas, ona ne doživljava nikakvu satisfakciju jer nema priliku ni da na sudu iskaže vlastitu istinu žrtve, pošto zločinac umire pre početka suđenja i iza njega ostaje samo ovaj rukopis. Lambert je dospao u zatvor zbog ubistva Lolitinog ljubavnika Kviltija – ubistva koje se odvija munjevitom brzinom – i potom ispisuje sve što je tom ubistvu prethodilo. Loliti je oduzeta mogućnost ostvarenja autentičnog života. I kada je pri poslednjem susretu Lambert zatiče trudnu i udatu, kada novcem doprinosi ostvarenju poslovnih planova njenog muža, čak ni tada Lolita nije individualizovana. Njeni su izbori reakcija na zlostavljanje, a celokupan život – život žrtve. I njena je ljubav prema Kleru Kviltiju, piscu pozorišnog komada koji uvežbavaju u školi, mnogo starijem čoveku, projektovana pozicijom u kojoj se već našla u odnosu sa Lambertom: ono što izgleda kao njen slobodan izbor – zaljubljivanje u određenu osobu – zapravo i ne može biti slobodan izbor, ako ličnost nije individualizovana i slobodna, a Lolita je primer neslobode i zavisnosti jer su uslovi njenog odrastanja pružili samo takav model. Stoga se i u odnosu na Kviltija našla u poziciji žrtve, budući da se ni on prema njoj ne odnosi kao prema ličnosti koja za njega ima posebno značenje, već konzumentski, kao prema objektu, a njena idealizacija Kviltija, ništarije i pedofila (ona i nakon celokupnog iskustva s njim zadržava za njega divljenje, smatrajući ga genijalnim, kako i govori u poslednjem svom razgovoru sa Lambertom), ukazuje na to da Lolita nije kadra da prepozna i razobličiti takvo ponašanje jer je odrasla u okolnostima u kojima nikada nije bila subjekat za drugog.

Istina o zbivanjima podređena je Lambertovim interesima – bilo konkretnim interesima na sudu, bilo njegovom psihološkom interesu samoopravdanja. Kroz njegove nepouzidane iskaze probijamo se do odnosa zločinca i žrtve, do samog Lolitinog lika (izmenjenog i uzurpiranog pripovedačevim glasom), a zapravo najviše samim procesom zlostavljanja, koji je očigledan, ma kako ga Lambert imenovao. U nekoliko nagoveštenih seksualnih odnosa sa Lolitom – mada imamo na umu da je i to dato kroz prizmu naročitog pripovedača – ne možemo zaključiti da je Lambert prevashodno sadistički strukturisana ličnost. Iako se crte sadizma ne mogu sasvim eliminisati u okolnostima nevoljnog seksualnog čina, ono što Lamberta privlači nije otpor žrtve te nužnost da joj nanosi bol kako bi taj otpor savladao, pasivnost žrtve ni samo nanošenje bola; njega seksualno uzbuduje devojčica, *nimfica*, njeno telo koje Lambert fetišizira, dok je njeno odbijanje pre izvor njegove patnje. O tom fetišističkom odnosu prema Loliti, čime je objektivizuje (za-

mena njenog imena, Dolores Hejz, nadimkom Lolita, simbolizuje taj proces pražnjenja tuđeg identiteta i njegovog ispunjavanja željenim sadržajima), govori mnogo detalja, pre svega Lambertovo poklanjanje pažnje delovima Lolitinog tela (npr. način na koji drži prste na nogama, njen govor), koji ne nalikuje procesu koji se inače odvija u samom zaljubljanju, kada izvesne pojedinosti druge osobe imaju posebno značenje za zaljubljenog, već su parcijalizacija same Lolitine ličnosti, koja se doživljava u delovima, a ne kao celina. Kao i voajerizam, fetišizam uključuje „paradoksalno gledanje“, gledanje u kome se drugi ne vidi uistinu.³

Mnogo je tragova, međutim, koji upućuju na Lambertov narcistički poremećaj ličnosti, pa je čak uobličena i klima njegovog odrastanja koja motiviše formiranje ovog poremećaja: odrastao je bez majke, koja je rano umrla, pod budnim okom njene sestre Sibil, krute i stroge, a potom, posle njene smrti, uglavnom usamljen, pored oca koji je više pažnje posvećivao ženama nego njemu. I mada podaci koje daje o sebi upućuju da je bio zanemareno dete bujne fantazije, on konstatuje: „Rastao sam kao srećno, zdravo dete u blistavom svetu knjiga s ilustracijama, čistog peska, stabala pomorandži, prijateljski nastrojenih pasa, pogleda na more i osmehnutih lica. (...) svi su me voleli, svi mazili.“⁴ Pripovedač već ovde izneverava istinu, a Nabokov tako gradi ovaj lik da nam ostavlja trostruku mogućnost tumačenja: ironijski pripovedačev glas, svesno laganje, apriorni sud o sebi na koji ne utiču životne činjenice. Činjenica je da rano preživljena trauma⁵ (u koju se ubrajaju i zanemarenost i zlostavljanje, ali i preterana roditeljska popustljivost koja vodi razmaženosti, odnosno sve one situacije koje remete granice ličnosti) uzrokuje razvoj grandioznog *ja*, koje je kompenzatorno u odnosu na iskustvo i stav o sebi koji iz njega ishodi. Konačno, i odnos Lolitine majke Šarlote prema kćerki jeste zlostavljanje. Samoljubiva i samousredsređena majka nije Loliti pružila potrebnu ljubav, a time ni model zrele ljubavi prema sebi. Odnoseći se prema kćerki kao da joj je smetnja, netrpeljivo i bez nežnosti, majka Lolitu traumatizuje još i pre nego što ova pada u ruke Hamberta Hamberta. I sama Lolita ima u odrastanju osnova za razvoj narcističkog poremećaja ličnosti (narcizam kao reakcija na „traumu što nije bila viđena“), ali taj sloj nije šire razvijan u romanu, budući da je Lolita tema tuđe refleksije, manipulativne i konfabulativne, a ne subjekt. Isto tako, mada to nije u fokusu Nabokovljevog romana, razvoju Lolitinog

³ Alice Kuzniar, “Stones That Stare, or, the Gorgon’s Gaze in Ludwig Tieck’s *Der Runenber*”, *Mimetic desire: essays on narcissism in German literature from romanticism to post modernism*, edited by Jeffrey Adams and Eric Williams (Columbia: Camden House, 1995), 61.

⁴ Vladimir Nabokov, *Lolita*, Narodna knjiga, Beograd, 1984, 10.

⁵ Na uticaj rane traume na razvoj narcističkog poremećaja ličnosti ukazali su posebno Hajnc Kohut, Oto Kernberg, Sem Vaknin, zapravo svi koji su se bavili narcističkim poremećajem.

narcističkog poremećaja mogao je pogodovati, bar načelno, dugotrajan uticaj Lambertove ličnosti, njegovog malignog narcizma, budući da život sa ovakvim osobama razara bližnje poput duhovnog karcinoma⁶.

Pripovedač otkriva svoj trud oko Lolite (na primer, napore da povрати njeno urušeno raspoloženje), ali i njenu ćudljivost, nagle promene raspoloženja (takav je trenutak u kome Lolita odjednom odlučuje da napusti školu i pozorišnu predstavu u čijim je pripremama do nedavno uživala), čime dosledno sugeriše da je ona sama u dobroj meri kriva za vlastiti položaj, ali su ovi podaci zapravo signali psiholoških promena karakterističnih za osobu koja se nalazi u poziciji žrtve. Ispod onoga što pripovedač želi da prizna o sebi i njoj, naziru se veoma precizno dati, mada drugim informacijama zaštićeni podaci o posledicama zlostavljanja na psihološko uobličjenje same Lolite⁷: Lambert konstatuje da je Lolita postala apatična, da nema volje da pobeđuje u plivanju ili u tenisu, nastavnice i školske drugarice nalaze da je ona neprijateljski nastrojena, nezadovoljna, preoprezna, pritvorna te nisu sigurni da li ima teškoće u verbalizovanju emocija ili jaku emocionalnu kontrolu; naročito je indikativno Lolitino odsustvo empatije⁸.

Kada prikupimo Lambertove iskaze sa različitih mesta njegove ispovesti, uvidamo da je seksualno zlostavljanje potpomognuto verbalnim, koje i služi ošamućivanju žrtve: „ispiranjem mozga“, žrtvi se vlastito ponašanje predstavlja kao naročita brigā, izraz ljubavi i nastojanja da se ona zaštiti. Lambert poučava Lolitu o odnosu oca i kćerke, služeći se citatima iz „jedne učene knjige o mladim devojkama“: „Normalnoj devojci (...) je izuzetno stalo da ugodi ocu. Ona u njemu sluti prethodnika željenog, nedokučivog muškarca (...) Među Sicilijancima se polni odnosi oca i kćeri prihvataju kao nešto po sebi razumljivo (...)“⁹ Nabokovljevi junak se služi i ucenjivanjem, odnosno zastrašivanjem: ucenjuje Lolitu prebivalištem gospođe Felen, kojeg se ona gnuša, preti popravilištem, predočava joj njenu mračnu sudbinu ako sam ode u zatvor, čime stvara kontekst u kome se oblik života koji vode iščitava kao njihov zajednički interes, a time i kao zajednička krivica, ucenjuje je čak i kafom koju joj donosi

⁶ O mogućnosti da se zapati seme narcizma kao rezultat života sa narcisom v. Sam Vaknin, *Malignant Self Love*, A Narcissus Publications Imprint, Prague-Skopje, 2007.

⁷ „I danas sebe hvatam u misli da je naše dugo putovanje samo opoganilo krivudavim tragom služi ovu divnu, poverljivu, snenu, ogromnu zemlju koja tada, kad se pogleda unatrag, za nas nije bila ništa više do zbirka mapa s magarećim ušima, upropašćenih vodiča, starih guma i njenih jecaja u noći – svake noći – čim bih se napravio da spavam.“ (podvlačenje naše) (*Lolita*, 174)

⁸ Dok se voze autom kraj zdrobljenih i krvlju uprskanih kola, Lolita vidi u jarak odletelu cipelu poginule žene: „To je bio baš onaj tip mokasina koji sam pokušavala da opišem onom kreletu u radnji.“ (*Lolita*, 173)

⁹ *Lolita*, 148.

u krevet. Takođe, spisak pravila koja Lambert formira u kući („strogo zabranjeno“ i „preko volje dozvoljeno“¹⁰) znače restrikciju autonomije Lolitine ličnosti jer su manifestacija potpune kontrole koju nad njom uspostavlja, a u koju se ubraja i „protivljenje prirodnim raznodama jednog normalnog deteta“.

Da je Lambertov sud o sebi aprioran i nepromenljiv, uveravamo se kroz čitav tok njegove ispovesti, kada seksualno zlostavljanje maloletnice predstavlja, istina kao gnusan čin, ali kao posledicu velike, poetične i večite ljubavi, a ubistvo njenog ljubavnika kao pravednu osvetu ništariji koja je ugrozila *njegovu Lolitu*. Indikativan je pripovedačev iskaz – „*nju* nisam mogao da ubijem (...) voleo sam je.“¹¹ – pošto otvara problem kvaliteta voljenja: ono što preživljava činjenicom da *nju nije mogao da ubije*, Lolitino je telo jer je ona u dubljem smislu ubijena upravo Lambertovom aktivnošću; onemogućena u samostalnom razvoju, u procesu izgradnje samostalne ličnosti, Lolita je *voljena* upravo na način na koji vole osobe sa narcističkim poremećajem ličnosti. Lambertova ljubav (kao i mržnja), što je karakteristično za osobe sa ovakim poremećajem, nije podstaknuta istinskim drugim, već jednodimenzionalnim, utilitarnim drugim, onakvim kakvim ga oni vide, a to je uvek drugi kakav je za njih, a ne drugi po sebi. Lambert Lambert monopolizuje Lolitin život, a potom, kao pripovedač, svojom monološkom formom uspostavlja monopol nad mogućim interpretacijama ovog slučaja. Pored toga što je Lolita Lambertu izvor seksualnog zadovoljstva, posedovanje Lolite mu pruža i vrlo snažnu narcističku podršku, na šta upozoravaju trenuci u kojima se Lambert, posmatrajući je, samozadovoljno iščuđava što je ona – za koju, upoređujući je sa drugima, konstatuje da je najpoželjnija – njegova: „Kako sam se samozadovoljno iščuđavao što je moja, moja, moja (...) i (...) poredio Lolitu s drugim nimficama koje je škrti slučaj sabrao oko nje zarad mog antologijskog naslađivanja i procenivanja (...)“¹²

Prečesto Lambert ne zaključuje o sebi ništa nakon usputnih iskaza koji svedoče o njegovoj neosetljivosti ili se naprosto bavi samohvalisanjem, isticanjem svoje inteligencije na mestima koja pre svega svedoče o potpunom odsustvu empatije i humanosti. Grandioznom predstavom o sebi i odsustvom samokritike ispunjena je celokupna Lambertova ispovest. O tome svedoči i prezir prema apsolutno svim likovima sa kojima dolazi u

¹⁰ Da bi je sprečio da se eventualno sastaje sa dečacima, Lambert je potpuno kontrolisao njeno slobodno vreme i sve susrete: „Bili su strogo zabranjeni sastanci, udvoje, učetvoro, ušestoro – razume se, sledeći stupanj je masovna orgija. Mogla je da s drugaricama posećuje poslastičarnicu i da se tamo kikoče-čereta s ponekim mladim muškarcem, dok ja čekam u automobilu, na diskretnom odstojanju (...)” (*Lolita*, 184)

¹¹ *Lolita*, 268.

¹² *Isto*, 159.

kontakt, osećanje da ih vlastitim sposobnostima prevazilazi te da su drugi samo igračke u njegovim rukama, što oni, istina, i postaju, ali samo zbog toga što Humbert prema njima zauzima jednostran, koristoljubiv odnos: drugi služe određenoj svrsi ili nemaju nikakvu ulogu u njegovom životu. Iz osećanja vlastite superiornosti, ali i potrebe da sve drži pod kontrolom, proističe i njegovo poigravanje lekarima u procesu psihijatrijskog lečenja. Isto tako, mada se prvi put oženio ženom prema kojoj uglavnom oseća prezir, na vest da ona ima drugog (zbog čega i sledi razvod), njega je zahvatio bes. Međutim, priroda toga besa i njegovi razlozi čine samu Lambertovu reakciju jednim od toposa u okviru narcističkog poremećaja ličnosti: „Gušio me je sve veći bes – ne zato što sam gajio neku naročitu naklonost prema onoj komičnoj figuri, *Mme Humbert*, već zato što je bilo jedino na meni da odlučujem o pitanjima zakonitog i nezakonitog spajanja, a, evo, sad se ona, Valerija, žena iz komedije, drsko sprema da na vlastiti način odlučuje o mojoj udobnosti i sudbini.“¹³ Pripovedačev ironičan odnos prema drugima ponekad je i sredstvo da pridobije čitaoca jer se Lambert podsmeva klišeima i konvencijama koje opaža u ponašanju drugih ljudi¹⁴, čime zapravo sebe vodi iznad tih kategorija. Nabokovljev pripovedač je vrlo perceptivan kad je reč o ponašanju drugih ljudi, ali celokupna slika koju sklapa na osnovu uočenih detalja otkriva da je njegova karakterizacija apriorna (pošto detalji nisu reprezentativni, već karikaturni i služe svodenju, a ne razumevanju jedinke) – Lambert navodi samo one podatke koji ilustruju ljudsku nedostojnost. Pri tom, izvorište njegovog potcenjivačkog odnosa je u grandioznom *ja*, a ne u činjenicama o okruženju. Pripovedačeva mizoginija samo je deo tog načelnog odnosa prema drugima – Lambert za sebe govori da je upadljivo lep i svoju grubost prema ženama (on eufemistički kaže da nije „suviše pažljiv sa ženama“) motiviše svojom preteranom privlačnošću za njih: „Dobro sam znao da kad samo pucnem prstima mogu dobiti svaku odraslu ženu koju izaberem.“¹⁵

Konačno, odnos sa Lolitom i jeste, u neku ruku, posledica jednog od tipičnih ciljeva koje imaju osobe sa narcističkim poremećajem ličnosti: osvajanje idealne ljubavi. „Najčešće, ciljevi se odnose na postizanje neograničenih uspeha, izvanredne snage i zdravlja, briljantnosti ili na osvajanje idealne ljubavi (...) a ambicije narcističkih osoba, de facto, ne mogu

¹³ *Isto*, 28.

¹⁴ Na primer, ovako opisuje Šarlotu Hejz, Lolitinu majku, pri prvom susretu: „Očigledno je bila jedna od onih žena čije uglađene reči mogu odražavati klub ljubitelja lepe knjige ili bridž-klub ili ma koju drugu smrtonosnu konvencionalnost, ali nikad njenu dušu; od onih žena koje su potpuno lišene humora; žena u duši ravnodušnih prema desetini ili i više mogućih predmeta salonske konverzacije, no koje veoma paze na pravila takve konverzacije, i kroz čiji se blistavi celofan mogu lako nazreti ne baš privlačne frustracije.“ (*Lolita*, 39)

¹⁵ *Lolita*, 26.

biti zadovoljene.¹⁶ Hambertova predstava o idealnoj ljubavi smeštena je u prošlost, iskonstruisana oko mrtve drage te se ne može ni dovesti u pitanje: završena sa svake strane, bez dinamike razvoja, jer od živih aktera ima samo njega i njegovo sećanje, ova idealna ljubav je Hambertova okamenjena predstava o nekad dosegnutom raju. Ponovno ostvarenje takvog raja – a to je simbiotski raj („Duhovno i telesno su se u nama bili stopili sa savršenstvom koje mora ostati nepojmljivo prozaičnim, sirovim, standardnim mozgom opremljenim mladima današnjice.“¹⁷) – moguće je samo sa mrtvom dragom. Zato je nužno da Lolita bude ne samo devojčica istih godina kao njegova mladalačka ljubav, maloletnica, već pre svega da bude mrtva jer je to cena simbiotskog raja: ubijanje drugog kao drugog, njegove drugosti, njegove različitosti, njegovih htenja i stremljenja. U tom je smislu silovanje maloletnice – ma koliko značenje toga čina bilo odurno našem moralnom osećanju – samo jedan deo Hambertovog zločina. Ono zbog čega on ne može da bude ljudsko biće ne sastoji se prevashodno u silovanju devojčice, već u opredmećivanju kao jedinom obliku odnosa sa drugim za koji je Hambert kadar. Silovanje je eklatantan oblik opredmećivanja, ali ono je u Hambertovom slučaju samo radikalizacija duhovog zločina koji ovaj Nabokovljev junak čini u svakom svom odnosu. U odnos dečaka Hamberta sa rano preminulom vršnjakinjom Anabelom, odnos koji se, kako kaže pripovedač, sastojao od strasti i nepotpunih dodira, Hambert je projektovao svoju grandioznu predstavu o idealnoj ljubavi. Idealna ljubav, za Hamberta, prožeta je idejom predodređenosti i znači potpunu simbiotsku sraslost dvaju bića: „Davno pre no što smo se sreli sanjali smo iste snove. Upoređivali smo svoja iskustva. Ustanovili smo čudne srodnosti. Istog juna iste godine (1919) zalutali kanarinac ulepetao je u njenu kuću i u moju, u dvema udaljenim zemljama.“¹⁸ Tipična veza sa narcisom ima elemente zavisnosti i simbioze, što je podstaknuto njegovim strahom od gubitka kontrole, odnosno strahom od intimnosti jer je ona nemoguća bez slobodnog ispoljavanja dveju ličnosti.

Sklonost govorenju o sebi u trećem licu (i poigravanje množinom nadimaka koje sebi daje, a koji uvek znače apostrofiranje pojedinih aspekata vlastite ličnosti, nagoveštaj su omnipotentnosti: Snalažljivi Hambert, Načítani Hambert, Hambert Promukli) te pretvaranju pojedinih opisa u kadrove¹⁹ takođe su deo Hambertove bolesne samosvesti, u kojoj sebe vidi kao na platnu, kao glavnu ličnost filma u kome je u isti mah glumac i režiser, i

¹⁶ Dragan Švrakić, „Dijagnostički kriterijumi za utvrđivanje narcističkog poremećaja ličnosti“, *Psihijatrija danas*, br. 1–2, 1985, 28.

¹⁷ *Lolita*, 14.

¹⁸ *Isto*.

¹⁹ Na primer: „Glavna ličnost: Hambert Raspevuckani. Vreme: nedeljno jutro u mesecu junu. Mesto: suncem obasjana dnevna soba. Rekviziti: stara, bombonasto prugasta sofa, časopisi, gramfon, meksičke ukrasne sitnice (...).“ (*Lolita*, 58)

česta su manifestacija narcisoidne grandomanije i alijenacije²⁰. Kreiranje prezimena udvajanjem imena upozorava na to da Lambert nosi masku i da je u kontaktu sa drugima isključivo njegovo lažno *ja*. Ako u izvesnim situacijama, a naročito na početku, dok je pripovedačeva ličnost još nepoznanica, pošto on svoju ispovest namenjuje i poroti, govorenje o sebi u trećem licu deluje kao nastojanje da se postigne veći stepen objektivnosti, distanca u priči o prošlosti, ubrzo postaje jasno da u njegovom kazivanju u trećem licu ima pripovedačkog sladostrašća²¹. Postavljajući se u centar zbivanja, Nabokovljev junak sebe uzima za referentnu tačku: on je i uzrok, i režiser, i učesnik događaja.

U času kada priznanje ljubavi Lolitine majke Šarlote otvori prostor za sprovođenje Lambertovih planova – da se ženidbom majkom domogne njene maloletne kćeri – a posebno kada ti planovi dobiju dodatno ubrzanje Šarlotinom pogibijom, Lambert se oseća kao gospodar sudbine, kao onaj ko sudbinom upravlja. Takvo osećanje i jeste preduslov njegovog mira u trenucima koji njenoj pogibiji prethode, kada ona pronalazi njegov dnevnik i otkriva njegove istinske porive. Lambertova odbrana je napad na Šarlotu, na njen integritet, u prvom redu na njen razum, jer je uverava da je pronađeni tekst samo odlomak njegovog romana u kome se koristio njihovim imenima. Ma koliko naivno bilo ovo objašnjenje, Lambert ne gubi mir jer je u njegovu svest o sebi upisana predstava o tuđoj inferiornosti, bez obzira na činjenice. Potonja njegova misao jeste da falsifikuje i pronađeni dnevnik, ali Šarlotina pogibija taj napor čini izlišnim. Pasivna agresija u kratkotrajnom životu sa Šarlotom, nastavak je iste koju je uvežbao u prethodnom braku sa Valerijom: „Moj običaj da ćutim kad sam nezadovoljan ili, tačnije, hladno i krljuštasto svojstvo mog nezadovoljnog ćutanja navodilo je Valeriju da se izbezumi od straha. (...) Pokušao sam da ćutim sa Šarlotom – ali je ona prosto cvrkutala dalje ili je gicala moje ćutanje ispod podbratka. Zapanjujuća žena!”²² To je oblik uspostavljanja i održavanja dominacije jer drugog uvodi u patološko stanje osećanja krivice – tamo gde ništa nije izrečeno, sve može biti izvor nezadovoljstva. Tako

²⁰ „Prošao sam odmorištem do spavaće sobe bračnog para Lambert i svoj dnevnik mirno premestio ispod njenog jastuka u džep.” (*Lolita*, 96) Kako je Lambert u braku sa Lolitinom majkom Šarlotom iz koristoljublja jer u tome vidi put do Lolite, on ne govori „naša spavaća soba” već „spavaća soba bračnog para Lambert” jer i tu spavaću sobu vidi kao deo konvencije, društvenog ugovora, a ne kao deo vlastitog izbora, te bi drugačija formulacija upućivala i na drugačiji način njegovog učešća u tom odnosu. Takođe, formulacija „spavaća soba bračnog para Lambert”, kada je izgovara jedan od članova toga para, ironijska je distanca u odnosu na sadržaj iskaza.

²¹ Npr. kada pripoveda o Monik: „Izgledala je strašno zadovoljna (...) dok je cupkala kroz aprilsku noćnu kišicu sa Lambertom Lambertom koji je kloparao njenim uskim tragom.” (*Lolita*, 23)

²² *Lolita*, 90.

i naivna Hambertova odbrana (da je reč o romanu), odnosno mir s kojim napada Šarlotu (tvrdeći da je nesporazum izazvan njenim manjkom razuma), ima izvorište u osećanju potpune kontrole koju je nad njom već uspostavio. Ta potreba za kontrolom i uzrokuje svođenje drugog na objekat; koristoljubiv odnos prema drugom karakteriše sve Hambertove odnose, a njegova leksika svedoči o tome da je Šarlotu doživljavao kao objekat od samog početka.²³

Kada je o Loliti reč, Lambert postaje tzv. „manijak kontrole“, pošto njegova potreba da kontroliše sve situacije i tako eliminiše mogućnost gubitka odgovara dragocenosti objekta. Naravno, u Lolitinom slučaju postoji veći stepen neizvesnosti, pošto je devojčica upućena na proces socijalizacije, putem škole i drugih aktivnosti koje njen uzrast, prirodno, zahteva, pa se Hambertova kontrola oseća kao napregnuta aktivnost. Ne samo da Lolita mora da dobije dozvolu da sa drugaricom poseti ružičnjak i biblioteku, da vozi koturaljke, nego Lambert svoju patološku ljubomoru (uveren je da svi žele njegov objekat) prikriva licemernim podražavanjem očinske figure (kako je Lolita samo na njega i upućena, te joj je on i ljubavnik i staratelj, njihov odnos, u simboličkom smislu, i dobija osobenosti incesta). I situacije izazvane manijakalnom potrebom za kontrolom Lambert predstavlja u svetlu svoga truda da Loliti obezbedi lep provod. I mada jedan takav slučaj svedoči o Lolitinom besu (kada je uči tenisu i saobražava Anabeli), a drugi ukazuje na njenu potrebu za slobodom (devojčice koje je ostavio da igraju tenis ne zatiče na istom mestu kada se, posle svega nekoliko minuta, vrati), pripovedač prenebregava očiglednosti i autistično predočava vlastitu interpretaciju njenih emocija i želja.

I mada osobe sa narcističkim poremećajem ličnosti imaju i mazohističke crte (uostalom, i sadističke, i ovaj se poremećaj, prema psihološkoj literaturi, dodiruje i preklapa i sa nizom drugih poremećaja ličnosti), one su gotovo po pravilu zlostavljači, upravo zbog odsustva empatije. Indiferentan prema Lolitinim potrebama, a u dobrom delu romana u ulozi bližnjeg, Lambert mora biti zlostavljač. Igrajući očevu figuru, te ulogu jedinog Lolitinog prijatelja, maskiran prosvetiteljskim interesom za dobrobit žrtve, Lambert oslabljuje i ovako nikakvu Lolitinu odbranu jer ona egzistencijalno već zavisi od njega, čime pokazuje da u njegovom slučaju prazno mesto empatije ispunjava mimikrija.

Osim glumljene brige za Lolitu, što je samo put da ostvari vlastite ciljeve, Lambert nema istinskog interesovanja ni za šta što predstavlja ili bi eventualno moglo predstavljati njen unutrašnji život. Mada Nabokovljevi junak ne uživa u povređivanju, on je zlostavljač već time što tretira drugu osobu kao objekat. Konačno, on za počinjeni zločin upisuje krivicu u samu

²³ „Dok sam baratao svojom novom novcatom suprugom u prirodnoj veličini, neprestano sam sebi govorio da je, biološki gledano, to najbliže što mogu prići Loliti (...).“ (*Lolita*, 77)

žrtvu. Lambert kazuje da *nimfice* „omadijanim putnicima (...) otkrivaju svoju pravu prirodu koja nije ljudska, već nimfinska (to će reći demonska)“²⁴. Dakle, Nabokovljev pripovedač takvom interpretacijom sa sebe skida odgovornost i krivicu jer nije on taj koji u devojkicama između devet i četrnaest godina vidi nimfice, nego on prozire njihovu pravu prirodu, pa čak takvim proziranjem sebi pripisuje naročita svojstva, jer da bi se u to proniknulo, treba biti „ludak ili umetnik“. Tako Lambert subjektivno svojstvo perverzno-erose, zbog kojeg sladostrasno posmatra devojkice, preobražava u poseban kvalitet, talenat da pronikne u njihovo objektivno postojeće svojstvo. Na taj način on falsifikuje realnost, podređujući činjenice svojoj predstavi o sebi. Nabokovljev pripovedač je pedofil, a psihološka literatura ukazuje na njihove narcističke i antisocijalne, psihopatske crte, kao što ukazuje i na njihov kognitivni deficit (interpretacija realnosti kao odgovor na fantaziju)²⁵. I Lambert Lolitino ponašanje dovodi u vezu samo sa samim sobom, tumačeći ga u skladu sa vlastitim željama kao hotimično zavođenje: sve što Lolita radi, on razume kao kodiranu poruku sebi, kao da je njegova predstava o realnosti postala realnost sama. Tako i njihov prvi seksualni odnos opisuje kao posledicu njenog zavođenja, previđajući da kontekst koji oblikuju i njene godine, i njeno iskustvo, i njena očekivanja, mora biti bar dvoznačan. U takvu sliku Lambert uklapa i naknadno saznanje o Lolitinom odnosu sa Čarlijem, predstavljajući devojkicu kao razvratnicu.

Lolita je u Nabokovljevom romanu opredmećena u centralnim odnosima, čime je *a priori* onemogućena da izgradi život koji bi uistinu bio njen. Njena udaja i trudnoća na kraju romana nisu okolnosti do kojih je ličnost dospela slobodnim izborom jer bi Lolita do same sebe morala da se probije prelaženjem puta obrnutog od već pretrpljenog zlostavljanja, osvešćivanjem dubokih svojih želja, sklonosti i osobina. No, kako njena najveća ljubav ostaje Kvilti (čovek srodan Lambertu), dok je suprugu tek sklona, što potvrđuje slučajnost ovog izbora, jasno je da Lolita ne dospeva do sebe kao subjekta, a to potvrđuje i njeno poricanje zlostavljanja pri poslednjem susretu sa Lambertom: „Molila je da ne budem glup. Prošlost je prošlost. Ja sam bio dobar otac, pretpostavlja ona – *to* mi priznaje.“²⁶ No, čak i ako je ovo Lolitino priznanje Lambertova izmišljotina (budući da je jedini, i već stoga nepouzdan pripovedač), njeno poricanje zlostavljanja potvrđuje se unazad: sama činjenica da Lolita kao osoba nije ostvarila ništa izvan zadatih okvira pokazuje da nije prevazišla traumu suočavanjem sa njom, nego da ju je prosto potisnula. Lolita je indukovana ponašanjem drugih, te modelovana kao žrtva, nezavisno od toga da li se u njenom okruženju trenutno nalazi zlostavljač ili ne.

²⁴ *Lolita*, 16.

²⁵ V. Sam Vaknin, *Malignant Self Love*.

²⁶ *Lolita*, 264.

Mada nije usmerena na jednu osobu, već na kolektiv, Lambertova je ispovest manipulativno zavodenje porote, sudija i čitalaca: „zavodenje odvraća od stvarnosti i rukovodi se prividima“.²⁷ Nabokovljev pripovedač relativizuje svoju ljubav, želju, pohotu prema devojčicama podsećanjem na različite istorijske i zakonske uredbe u svetu, čime zapravo objašnjava da je to podređeno zakonskoj i običajnoj regulativi te da nije prevashodno vezano za moral. Time podastire lažnu sliku prema kojoj bi on, sada krivac, na drugom mestu ili u drugo vreme zapravo bio ispravan. Takva slika je zasnovana na hotimičnom prenebregavanju činjenica jer Lambert ne čini odgovornim njegova pohota u odnosu na devojčice već konkretan zločin, koji bi ostao zločin u svakom vremenu i na svakom mestu. „Laži zbunjuju. Zli ljudi su ‘ljudi laži’, oni, lažući druge, grade i slojeve samoodbrane.“²⁸ Lambert podseća da je Danteova Beatrice imala devet godina kada ju je pesnik prvi put video, a Petrarkina Laura dvanaest, čime nastoji da kao pripovedač izbori razumevanje za sebe i svoje želje, ali on zavodi previđanjem potpune različitosti ovih konteksta. Osim toga, pripovedačevo povremeno insistiranje na tome da je on umetnik romantizira u tekstu predočenu stvarnost, kao što i retorska veština i autističan način na koji stvarnost doživljava (mada postoje jasni znakovi da je vrlo svestan značenja svoga čina, samo da manipuliše iskazima) dovode čitaoca u položaj onoga kome se ispira mozak. Tako se Lambert pojavljuje ne samo kao nasilnik u odnosu na Lolitu nego i kao nasilnik, zlostavljač u odnosu na publiku kojoj je interpretacija namenjena. Uostalom, svoj zahtev da se njegova ispovest eventualno objavi nakon Lolitine smrti motiviše brigom za nju, što je, naročito zbog pokajničkog tona, usmereno na to da dirne porotu, sudije, čitaoce. Međutim, teško je ne videti da je to sračunat iskaz čoveka koji je svestan da nije vodio računa o Lolitinim emotivnim, duševnim stanjima i potrebama. Lambert je ne samo odredio Lolitinu sudbinu, nego propisuje i satisfakciju za nju: on saopštava da je voli trudnu i poružnelu, kao da je već njegova ljubav nagrada za samu Lolitu, čime je Lolita kao autonomna osoba sasvim poništena.

Konačno, priređivač ovog pronađenog rukopisa Lamberta Lamberta dr Džon Rej Mlađi kaže za autora: „Nema sumnje, on je užasan, on je kukavan, on je blistavi primer moralne gube (...) Očajničko poštenje što bje kroz njegovu ispovest ne razrešuje ga grehova dijaboličnog lukavstva. On je nenormalan. On nije džentlmen. Ali kako njegova raspevana violina ume magično da dočara izvesnu nežnost, saučešće prema Loliti, što čini da smo omađijani knjigom dok se gnušamo njenog pisca!“²⁹ I mada priređivač precizno karakteriše učesnike ljubavnog trougla u romanu – „zabludelo

²⁷ Marie-France Hirigoyen, *Moralno zlostavljanje: perverzno nasilje u svakodnevi*, AGM, Zagreb 2003, 98.

²⁸ Skot Pek, *Ljudi laži*, IP Svetovi, Novi Sad 1991, 70.

²⁹ *Lolita*, 7.

dete, samoljubiva majka, zasopljene manijak“ – on ostaje slep za potpuno odsustvo empatije, što je ključna Lambertova osobina, čime se, već u predgovoru priređivača, potvrđuju učinci Lambertove manipulative naracije.

Literatura

- Nabokov, Vladimir, „Fjodor Dostojevski“, u *Eseji*, NNK Internacional, Beograd 2006.
- Kuzniar, Alice, „Stones That Stare, or, the Gorgon’s Gaze in Ludwig Tieck’s *Der Runenber*“, u *Mimetic desire: essays on narcissism in German literature from romanticism to post modernism*, edited by Jeffrey Adams and Eric Williams, Camden House, Columbia 1995.
- Vaknin, Sam. *Malignant Self Love*, A Narcissus Publications Imprint, Prague&Skopje 2007.
- Švrakić, Dragan, 1985, „Dijagnostički kriterijumi za utvrđivanje narcističkog poremećaja ličnosti“. *Psihijatrija danas*, 1–2. Beograd 1985.
- Hirigoyen, Marie-France, *Moralno zlostavljanje: perverzno nasilje u svakodnevici*, AGM, Zagreb 1985.
- Pek, Skot, *Ljudi laži*, IP Svetovi, Novi Sad 1991.

Prof. dr Jasmina Ahmetagić

CLINICAL CASE: HAMBERT HAMBERT

Summary

Nabokov introduces, as a narrator, a hero who retrospectively tells of how he became a sexual offender and a murderer and who is the sole source of information about himself and the others. Lambert Lambert’s confession is unreliable and manipulative, scattered with ironic attitude towards the others as well as towards the occurrences he evokes. Lambert fetishises and objectivises the underage Lolita, turning her into a victim. Many a trait of narcissistic personality disorder inherent to Lambert (grandiose self, absence of self-criticism, contempt towards others, narcissistic rage, determination to create an ideal love as a symbiotic paradise, wearing a mask when in contact with other people) have been pointed out. Lolita herself also has a basis for the development of this personality disorder while growing up, mostly owing to the long-lasting effect of Lambert’s malignant narcissism.

Key words: abuse, narcissistic personal disorder, victim, empathy, manipulative narration,

NARRATIVE STRATEGIES IN *WOMAN HOLLERING CREEK* BY SANDRA CISNEROS

Abstract: This paper analyzes the main narrative strategies used in *Woman Hollering Creek* by Sandra Cisneros. It explores the influence of the author's cultural identity on the formal characteristics of her work. In the choice of genre, she opted for the short story cycle because it enables the covering of various aspects of the main theme – lives of Mexican women on both sides of the US–Mexican border. She also chose a hybrid form – a fusion of prose and poetry – in order to emphasize the need for erasing the borders between traditional dualities: prose/poetry, Mexican/American, male/female. Writing mainly in the first person, the author gives voice to marginalized women who have never had the opportunity to tell their stories. Thus, by subverting the established literary conventions of genre, form and voice, Cisneros creates hybrids which reflect her gender and culture.

Key words: Sandra Cisneros, ethnic women writers, narrative techniques, hybrid.

Introduction

As Elizabeth Ordóñez asserts, ethnic women writers “hav[e] produced a coherent and interrelated system of texts”³⁰. In search of an original voice which will reflect their doubly marginalized position, they subvert literary conventions and break established rules, both in terms of form and content. Sandra Cisneros, as a Mexican-American woman writer, belongs to this group. In this paper, we will focus on the narrative strategies of her work *Woman Hollering Creek* to explore how she deploys these formal features as a means of establishing her Chicana identity. In analyzing Cisneros's use of genre, form and voice, particular attention will be paid to the concepts of fusion and hybridity, which D. Madsen emphasizes as key concepts in her work³¹.

³⁰ Elizabeth Ordóñez, “Narrative Texts by Ethnic Women: Rereading the Past, Reshaping the Future”. *MELUS*, Vol. 9, Issue 3, 1982, 19.

³¹ Deborah L. Madsen, *Understanding Contemporary Chicana Literature*, Columbia: University of South Carolina Press, 2001, 105-134.

Genre

“Susan Mann points out that the titles are key ‘generic signals’ and that ‘collections that are not cycles have traditionally been named after a single story to which the phrase “and other stories” is appended.’”³² According to this, the title *Woman Hollering Creek and Other Stories*, as well as the lack of more overt clues to the short story cycle (such as a single narrator, a single location, recurring and mutually connected characters, chronological ordering of stories, etc.), can lead to the conclusion that this work by Sandra Cisneros is a simple collection of stories. But upon closer inspection, we find many subtle signs that this work is actually a short story cycle.

As Noelle Brada-Williams states, “[t]he short story cycle is a notoriously difficult genre to define”³³. She further explains that “the essential characteristic of the short story cycle is the ‘simultaneous self-sufficiency and interdependence’ of the stories which make up the whole”³⁴. That is the reason this genre is so tricky to define. But the more hidden, discrete tell-tale elements of this genre are recurring themes, motifs and symbols.

What provides unity for this collection of stories is that they all explore the same theme – lives of Mexican women on both sides of the US–Mexican border. All these women live in different time periods ranging from the period of the revolution to modern times, belong to different social classes, have different levels of education, occupations, interests, marital status, and general outlook. Thus we see the main advantage of this genre – its fantastic ability of “representing an entire community within the necessarily limited confines of a single work by balancing a variety of representations rather than offering the single representation provided by the novel or the individual short story”³⁵.

By this means, we hear the stories of all these different women who tell us about themselves and their preoccupations which range from small-town gossip (“My *Tocaya*”, “The Marlboro Man”, “*La Fabulosa: A Texas Operetta*”), personal confessions (“Eleven”, “One Holy Night”, “Remember the Alamo”, “Never Marry a Mexican”, “Eyes of Zapata”, “*Bien Pretty*”), domestic violence (“Woman Hollering Creek”) to issues of (in)fidelity (“Never Marry a Mexican”, “Eyes of Zapata”, “*Bien Pretty*”) and religion (“Mericans”, “Little Miracles, Kept Promises”). Only the choice of this genre would allow covering so many aspects within the general theme of women and minorities living in the border region.

³² Noelle Brada-Williams, “Reading Jhumpa Lahiri’s *Interpreter of Maladies* as a Short Story Cycle”. *MELUS*, Vol. 29, Number 3/4, 2004, 454.

³³ Noelle Brada-Williams, “Reading Jhumpa Lahiri’s *Interpreter of Maladies* as a Short Story Cycle”. *MELUS*, Vol. 29, Number 3/4, 2004, 451.

³⁴ *Ibid.*, 452

³⁵ *Ibid.*, 453

The stories are divided into three parts of unequal length, according to the age of their narrators. The first part is narrated by children, the second by teenagers, and the two serve as a prelude for the longest third part narrated by adults. This is an additional cohesive element, which ties the stories into a meaningful whole.

As we have previously mentioned, the theme that binds all the stories together – the woman, *la mujer* – is represented in all its complexity. From story to story various types of women – girls, artists, powerful women, victims, predators, witches, would-be women – pass in a procession, asserting their rights to exist and to be heard. And they are shown in all their uniqueness, without generalization. It is no wonder Cisneros felt like a ventriloquist writing this book³⁶.

Apart from this general theme, there are lesser themes that add to the unity and cohesion of the stories. These are different forms of love, religion, life in the borderland, difference between Mexicans living in Mexico and those living in the US, friendship, family, etc., which form threads running through the whole book, making a compact unit of it. In addition, there are motifs which appear throughout this story cycle, like *telenovelas*, corn and tortillas, husband cheating on his wife while she is giving birth, magnolia flowers, etc., and through repetition, they become symbols.

Through all these means, “[b]y reading the stories as a cycle, readers ... receive the additional layers of meaning produced by the dialogue between stories”³⁷.

Form

The same problem of difficult categorization arises with each new Cisneros’s work: Is it prose or poetry? But just as she deconstructs and reconstructs all dualities such as Mexican/American, male/female, Christian/non-Christian, heterosexual/ homosexual, culprit/victim, by creating hybrid concepts which encompass both terms, she applies the same technique to the form of her writing. She refuses to settle on either possibility, and when asked to choose, she invariably opts for both, creating a hybrid “with one foot in this world and one foot in that”³⁸. When she writes poems, critics call it “prosaic poetry”³⁹, and when she writes stories

³⁶ Robin Ganz, “Sandra Cisneros: Border Crossing and beyond”. *MELUS*. Vol. 19. Issue 1, 1994, 7.

³⁷ Noelle Brada-Williams, “Reading Jhumpa Lahiri’s *Interpreter of Maladies* as a Short Story Cycle”. *MELUS*, Vol. 29, Number 3/4, 2004, 463.

³⁸ Sandra Cisneros, *Woman Hollering Creek and Other Stories*, New York: Random House, 1992, 125.

³⁹ Gary Soto, “Voices of Sadness and Science”, rev. of *My Wicked Wicked Ways* by Sandra Cisneros, *The Bloomsbury Review*, July/August 1988, 21.

– it is poetic prose. As Ganz notes, “Cisneros herself is entitled to the final word [...] on the subject. At a reading in Albuquerque, New Mexico in October, 1991 she said that when she has the words to express her idea, it’s a story. When she doesn’t, it’s a poem.”⁴⁰

It is interesting to note that the stories told by children resemble poems most. These stories are the most rhythmic, have the most tropes and figures of speech. The story “Salvador Late or Early” is one of the most poetic in the whole cycle:

Salvador with eyes the color of caterpillar, Salvador of the crooked hair and crooked teeth, Salvador whose name the teacher cannot remember, is a boy who is no one’s friend, runs along somewhere in that vague direction where homes are the color of bad weather [...]⁴¹

If the first four commas were the ends of lines in a poem, the lines would be very regular, consisting of 13, 12, 13 and 13 syllables respectively. Moreover, other poetic devices are used: anaphora (“Salvador” is repeated three times at the beginning of neighbouring clauses), simile (“eyes the color of caterpillar”), and synesthesia (“the color of bad weather”).

Most of the stories belong to the genre of confessional story. “[T]he confessional story is a story written, in the first person, about emotionally fraught and morally charged situations in which a fictional character is caught. These stories may be anything from thinly veiled recountings of the writer’s life, to completely fictional works.”⁴² (Wikipedia) As Deborah L. Madsen notes, “Cisneros favors the first-person mode of address, and it is this quasi-confessional, seemingly autobiographical style that lends her work (in fiction and in poetry) such immediacy and such power” (Madsen 2001: 131).

These confessional stories are also oral stories, or *cuentos*, as the author herself calls them. There is an oral quality to the story-telling in this work, which is emphasized by abundant use of direct address. Here are some examples:

“When I was a kid and my ma added the rice to the hot oil, you know how it sizzles and spits, it sounds kind of like applause, right?” (“Remember the Alamo”)⁴³

⁴⁰ Robin Ganz, “Sandra Cisneros: Border Crossing and beyond”. *MELUS*. Vol. 19. Issue 1, 1994, 9.

⁴¹ Sandra Cisneros, *Woman Hollering Creek and Other Stories*, New York: Random House, 1992, 10.

⁴² Wikipedia, “Confessional writing”, http://en.wikipedia.org/wiki/Confessional_writing (accessed November 15, 2010).

⁴³ Sandra Cisneros, *Woman Hollering Creek and Other Stories*, New York: Random House, 1992, 63.

“Drew, remember when you used to call me Malinali?” (“Never Marry a Mexican”)⁴⁴

“You and I, we’ve never been much for talking, have we? Poor thing, you don’t know how to talk. Instead of talking with your lips, you put one leg around me when we sleep, to let me know it’s all right.” (“Eyes of Zapata”)⁴⁵

Some of the narrators address the readers in general (“Remember the Alamo”), some address a specific person (Inés addresses Emiliano Zapata in “Eyes of Zapata”), and in some stories there are several abrupt shifts of address, such as in “Never Marry a Mexican”, where Clemencia alternates between talking to Drew, her ex-lover, and his son, her present lover, and the changes are so quick and unannounced that the reader gets confused as to whom she is addressing. Rosario from “Little Miracles Kept Promises” addresses La Virgen de Guadalupe.

Apart from the confessional story, Cisneros employs other, more uncommon forms. “The Marlboro Man” is a transcription of a conversation (maybe a phone conversation) between two girlfriends, “Remember the Alamo” is interspersed with lists of names of Chicanos/Chicanas who died from AIDS, and “Little Miracles, Kept Promises” begins with seven pages of letters written by different people to various saints.

Here, as in other narrative techniques and strategies, the author refuses to use just one form in the work which would make it more uniform. On the contrary, Cisneros prefers varied or hybrid forms.

Voice

As for the voice in the narrower sense of narration, most of the stories are, as previously mentioned, written in the first person, in the form of a confession. Some are written in the third person, but the first person is implied, since the style reveals that it is someone talking about someone else (“Salvador late or Early”, “*La Fabulosa: A Texas Operetta*”). “Remember the Alamo” is partly written in the first person and partly in the third. As mentioned above, “Woman Hollering Creek” is written in the third person, but from the point of view of Cleofilas. The only story with an omniscient narrator is “There Was a Man, There Was a Woman” where such choice of narrator signals the alienation of these two people, and in a broader sense between men and women in general, which is indicated by the use of indefinite article in the title (any man and woman, man and woman as representatives of the whole classes) and by the fact that the title of this story is chosen for the whole part about adults.

⁴⁴ *Ibid.*, 74.

⁴⁵ *Ibid.*, 89.

One of the most important characteristics of Sandra Cisneros is that she gives voice to women. She not only writes about them, but gives them this powerful tool – a voice of their own – to express themselves. These are women who belong to what is called double margin – they are minorities by being women and by being Mexican. And these women are strongly individualized, the cycle creating a multifarious image of women in different times, from both sides of the border, of various age and occupation.

Inés lives in the period of revolution, as a wife/lover/whore of Emiliano Zapata, *el gran general*. In her monologue, addressing her “Miliano”, she unveils her whole life. She has supernatural powers, passed down matrilineally, so by telling her story, she tells the stories of all her female ancestors. By juxtaposing the story of her mother, brutally killed for acting like a man, for being promiscuous, and the story of Emiliano Zapata who has lovers and wives in each town and a multitude of illegitimate children and this is considered normal and even commendable, she draws attention to the unfair treatment of women in the patriarchal Mexican society.

Cleófilas, a victim of domestic violence, also gets a chance to have her story told. But conspicuously, this is the only story (apart from “There Was a Man, There Was a Woman”) told in the third person. That is because Cleófilas has no voice of her own – she is the downtrodden woman of the patriarchal society, beaten, immersed in a language she does not understand, with Soledad (solitude) and Dolores (sorrow) for only companions.⁴⁶ Only at the end of the story when she flees from her husband does she obtain a voice of her own: “Then Felice began laughing again, but it wasn’t Felice laughing. It was gurgling out of her own throat, a long ribbon of laughter, like water.”⁴⁷

There are also stories whose narrators and protagonists are Chicana artists in quest for defining their identity. Clemencia from “Never Marry a Mexican” does not manage to find the right solution to her complex status of a Chicana / artist / woman / Mexican / American. Hurt by her ex-lover Drew, she becomes vindictive, seducing his son in order to hurt him the way Drew hurt her, and putting gummy bears where only Drew’s wife Megan will find them. This ineffective way of asserting her and her culture’s right to be acknowledged by the ruling culture (represented by Megan – white, red-haired, Dallas type) makes Clemencia bitter and unfulfilled.

Unlike her, Rosario, also an artist, after initial rejection of Mexican culture and Catholicism as chauvinistic, sexist and patriarchal, manages to find strength in her heritage, to connect the older pagan cults with the

⁴⁶ The use of such symbolic names is found elsewhere in the book. Chaq the serial killer’s mother is called Refugia and he was born in a town called Miseria.

⁴⁷ Sandra Cisneros, *Woman Hollering Creek and Other Stories*, New York: Random House, 1992, 56.

newer cult of the Virgin Mary and make a hybrid – the only right thing to do according to Cisneros.

What is characteristic of the whole book is a multitude of voices, talking, as it seems, at the same time. This is most pronounced in “Little Miracles, Kept Promises”. All the appeals to various saints and divinities, made in English, Mexican, or a mix of the two, by men, women, illegal immigrants, unhappy grandparents, tax evaders, homosexuals, students, lovers, unfaithful wives, teenagers, show us the richness and diversity of the Chicano world and give voices to those whose voice is so rarely heard and so often stifled. In this story, “[p]resenting several different voices, from both sides of the U.S. Mexican border, the author underscores the multiplicity and heterogeneity of Chicano culture.”⁴⁸

Similar effect of cacophony is achieved in “Woman Hollering Creek”, in the scenes of gossip about Cleófilas’s wedding. “She’s always been so clever, that girl. Poor thing. And without even a mama to advise her on things like her wedding night. Well, may God help her. What with a father with a head like a burro, and those six clumsy brothers. Well, what do you think! Yes, I’m going to the wedding. Of course! The dress I want to wear just needs to be altered a teensy bit to bring it up to date. See, I saw a new style last night that I thought would suit me. Did you watch last night’s episode of *The Rich Also Cry*? Well, did you notice the dress the mother was wearing?”⁴⁹

In summary, Robin Ganz points out Cisneros’s attempt to give voice to those whose voice is so rarely heard: “The task of breaking the silence, of articulating the unpronounceable pain of the characters that populate *Woman Hollering Creek*, was a very serious undertaking for Cisneros. She said in a recent interview: ‘I’m trying to write the stories that haven’t been written, I felt like a cartographer; I’m determined to fill a literary void.’”⁵⁰

Conclusion

The objective of this paper was to analyze some of the narrative strategies Sandra Cisneros employs in her short story cycle *Woman Hollering Creek*. She uses them very skillfully to assert herself as an ethnic

⁴⁸ Maria-Theresia Holub, “De-Colonizing Images: Re-Membrance and Feminist Subversion in Sandra Cisneros’ *Woman Hollering Creek*” (paper presented at *Crossing the Boundaries XII: Image Power – An Interdisciplinary Graduate Student Conference*, Binghamton, New York, April 23–24, 2004).

⁴⁹ Sandra Cisneros, *Woman Hollering Creek and Other Stories*, New York: Random House, 1992, 45–46.

⁵⁰ Robin Ganz, “Sandra Cisneros: Border Crossing and beyond”. *MELUS*. Vol. 19. Iss. 1, 1994, 7–8.

woman writer, a Chicana, and give voice to those whose voice is so rarely heard in the mainstream art. Cisneros accomplishes this by subverting the established literary conventions of genre, form and voice and creating hybrids which reflect her gender and culture. As the critic from *Houston Chronicle* put it: “The voices in her stories are uniquely Chicana. [...] *Woman Hollering Creek* offers a gift to the uninitiated, the chance to taste deeply of Hispanic culture while accompanied by a knowing and generous guide.”⁵¹

Bibliography

- Brada-Williams, Noelle. “Reading Jhumpa Lahiri’s *Interpreter of Maladies* as a Short Story Cycle”. *MELUS*. Vol. 29. Number 3/4, 2004.
- Cisneros, Sandra. *Woman Hollering Creek and Other Stories*. Random House, New York, 1992.
- Ganz, Robin. “Sandra Cisneros: Border Crossing and beyond”. *MELUS*. Vol. 19. Issue 1, 1994.
- Holub, Maria-Theresia. “De-Colonizing Images: Re-Membrance and Feminist Subversion in Sandra Cisneros’ *Woman Hollering Creek*”. Paper presented at *Crossing the Boundaries XII: Image Power – An Interdisciplinary Graduate Student Conference*. Binghamton, April 23–24, New York, 2004.
- Madsen, Deborah L. *Understanding Contemporary Chicana Literature*. University of South Carolina Press, Columbia 2001.
- Ordóñez, Elizabeth. “Narrative Texts by Ethnic Women: Rereading the Past, Reshaping the Future”. *MELUS*. Vol. 9. Issue 3, 1982.
- Soto, Gary. “Voices of Sadness and Science”. Rev. of *My Wicked Wicked Ways*, by Sandra Cisneros. *The Bloomsbury Review*, July/August, 1988.
- Wikipedia. “Confessional writing”. http://en.wikipedia.org/wiki/Confessional_writing (accessed November 15, 2010).

Artea Panajotović

NARATIVNE STRATEGIJE U DELU „WOMAN HOLLERING CREEK” SANDRA CISNEROS

Rezime

U tekstu se analiziraju osnovne narativne strategije upotrebene u delu *Woman Hollering Creek* Sandre Sisneros. Ističe se uticaj kulturnog identiteta autorke na formalne odlike njenog dela. Žanrovski, ona se opredelila za ciklus kratkih priča jer takav pristup omogućava sagledavanje osnovne teme – života žena s obe strane meksičko-američke granice – iz različitih uglova. Autorka je izabrala

⁵¹ Sandra Cisneros, *Woman Hollering Creek and Other Stories*, Random House, New York 1992, i.

i hibridnu formu – mešavinu proze i poezije, da bi naglasila neophodnost brisanja granica između okamenjenih dualiteta: proza – poezija, meksičko – američko, muško – žensko. Pišući pretežno u prvom licu, književnica je dala glas mnogim obespravljenim ženama koje nikada nisu imale priliku da ispričaju svoju priču. Na taj način, subverzijom književnih konvencija žanra, forme i glasa, Cisnerosova stvara hibride koji odražavaju njenu rodnu i kulturnu pripadnost.

Ključne reči: Sandra Cisneros, žene pisci, pripadnice nacionalnih manjina, narativne tehnike, hibridi.

TRANSLATION AS A CULTURAL TRANSFER

Abstract: This paper is about the analysis of literary and special language translation. The importance of being bi-cultural is taking on the same significance for a translator as being bilingual. Cultural and specialist knowledge of the humanities and social science is a necessity of the present day. The many examples in this paper are to illustrate the aforementioned features of modern translation.

Key words: modern translation, linguistic process, aspects of culture, globalization, special language.

The Turns on Translation Studies gives a critical review to what has happened in this field of science in the last twenty years.

Mary Snell-Hornby has written a really monumental and inspiring work that is of interest to anyone concerned with translation theories, methods and approaches over the years and how they apply to translation in general. Her book has six main chapters and is organized according to the contemporary problems and issues of Translation Studies. She takes James Holmes, among many other authors, as the leading figure of modern Translation Studies in creating it as an independent discipline and with its own terminology. She wanted to clear away old concepts and to fill the space with a new integrated approach comprised of various texts and translations. Mary Snell-Hornby comments in the introduction of her book that it is not the one about a literary translation, but it is rather an attempt to bridge the gap between translatology and literary language.

From today's perspective she deals with two basic turns in translatology. *The first* is a methodical one, resulting from the call for more empirical studies in translation and interpreting. A scholar that has formulated a new *manifesto* in this field for the coming years is Daniel Gile, who proposes that conferences and information should widely be available to all scholars by cooperation in interdisciplinary projects, especially with cognitive scientists and increasing calls for more empirical studies.⁵² (*Conferences are not only popular for their academic lectures but also as social occasions.*)

⁵² Mary Snell-Hornby, 116.

The second is the breathtaking developments in technology and in the process of globalization, which together have radically changed the job profile of translators and interpreters.

The aim of this book, which I am very enthusiastic about discussing, is about the present situation and the future perspectives of translation studies. Mary Snell-Hornby has a European attitude towards language and translatology and her conclusions are relevant. I have made many theses to analyse this broadening work, and above all I would use an example that she points out, the one concerning the alarming situation in the usage of English as a world language, because English is not only used as a means of communication, but as an integral part of the subject of Translation Studies.

She explains that literary language has been “*excluded as being ‘deviant’, inaccessible to scientific analysis*”.

In her book various approaches, methods and concepts from translation theory and linguistics have been presented in order to provide more insight into the theory, practice and analysis of literary translation.

The importance of being bilingual and bicultural

The author cites renowned linguists on the issue of culture. She discusses the views on culture of Toury (2007:47) who thinks that culture implies the entire social context involved in the translation, along with the norms, conventions, ideology and values of that society or “receptor system”, and the concept tends to be used in Toury’s work in the abstract sense of a systemic background or network. However, it was the starting-point for the sociological approach already represented in the 1985 volume by André Lefevere’s contribution “Why Waste our Time on Rewrites?”, where the categories *patronage*, *poetics* and *ideology* (Lefevere 1992) are presented. Toury himself was to concentrate on the theory and method of Descriptive Translation Studies, to which his name is inextricably linked, and he presented some ideas which at the same time seemed outrageous and gave rise to lengthy debate. One was the hypothesis that “translations are facts of one system only: the target system” (1985:19), thus negating a relationship to the source text; another was his view that any text can be counted as a translation if it is accepted as such in the target culture (cf. Snell-Hornby 1988:25). It is significant that of the contributors to the “Manipulation” Volume, those most closely associated with the concept of the “cultural turn” during the 1980s were to be André Lefevere and Susan Bassnett. In the volume “Translation, History and Culture” jointly edited by Bassnett and Lefevere (1990), which consists of papers presented at a conference held in Warwick in 1988, the “cultural turn” is a central concept. It is included in the title of their introduction (Lefevere and

Bassnett 1990:1), and is described as the abandoning of the *scientific* linguistic approach as based on the concept of the *tertium comparationis* or “equivalence” and moving from “text” to “culture”, a “cultural turn” which they say all the contributions to the volume have taken (1990:3–4);

The “cultural turn” also explains why this volume, as opposed to so many others in the field, displays a remarkable unity of purpose. All contributions deal with the “cultural turn” in one way or another; they are so many case studies illustrating the central concept of the collection. (1990:4)

In the above volume, “culture” is taken in a broader and more concrete sense than with Toury: it includes innovative contributions in the postcolonial field (Sengupta), in feminist discourse (Godard) and on ideological misreading in translation (Kuhiwczak).

The political turn of 1989⁵³ changed European history and had an immediate effect on the work of European translators and interpreters, as well as on the development of Translation Studies. Mary asserts that we are living on a continent which had a rich variety of languages and cultures but whose states were at the same time beginning a new phase of cooperation and integration. These were ideal conditions for translators and their work, and it seemed the right time to boost their status in society.

She stresses that this was especially noticeable in Vienna, *the one time imperial city which for four decades had occupied a remote position on the most easterly tip of Western Europe, and now found itself, geographically at least, in the centre again.*

Also, new markets were available for translators and interpreters, including proficiency in Hungarian, Polish, Czech and Slovakian, which for decades had been counted as minor languages and now were in great demand.

With the disappearance of the Iron Curtain, travel was once again allowed, as well as contact with colleagues in the neighbouring countries. One of the first Translation Studies conferences to take place in this new constellation was the “Central European Symposium” held in Vienna in November 1991 for colleagues from the new democracies. Generally speaking, it was a favourable climate for the development of Translation Studies.

After the ineffectiveness of the Cold War *it was a time of dialogue*, of rediscovering the value of human contacts, on a personal level, but also internationally, in trade and industry, in culture and politics.

In the chapter about *Translation as a cross cultural event* she points out that translation is not a mere process of transcoding words from one language to another, but that it is a cultural transfer from one culture to another. And if you want to keep going on in the translation process, apart

⁵³ Mary Snell Hornby, *The interdiscipline of the 1990s*, Chapter 3, 2007, 69.

from the knowledge of the target language, you should first of all become familiar with its culture. It means that you should put your translation in a socio-cultural context.

Considering the contributions to and genesis of socio-cultural theory in understanding the development of communication, it is interesting to mention Adamson and Chance (1998) who argued that *there are two particularly noteworthy aspects to a Vygotskian approach to social interactions. First, it is fundamentally cultural. Caregivers are agents of culture (Trevarthen, 1988) who set an infant's nascent actions within an intimate setting that is deeply informed by the caregiver's cultural knowledge. Second, the notion of a zone of proximal development reveals a pattern of developmental change in which a phase of adult support precedes a phase of independent infant accomplishment. Each cycle begins with a newly displayed behaviour, such as a smile, a visually directed reach, or a babble. The adult's reaction and interpretations transform the infant's emerging behaviour into a social act. The act has passed through the zone of proximal development during which the adult has educated the child in its use. (p. 21)*

Mary Snell-Hornby stresses the importance of being bi-cultural apart from being bilingual. The phenomenon of language as a means of expression of individual cultural communities leads to the notion of cultural identity. This term was used in a moving contribution by the Nicaraguan poet Gioconda Belli to a symposium in 1992. For Belli it is thanks to a stubborn resistance to colonization that the Latin American cultural identity *has not entirely disappeared*, but with reference to Barber's essay in *The Atlantic* monthly he sees it endangered by globalization and the phenomenon of the *McWorld*.

The author cites different theorists such as Honig, Kussmaul, who view texts as *a verbalized part of a socio culture*. According to her one of the translator's tasks is to decide whether to keep the cultural function of the source text or whether to adapt the text to the needs of the target text. She gives numerous examples to illustrate her ideas. As an interesting one among numerous ones, she mentions a respected person who speaks of the time when his house was destroyed and burgled by foreign soldiers. When the soldiers discovered that there was nothing of interest there, they said in their native Arabic something equivalent to the English *thank you*, instead of *that is that!* in the communicative meaning of the word. This was understood as cynicism and hurt the respected person a lot. And the aforementioned case would be totally different if the soldiers had had intensive training in interlingual and intercultural communication. The message of the aforementioned example is in accordance with the principle of functional theory, i.e. not to transcode the words, but to give information in the way the recipient would understand it.

Other examples are ones describing the destructive effects in world history which happened in China in the 18th century, because Great Britain thought itself the most powerful nation on Earth. In this example, it was an issue of clashes of cultures, customs and presents of different countries.

She makes an analysis on the macro level by identifying the text in terms of culture and situation, and then reduces it to the micro level, where the structure of the text is analyzed. Afterwards, the translator will have a deeper understanding of the make-up and structure of the text and this has a great influence on the translation process. The author has tried to define a text as a communicative event that reflects the culture and society in which it was written.

Humbolt was among the first scientists to make a major connection between language and culture, language and behaviour. For him language is an active force, the dynamics and energy of its speakers based on activity, and a word itself is a mere symbol.

The concept of culture is central in the scopos theory, which is described in detail in Shafner 1998b, and as such it contributes to the *cultural turn* in Germany at the end of the 1980s. This new orientation was so clear for creating an anthology that will show this alteration, including essays by Vermeer, Kausmal and Henig. The new development in the German scientific community has given Mary Snell-Hornby the right to present a new paper at the Conference in Warwick 1988: "*Linguistic Transcoding or Cultural Transfer? Criticism or Translation Theory in Germany.*" The theory of translatorial action in English has been described by Crystine Shefner and it is totally acceptable. Holz Mantanari used specialized terminology like *translation, translator and translatology* as a discipline. For Holz Mantanari the message is the central linguistic unit.

Also, a special legal language, in the field of *legal translation* was very fruitful during the 1990s, especially in the field of court interpretation. In Europe, legal translation has had a long history, dealing with the state and administration.

Another interesting novelty is *audiovisual communication* with its variants that have made interpretation available through satellite. Therefore we have a situation given by the Association of International Conference Interpreters in 1997 called *The Law on New Technologies in Conference Interpreting* and the following division: 1) *Tele-conference*, communication between two or more participants from two different places, transmitting several audio signals among them; 2) *Video-conference*, tele-conference with one or more video signals, transmitting pictures of one or all participants; 3) *Multilingual video conference*, video conference in two or several languages, consecutively or simultaneously; 4) *Tele-interpretation*, interpretation of multilingual video conferences, with no direct view of the speaker or audience.

New technology during the 1990s brought radical changes in the language material in four directions: 1) Unique communication in the lingua franca, i.e. English, formal communication changed to informal, faxes, emails, mobile phones; 2) The large and popular role of machine translation; 3) Multimedia communication that makes new texts types, audio guides in museums and advertising marketing; 4) International communication that requires intensive cultural expertise.

Speaking of a Translation Studies “tradition” in Radnicky’s sense, she stresses that in the early 1990s it has still been in the domain of the “masters”, with Toury (for Descriptive Translation Studies), Bassnett and Lefevere (for literary translation in general), and Vermeer and Holz-Manttari (for the German-speaking functional approach) clearly leading the way, as was reflected in their respective journals *Target* (launched in 1989) and *TextConText* (launched in 1986).

It⁵⁴ was in 1971 that Katharina Reiss realized in discussing her text-typology for translators as based on Bühler’s organon model, that the three basic types (*informative, expressive and operative*) were incomplete. She then suggested a fourth type which she called “*audio-medial*” such texts are written to be spoken or sung (1971:34) and are hence dependent on a non-linguistic (technical) medium or on other audio-visual forms of expression for their full realization; language is only part of a broad complex of elements (1971:49). These observations gave rise to a heated debate among translation scholars in Germany, and after some time Reiss modified her position. Following a suggestion by Bernard Spillner (1980:75), she changed the term *audio-medial* to *multi-medial* to include texts (such as comics) which have visual but not acoustic elements, and in 1990 she conceded that such texts do not form a fourth text-type in her original sense, but contain elements belonging to any of her other three text-types. Examples of multi-medial texts in this sense would be songs, stage plays, film scripts, and opera libretti, as well as comics and advertising material that include audiovisual elements.

Then, however, the term *multimedia* was used to refer to the combined use of media (as well as of television and slides in teaching), and during the 1990s it was extended to the media of information technology. Today there are four *standard types of text* that depend on non-verbal elements and these are: 1) *multi-medial*, 2) *multi-modal*, 3) *multi-semiotic*, 4) *audio-medial*.

Mary Snell also has in mind problems where feelings of identity are addressed and where English is used as the common language for groups representing a number of different cultural traditions - and here there is the danger of a similar resistance to Anglophile dominance as described by Giaconda Belli for Latin America. She asserts that members of the scientific

⁵⁴ Mary Snell-Hornby, *Translating Multimodal Texts*.

community working with different languages and cultures, i.e. translation scholars, need bilingual and bicultural proficiency similar to that expected of practising translators and interpreters. She extends it further to passive knowledge of languages other than their mother tongue, and their active working language, at least for reading purposes.

The author concludes by saying that with the rapid growth of international development and economics, translators will be required not only to be competent in languages, but also knowledgeable and specialized in other specialized fields of work. She feels that translators will play an important role in the future. The work of researchers and teachers will prove the success of Translation Studies in the next century.

The author's intention was to stimulate and encourage discussion of the present profile of modern Translation Studies and its future perspectives.

She emphasizes that Translation Studies has opened new perspectives and benefits for all other linguistic disciplines. As a conclusion I would say that communication through cultures is taken as a focus of better communication, including cultural differences, modern marketing and international public relations. This is the new quality in the life of communication and cross-cultural communication and we should keep pace with the changes of the modern world.

References

- Adamson, L. B., & Chance, S. E., *Coordinating attention to people, objects, and language in A. M. Wetherby, S. F. Warren, & J. Reichle (Eds.), Transitions in prelinguistic communication* (pp. 15–38), MD: Paul H. Brookes, Baltimore 1989.
- Snell Hornby M., *The Turns of Translation Studies*, John Benjamin Publishing Company, Amsterdam 2006.
- Ristić S., Simić Ž., Popović V., *Enciklopedijski englesko- srpski rečnik I*, Prosveta, Beograd, 2007.

Doc. dr Brankica Bojovic

PREVODILAŠTVO KAO KULTURNI TRANSFER

Rezime

Ovaj rad prvenstveno razmatra zaokret u studijama prevođenja u poslednjih dvadeset godina, koji se odnosi na književno, neknjiževno i pravno prevođenje.

Naglašen je značaj bikulturalnosti i poznavanja kako kulture, tako i materije koja se prevodi. Ilustrovani su primjeri koji su karakteristika novog modernog prevođenja, kome značajno doprinose ogroman i brz razvoj tehnologije i proces

globalizacije. Takav razvoj događaja radikalno je izmijenio profil stručnih i naučnih prevodilaca, tumača i naučnika iz ove oblasti.

Ključne reči: savremeno prevođenje, lingvistički procesi, kulturni aspekti, globalizacija.

DERIDA'S ELISION – THE GIFT OF MUSIC

Abstract: Derrida's concepts of language reside within the linguistic dichotomy of speech and writing. As a non-propositional 'language' music presents a challenge to the means and categories of language and theory. Following the lines of Derrida's key concepts this essay will examine music in its role for language and thought.

Key words: Derida, language, linguistic, dichotomy, music. speech

Introduction

Throughout the history of philosophy music has been a gift ("*pharmakon*")⁵⁵ to philosophy. It's ambivalent character as "similar to language" ("*sprachähnlich*")⁵⁶ or meaningless language, that is, as a language without propositional value,⁵⁷ has made the attempts to theoretically take hold of it difficult. As Stegmaier notices, music urges for an interpretation and an understanding, but at the same time she destabilizes, subverts and challenges the categories and approaches of traditional philosophical, linguistic and musicological theory.⁵⁸

Although the 'linguistic turn' – the understanding, that "[*t*]he limits of my language mean the limits of my world."⁵⁹ – contributed to the understanding of the non-referential character of language, music still remains a 'border phenomena'. As such it is constituted and constructed in habits, uses and even by being ignored or being blanked out. Therefore,

⁵⁵ See: Derrida, Jacques, "La Pharmacie de Platon" in *La Dissémination*, Paris 1972, 69–198.

⁵⁶ See: Adorno, Theodor W., "Musik, Sprache und ihr Verhältnis im gegenwärtigen Komponieren" in *Musikalische Schriften I–III*, Frankfurt a.M, 1998, 649.

⁵⁷ See: Schlerath, Bernfried, "Musik als Sprache" in *Sprache und Musik*, edited by Albrecht Riethmüller, Laaber 1999, 16f.

⁵⁸ See: Stegmaier, Werner, "Musik und Bedeutung – Zur Frage des Denkens des Denkens" in *Sprache und Musik*, edited by Albrecht Riethmüller, Laaber 1999, 39.

⁵⁹ Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*. New York 2009, §5.6.

borders (as margins) are in their constitution neither artificial nor natural. Consequently, this essay will not attempt to depict borders by means of establishing coherent definitions and therefore objects or final figures (of text), but attempts to examine the paradox status of music for thinking by a 'deconstruction' of its uses, evocations and marginalisation.

The central aim of this essay is to explore Derrida's silence on the subject of music. During his lifetime nothing on the subject of music was published 'in his name'. Throughout his work only marginal comments are to be found, for example in the elegy for Paul de Man⁶⁰ or in the commentaries on Paul Celan's poetry.⁶¹ Here it is noticeable that music is only mentioned in the context of language as poetry.

In the following it is going to be argued that Derrida's silence appears as a figure of elision: an economy of speech which is normally unintentional, but may be deliberate. However, no decision will or even can be made on the intentions of Derrida, for, to put it in his own words, 'there is nothing outside of the text nor of the context'. This would involve a reconstruction, implying a reference or pure presence outside of language or text. Derrida never existed, he will last to be a conceptual persona (lat. per-sonare). As such it filters what resonates through the textual corpus by the textual figures chosen, leaving traces and drawing lines.

In the second part of the text *Of Grammatology* named *Nature, Culture, Writing* the reader is presented with Derrida's deconstructive reading of Rousseau. Centrepiece of this part is Rousseau's *Essai sur l'origine de langues (, où il es parlé de la Mélodie, et de l'Imitation musicale)*⁶². What will be referred to throughout this essay as Derrida's elision, is the fact that Derrida, only after having established that "There is no outside of the text [...]" the whole title of Rousseau's essay is only presented to the reader alongside.⁶³ Consequently, not only the gesture, which presents a central joint of Rousseau's concept, is filtered out of the text, as Hetzel already suggested, but here, more importantly, music as well.⁶⁴

The spectres of music and gesture haunting the text, adjure a problem which passes through the tradition of western philosophy as theory: the falling into oblivion of hearing.

This essay consists of four parts. The first part summarises key aspects of Deconstruction as linguistic holism. The second part will contextualise

⁶⁰ See: Derrida, Jacques, *The Work of Mourning*. Chicago 2003, 69f.

⁶¹ See: Derrida, Jacques, *Schibboleth – Pour Paul Celan*. Paris 1986, 68f.

⁶² [() by the author of this paper] The parenthesis indicates that Derrida infrequently refers to the essay's title in its entirety throughout the text.

⁶³ Derrida, Jacques, *Of Grammatology*. Baltimore 1971, 158 / See: 171f.

⁶⁴ See: Hetzel, Andreas, "Jenseits von Stimme und Schrift – Anmerkungen zu einer Rhetorik der Geste" in *GrenzGänge – BorderCrossings: kulturtheoretische Perspektiven*, edited by Gerd Sebald, Berlin, Münster 2006, 73f.

and link Derrida's concepts to the historical discourse of music in order to establish a relation of Deconstruction and music. Following this the third part argues that the visual basis of theory⁶⁵ has led to a phono-logocentrism of the discourse and music. Finally, arguments will be offered why Derrida stays within the linguistic dichotomy of speech and writing, not discussing music.

“We think only in signs.”

The debate on language as a universal phenomena and condition of the possibility of understanding took a turn in the debate on orality / literacy. The focus was much more drawn to the mediality of language, emphasizing the historical, medial and the material forms of language as a fundamental, powerful constitutive of communication and of the formation of the social and the communal sense.⁶⁶

“From the moment there is meaning there are nothing but signs. *We think only in signs.*”⁶⁷

The works of Derrida can be regarded as one of the most prominent, yet radical positions of this debate. It argues, that writing is the ultimate structural condition of possibility and coevally the impossibility of finitude of sense and meaning. Writing “écriture” or “archi-écriture”, however, as Derrida conceptualises it, is not identical with written speech as a medium or as an expression of thought but can be understood as a ‘graphemathical unconscious’ or pre-condition, primordial to perception as to thought, yet structuring both.⁶⁸

Reevaluating Saussure's linguistic theory Derrida gains this specific concept of writing and an insight into the conditions of possibility of thought leading to a criticism of metaphysics. On the basis of Saussure's thesis that language is non referential, contrary to the assumptions of tradition, but a system of differences without positive entities,⁶⁹ Derrida concluded that the traditional dichotomies of metaphysics as a defining fundament of western thought and understanding have to be revised. Following Saussure, the elements of these dichotomies of metaphysical language cannot represent anything outside of language, but are functionally co-dependent. Decisively Derrida argues that in metaphysics one element of the dichotomies was

⁶⁵ Following Heidegger theory has to be differentiated from thinking. See: Heidegger, Martin, *Was heißt Denken?*. Tübingen 1997.

⁶⁶ See: Krämer, Sybille, “Mündlichkeit / Schriftlichkeit” in *Grundbegriffe der Medientheorie*, edited by Alexander Roesler and Bernd Stiegler, München 2005, 192.

⁶⁷ Derrida, Jacques, *On Grammatology*. Baltimore 1971, 50.

⁶⁸ See: Derrida, Jacques, “Freud et la scène de l'écriture” in *L'écriture et la différance*. Paris 323 / 332f..

⁶⁹ See: Saussure, Ferdinand, *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*. Berlin, New York 2001, 136 / 140f.

always valued more important than the other consequently re-presenting a breach of the rules of language itself. If meaning is different in itself, it is not possible that one element of the difference is singled out since the elements function only jointly or co-dependently.

With the background of his work on Husserl and the context of the debate on orality/literacy, Derrida draws special attention to the difference of speech and writing. For him this difference is fundamental for the rectification of theory and thought throughout the tradition of western thought.

Within the dichotomy speech and writing, speech has always been seen as a presence of thought and writing as a supplementary, technical representation of this presence. This is due to the fact that hearing oneself speak (“s’entendre-parler”)⁷⁰ was thought of as ultimate presence fundamental to metaphysics. The terms “Logocentrism” and “Phonocentrism” describe what Derrida calls this technique of grounding all knowledge in the presence of a logos outside of language, this as an absolute presence to itself. If however all understanding is language based it is not possible to argue that there can be a presence outside of language. So the reason for the association of speech and the presence of thought as a fundament of theory loses its foundation setting into question the tradition of thought as metaphysics, thus as a strategy of language or language machine, which hierarchically structures the differences of language.

Rather than taking sides or privileging either speech or writing, Derrida draws attention to the “play”⁷¹ or ‘movement’ of the signifiers of language, rather than to the signified, which was traditionally associated with speech and thought. If language is a system of differences without an outside presence as the foundation of sense, it seems that language is to be characterised as an infinite relegation from signifier to signifier and sense as effect of this movement.⁷² Derrida calls this movement of differences “différance”: a neologism signifying language as a set of differences (chain of signifiers) and as an infinite process differentiation (play of signifiers).⁷³ In this movement lies the ‘im-possibility’ of meaning and sense.

But if the enunciation is not to be understood as a method of making or foundation of sense, is sense nevertheless not determined by the context of the enunciation? This is the question Derrida discusses in the essay *Signature – Event – Context*. Following his criticism of language as a referential communication of finite sense and the assumption that writing is a mere technical supplement to it, Derrida traces language back to the

⁷⁰ See: Derrida, Jacques, *Of Grammatology*. Baltimore, 7f.

⁷¹ See: Derrida, Jacques, “La structure, le signe et le jeu dans le discours des sciences humaines” in *L’écriture et la différence*, Paris 1967.

⁷² See: Derrida, Jacques, *Positions*. Paris 1972, 37f.

⁷³ See: Derrida, Jacques, *Positions*. Paris 1972, 39f.

function of “iteration” (“itérabilité”).⁷⁴ According to Austin’s theory of speech acts, Derrida agrees to the argument that language does not essentially communicate sense and make propositions, but is a communication of forces.⁷⁵ However, he disagrees with Austin’s assumption that there can be either a ‘total context’ or ‘pure [intentional] speech act’, working as a guarantee for the success of the speech act. In contrast Derrida argues, that due to the “graphematical structure” (“structure graphématique”) and underlying “différance” of all languages and sign orders, citation and iteration are the im-possibility of performatives or speech acts.⁷⁶ Therefore the citation or iteration of a speech act is no abnormal case or parasitical to the normal use, hence the iteration is the condition of possibility of the performative. For example, a signature is thought of as the evidence of a presence of a consciousness, yet the condition of the possibility of a signature is its characteristic of being recognisable and repeatable.

“[...] the actor’s performance on stage is an excellent model of such repetition. The possibility of “serious” performatives depends upon the possibility of performances, because performatives depend upon the iterability that is most explicitly manifested in performances.”⁷⁷

Derrida shows that the ritual, as the theatrical, is not to be understood as an ‘abnormal’ use of language, but is at the centre of language itself. Each sign can randomly be taken out of context or be grafted onto each context altering the context. Also, as a result of the relegative structure of the sign, each context is never finite in its meanings and interpretations, thus not ‘polysemic’, but ‘disseminational’, that is fundamentally ‘differencial’ due to its graphematical structure.

The vocalisation and logocentrism of the discourse on music

“Musik ist sprachähnlich. Ausdrücke wie musikalisches Idiom, musikalischer Tonfall, sind keine Metaphern. Aber Musik ist nicht Sprache. Ihre Sprachlichkeit weist den Weg ins Innere, doch auch ins Vage. Wer Musik wörtlich als Sprache nimmt, den führt sie in die irre.”⁷⁸

In his *Aesthetic Theory* Adorno suggests that music is similar to language (“sprachähnlich”). Its structure and elements are similar to the

⁷⁴ See: Derrida, Jacques, “Signature Événement Context” in *Marges de la philosophie*, Paris 1972, 375.

⁷⁵ See: Derrida, Jacques, “Signature Événement Context” in *Marges de la philosophie*, Paris 1972, 382f.

⁷⁶ See: Derrida, Jacques, “Signature Événement Context” in *Marges de la philosophie*, Paris 1972, 390.

⁷⁷ Culler, Jonathan, *On Deconstruction*. Ithaca 119.

⁷⁸ Adorno, Theodor W., *Ästhetische Theorie*. Frankfurt a.M. 518.

structure of elements of language. However, other than language the signs and elements of music are neither metaphorical nor propositional. To him the analogy of language and music much further points into the centre of music, but leaving it vague and undetermined. Similar to Derrida's assumptions about language, Adorno highlights that musical signs strive to be a unintentional language, its structure and meaning is not related to a presence or consciousness outside of it, but established by its very existence.⁷⁹

Adorno's assumption of a similarity of music to language points to the history of a relation established by the theory of Plato. Since Plato music has been regarded as inferior to speech and thought. At the beginning of the dialog *Symposium* Plato distinguishes between a musical eros and a philosophical eros.⁸⁰ While music stays in the realm of the sensually perceivable things, language and especially speech have access to the realm of ideas. In Plato's theory along with a devaluation of music, a devaluation of writing, and simultaneously, an 'up-valuation' of thought and speech is to be found.⁸¹

As an effect, during the Middle Ages music and language were only set into relation in order to upgrade music.⁸² As Engelbrecht explains, the musical declamation, its formation, its meaning and its emotional value, was composed according to the ideals of a meaningful lecture and this setting to music of speech was also transposed onto instrumental music, so that it would sound as if it would speak.⁸³ The acoustic or sonic reality of music was blanked out by the scholastic and theological discourse of the time. Music, which was mainly vocal music, was discussed in reference to (Neo)Platonic and Pythagorean theory.⁸⁴

The paradigm of vocal music, which has its theoretical roots in Plato's devaluation and its continuation in 'rhetorisation' or 'vocalisation' of music, was continued throughout humanism, finding its culmination in Baroque music. By reason of the specialisation and liberation of mathematics of its Euclidean and Pythagorean roots a liberation of musical theory from

⁷⁹ See: Adorno, Theodor W., "Musik, Sprache und ihr Verhältnis im gegenwärtigen Komponieren" in *Musikalische Schriften I-III*, Frankfurt a.M. 1998, 650.

⁸⁰ See: Tramsen, Eckhard, "Kunstphilosophie und -theorie im 19. und 20. Jahrhundert" in *Musikästhetik*, edited by Helga De La Motte-Haber, Laaber, 2004, 38f.

⁸¹ See: Platon, "Phaidros" in Platon, *Sämtliche Dialoge*. Edited by Otto Apelt. Hamburg, Vol. II, 102f. (274c–275b).

⁸² See: Sanio, Sabine, "Sprache – Schrift – Musik" in *Musik jenseits der Grenze der Sprache*, edited by Christian Berger, Freiburg i.Br. 2004, 201.

⁸³ See: Engelbrecht, Hans H., "Musik und Sprache" in *Sprache und Musik* edited by Albrecht Riethmüller, Laaber 1999, 12.

⁸⁴ Berger, Christian, introduction to *Musik jenseits der Grenze der Sprache*. Freiburg i.Br. 2004, 10.

mathematics took place, leaving opportunity for an intensification of the rhetorical theorisation of music.⁸⁵

This tradition has greatly been paradigmatic until 20th-century classical music, which radically focussed on the materiality of music, breaking with the ideal of a rhetorical, communicative paradigm.⁸⁶

Without going further into the history of music, three aspects become clear. Firstly, since Plato music could only be acceptable through a setting into relation with speech and thought. Secondly, the materiality and the sonic and acoustic reality of music were blanked out (since being worldly) of the musical discourse up to the 20th century. And, thirdly, music has always been reduced to materiality or idealised by the transposition of concepts onto music.

Conclusively one can say that the quantitative dominance of vocal music within the western tradition of music,⁸⁷ is due to the theoretical (dis-)qualification of music in its material, acoustic (worldly) reality and the simultaneous vocalisation of music. Throughout the western tradition of music music was assimilated to the platonic eros, and therefore linked to transcendent ideas (this being ideas of god, a metaphysical will or to the emotionality of the subject and to its 'original' nature) and coevally to speech (rhetoric).

Theory – Music

“Music, as displayed by numerous attempts, is hard to think about. She moves immediately, connects beyond boundaries, is repeatable, noticeable, learnable, other than the feelings she is commonly ascribed to. However, music is reluctant to all categories by which we usually comprehend.”⁸⁸

The reason for the theoretical devaluation of music is implied by the etymology of the word *theōreîn*. *Theōreîn* means looking at, viewing, beholding. Already Heraclitus argued, that the eye is a better “witness” than the ears can be.⁸⁹ However, it is due to the concepts of Plato and Aristotle

⁸⁵ See: Keil, Werner, epilogue to *Basistexte Musikästhetik und Musiktheorie*. Paderborn 2007, 345.

⁸⁶ Kettler, Sabine, “Analogie und Hierarchie” in *Sprache und Musik*, edited by Albrecht Riethmüller, Laaber, 170.

⁸⁷ See: Benary, Peter, *Klangrede und Wortlaut – Zum Verhältnis von Musik und Sprache*. Zürich 2006, 9.

⁸⁸ Stegmaier, Werner, “Musik und Bedeutung – Zur Frage des Denkens des Denkens” in *Sprache und Musik*, edited by Albrecht Riethmüller, Laaber, 37. [transl. by the author of this article]

⁸⁹ See: Hermann Diels and Walter Krantz, ed., *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Berlin 1974, Vol. 1, 173 (fragment B 101a).

that the visual became paradigmatic for the understanding of the world,⁹⁰ setting the foundations for the western scientific tradition. It is significant that in the allegory of the cave, Plato describes everybody as speaking and hearing inside the cave, as the realm of doxa, but once the subject escapes the cave to the 'source' of all knowledge, Plato makes no reference to speech or hearing, but only to the visual dimension of understanding.

Heidegger criticised this tradition as a tradition of the falling into oblivion of being ("Seinsvergessenheit"). Lately, Espinet suggested that Heidegger's concept of "Seinsvergessenheit" (forgetting of being), is to be understood as "Hörvergessenheit" (forgetting of hearing).⁹¹ This seems to be especially telling for the terminology and the metaphors of philosophy, which are predominantly based on the visual, implying a presence of consciousness or thought. This is important insofar as the structure and metaphors of language constitute the given.

On the basis of the information presented above it can be argued that acoustic or sonic reality poses itself a threat to the western phonocentric tradition of thought by subverting its means, its language, and its categories. The philosophical tradition enforces this observation since, either philosophy has discredited music as a matter of pleasure and enjoyment,⁹² or it has praised music as something higher than or beyond thinking itself.⁹³

Derrida – Music

Derrida prefers neither of the above presented options. Conceptually he does not explicitly exclude music. For example, Derrida repeatedly stated that his theory of signs does apply to all signs, being linguistic or non-linguistic, to all experience and for all types of writing.⁹⁴ This is enhanced by the portrayal of Grammatology as a non regional science.⁹⁵ Additionally, it appears, as the second part of this essay suggests, that Derrida's criticism of metaphysics as a mechanism of creating hierarchies can greatly contribute to the understanding of the reasons of the devaluation

⁹⁰ See: Aristoteles, *Metaphysik Griechisch–Deutsch*. Translated by Hermann Bonitz. Introduced, edited and commented by Horst Seidl. Hamburg 1989, Vol. 1, 3.

⁹¹ See: Espinet, David, *Phänomenologie des Hörens*. Tübingen, 2009, 30.

⁹² See: Kant, Immanuel, *Kritik der Urteilskraft*. Edited by Wilhelm Weischedel. Frankfurt a.M. 1979, Werksausgabe Vol. 10, § 16, 146.

⁹³ See: Schopenhauer, Arthur, *Die Welt als Wille und Vorstellung*. Edited by Ludger Lütkehaus. Zürich 1988, Vol. I, § 52, 341.

⁹⁴ See: Derrida, Jacques, "Signature Événement Context" in *Marges de la philosophie*, Paris 1972, 375/ 377/381.

⁹⁵ See: Derrida, Jacques, *Of Grammatology*. Baltimore 1971, 83.

and the disregard of music by relating discourse about music to the tradition of phono-logocentrism.

Conclusively, it shall be argued that music, even if Derrida does not discuss it, is at the centre of Derrida's understanding of language. Not only does he agree to the fact that communication is primarily to be seen as a communication of force, but founded in the "iterative", "graphemathical structure" of language. This is correct for music. Music in its non-referential, non-propositional and unintentional / performative character, is to be regarded as a play of absence and presence and the creation of space. The attributes Derrida associates with writing ("restance", "force de rupture", "espacement")⁹⁶ seem to be attributes of music as sound, more than of "arche-writing". This was already implicitly noticed by Husserl in his *Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewußtseins*,⁹⁷ by referring to a tone structure for exemplifying the constitution of time. However, he disregarded this finding by transposing it onto the visual character of phenomena. Here Husserl argues, that in order to perceive a melody there has to be a synthesis of the presently perceived tone ("Urimpression"), the passing tone ("Retention"), resulting in a expectancy ("Protention"). This synthesis, Husserl argues, is not given by nature, but is to be regarded as a specific accomplishment of consciousness. Derrida however, having criticised the constitutive role of the consciousness⁹⁸ for objects and meaning, would argue that the synthesis of the absent and the present object is no specific accomplishment of consciousness but of the "graphemathical structure" of language. Therefore, one could say, that it is not the finite possibility of modalities of the phenomena, but the infinite play of signifiers, hence of "différance" that constitutes understanding and perception. In Assuming this "linguistic holism"⁹⁹, Derrida proposes an "arche-writing" ("archi-écriture") with a reflection on its constitutive structure instead of proposing an "arche-impression" ("Urimpression") and conclusively a reflection of the acts of consciousness as constituents of understanding. The difference of the two concepts should not be seen in its transcendental character,¹⁰⁰ but in the 'status'. While Husserl, typical to the tradition, bases his theory on presence, Derrida argues for the impossibility of a pure presence for reasons of the "graphemathical structure" of language and the importance of the negative or absence as

⁹⁶ See: Derrida, Jacques, "Signature Événement Context" in *Marges de la philosophie*, Paris 1972, 377f.

⁹⁷ See: Husserl, Edmund, *Vorlesungen zur Phänomenologie, des inneren Zeitbewusstseins*. Tübingen 2000.

⁹⁸ Consciousness a self-presence or logos outside of language. See: Derrida, Jacques, *La voix et le phénomène*. Paris 2005, 115.

⁹⁹ See: May, Todd, *Reconsidering Difference*. Pennsylvania 1997, 77f.

¹⁰⁰ See: Derrida, Jacques, *Of Grammatology*. Baltimore 1971, 60.

fundament of understanding. This fundament, as already discussed, he finds in the “arche-writing” or “différance”.

Following this argument the “graphocentrism”¹⁰¹ of Derrida, however, does not seem to be a conclusion but a voluntarism for the following reasons. As mentioned above, the context of Derrida’s argumentation is the discussion on orality / literacy, inasmuch as he does not put into question the this dichotomy and accepts it as ‘given’. Within this context Derrida stresses the importance of writing as the graphematical / structural fundament of understanding, even though his concept of writing is not coherent with concepts of literacy or writing within the discussion. However, the focus on writing seems to be in conflict with Derrida’s criticism of metaphysics as a operation of privileging one element of dichotomies, since within the context of orality / literacy, Derrida privileges literacy.

If the fundament of understanding cannot be found in a presence, due to the reasons Derrida proposes, there seems to be no argument for the proposal of an “arche-writing”. Moreover, Derrida’s position has to be understood as a reformulation of the German mythico-poetical romanticism at the turn of the 19th century,¹⁰² as well as a reflection of artistic modernity.¹⁰³ His privileging of writing keeps the argumentation within the boundaries of the metaphysical categories, language and operation. This position contributes to the reasons of Derrida’s elision.

It seems that in order to propose a “achri-writing” Derrida has to make two operations. Firstly, to establish his concept of writing as done in the first part *Of Grammatology* and simultaneously associate speech with phono-logocentrism. Secondly, to exclude other possibilities of conceptualising speech, such as music or gesture, in order to establish a consistent grammatology and history of phono-logocentrism. These two arguments conclude an operation of rendering writing transcendent.

However, as studies have shown lately there is a more ambiguous character to speech¹⁰⁴ and writing¹⁰⁵. Not only has it been shown that the

¹⁰¹ See: Krämer, Sybille, “Mündlichkeit / Schriftlichkeit” in *Grundbegriffe der Medientheorie*, edited by Alexander Roesler and Bernd Stiegler, München 2005, 192.

¹⁰² See: Hetzel, Andreas, “Jenseits von Stimme und Schrift – Anmerkungen zu einer Rhetorik der Geste” in *GrenzGänge – BorderCrossings: kulturtheoretische Perspektiven*, edited by Gerd Sebald, Berlin, Münster 2006, 80f.

¹⁰³ See: Menke, Christoph, “Umriss einer Ästhetik der Negativität” in *Perspektiven der Kunstphilosophie. Texte und Diskussion*, edited by Franz Kope, Frankfurt a.M. 2008f.

¹⁰⁴ See: Waldenfels, Bernhard, *Die Vielstimmigkeit der Rede*. Frankfurt a.M. 1999.

¹⁰⁵ See: Krämer, Sybille, “Schriftbildlichkeit oder: Über eine (fast) vergessene Dimension der Schrift” in *Bild, Schrift, Zahl*. München, edited by Horst Bredekamp and Sybille Krämer 2003, 157–176.

dichotomy of writing and speech has been contra-evidential,¹⁰⁶ but also that writing as speech can be conceptualised in many other ways, contrary to Derrida's claims.

The gift of music

As argued above, Derrida's elision seems to be an economy inherent to the tradition of theoretical language blending out music, that is, the acoustic and sonic elements of language. At the same time however, Derrida's concept, despite ascribing it to a transcendent "arche-writing", seem to describe very much central characteristics of music – as also outlined by Serres:

"Our languages have meaning. Beneath language, beneath all languages, universally so, music lives beneath meaning and before it, its pre-condition and its physical medium. Meaning presupposes music, and could not emerge without it. Music sounds the transcendental in language, the universals preceding meaning. It inhabits the sensible, it carries all possible senses."¹⁰⁷

As indicated by Derrida's elision, music is not outside of language nor on the borders of it, but acts as a condition of the possibility of the condition or pre-condition of meaning. But rather than being a positive discursive object, music is to be understood in terms of "différance", "restance", "force de rupture" and "espacement".¹⁰⁸ Consequently, the intentional is to be understood in terms of its attentionality, the logical is to be understood in terms of its aesthetical dimension,¹⁰⁹ as is sense to be understood in terms of its co-dependency to non-sense.¹¹⁰

In other words, music creates spaces for meaning. As such it appeals much more to the attentional aspects of thought and understanding, than to the intentional aspects. The attentional aspect is as an event a paradox play of absence and presence forcing us to listen, watch, etc. only after happening.

In its character as an event music is not to be understood as a language or as similar to language. This would suggest that both music and language

¹⁰⁶ See: Gee, James Paul, *Social Linguistics and Literacies: Ideology in Discourses*, London. New York, Philadelphia 1996.

¹⁰⁷ Serres, Michel, *The Five Senses. A Philosophy of Mingled Bodies*. London, New York 2008, 123.

¹⁰⁸ See: Charles, Daniels, "Raum, Zeit und die Zeitkünste" in *Zeitspielräume –Performance Musik Ästhetik*, Berlin 1989, S. 8.

¹⁰⁹ See: Stegmaier, Werner, "Musik und Bedeutung – Zur Frage des Denkens des Denkens" in *Sprache und Musik*, edited by Albrecht Riethmüller Laaber 1999, 47.

¹¹⁰ See: Deleuze, Gilles, *The Logic of Sense*. Edinburgh 2009.

are positively distinguishable entities and that music in its non-propositional character is somehow inferior to language.

Bibliografy

- Derrida, Jacques, "La Pharmacie de Platon" in *La Dissémination*, Paris 1972.
Derrida, Jacques, *The Work of Mourning*. Chicago 2003.
Derrida, Jacques, *Of Grammatology*. Baltimore 1971.
Derrida, Jacques, "Freud et la scène de l'écriture" in *L'écriture et la différence*. Paris 2009.
Schlerath, Bernfried, "Musik als Sprache" in *Sprache und Musik*, edited by Albrecht Riethmüller, Laaber 1999.
Hermann Diels and Walter Krantz, ed., *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Berlin 1974, Vol. 1.
Charles, Daniels, "Raum, Zeit und die Zeitkünste" in *Zeitspielräume – Performance Musik Ästhetik*, Berlin 1989.
Hetzl, Andreas, "Jenseits von Stimme und Schrift – Anmerkungen zu einer Rhetorik der Geste" in *GrenzGänge – BorderCrossings: kulturtheoretische Perspektiven*, edited by Gerd Sebald, Berlin, Münster 2006.
Deleuze, Gilles, *The Logic of Sense*. Edinburgh 2009.
Stegmaier, Werner, "Musik und Bedeutung – Zur Frage des Denkens des Denkens" in *Sprache und Musik*, edited by Albrecht Riethmüller Laaber 1999.
Hetzl, Andreas, "Jenseits von Stimme und Schrift – Anmerkungen zu einer Rhetorik der Geste" in *GrenzGänge – BorderCrossings: kulturtheoretische Perspektiven*, edited by Gerd Sebald, Berlin, Münster 2006.
Adorno, Theodor W., "Musik, Sprache und ihr Verhältnis im gegenwärtigen Komponieren" in *Musikalische Schriften I–III*, Frankfurt a.M. 1998.

Мр Марко Г. Боснић

ДЕРИДИНА ЕЛИЗИЈА – ДАР МУЗИКЕ

Резиме

Деридин концепт језика почива на лингвистичкој дихотомији говора и писања. Музика је, као неизречен „језик“, изазов за постојеће начине представљања и изазов за постојеће лингвистичке теорије. Пратећи нит Деридиног кључног концепта, овај рад испитује улогу музике у настанку језика и мисли.

Кључне речи: Дерида, језик, лингвистика, дихотомија, музика, говор.

ISPOD POVRŠINE: ISTORIJA OSVAJANJA U IZRANJANJU MARGARET ETVUD

Apstrakt: Cilj ovog rada jeste analiza slojevitosti romana *Izranjanje* kanadske autorke Margaret Etvud iz perspektive postkolonijalnih studija. Pošto se Kanada svrstava u naseljeničke kolonije, o književnosti ove zemlje može se govoriti kao o postkolonijalnoj, iako je sama zemlja po mnogo čemu različita od klasičnih kolonija. Radnja romana smeštena je u Kvebek i, premda se danas ta provincija, kao i čitava Kanada, retko doživljava kao nekadašnja kolonija, Kvebek je pretreo dvostruku kolonizaciju kada su Francuzi osvojili prve narode domorodačkih plemena, a potom i kada je britanska vlast preuzela primat od Francuza. Lična priča o prošlosti i bolu neimenovane junakinje i pripovedača u romanu *Izranjanje* i ovaj rad pokušavaju da otkriju slojeve surove kolonizacije i potčinjavanja skrivene u ličnom sećanju.

Ključne reči: kolonizacija, identitet, jezik, znak, sećanje.

U eseju „Silazak: Pregovaranje sa mrtvima“ Margaret Etvud tvrdi da svako prozno delo, a možda čak i sve što je ikada zapisano, nastaje iz dubokog straha od smrtnosti i opčinjenosti smrću, kao i iz želje da se siđe do sveta mrtvih i da se odatle dovede nešto ili neko. „Pregovaranje sa mrtvima“ autorka opisuje kao „narativno putovanje sa njegovim mračnim i vijugavim stazama“.¹¹¹

Isto se možda može reći i za roman *Izranjanje*. Objavljen 1972. godine, kao drugi roman Margaret Etvud, na samim počecima postmodernističkog shvatanja sveta i buđenja svesti o neodrživosti imperijalističke vlasti velikih evropskih sila, roman opisuje putovanje mlade Kanađanke do rodne kuće na teško pristupačnom ostrvu u Kvebeku, na kome ostaje nekoliko dana sa svojim ljubavnikom i još jednim bračnim parom. Putovanje započinju sa ciljem da pronađu njenog oca koji je nestao, ali vrlo brzo postaje očigledno da se neimenovana junakinja i protiv svoje volje zapravo otisnula u potragu za samom sobom i sopstvenim identitetom. Ključ potrage nalazi se u prošlosti: u prizorima majke, brata i oca koji joj naviru u sećanje, u mentalnim slikama iz detinjstva, u knjigama koje je kao dete čitala i

¹¹¹ Margaret Atwood, *Negotiating with the Dead*, Virago London, xxiv. Sve citate preveo je autor rada, ukoliko nije drugačije naznačeno.

crtežima koje je crtala. Junakinja živi u svetu u koji se ne uklapa, u koji se, zapravo, niko ne može sa lakoćom uklopiti, svetu u kome ljude, koje naziva najboljim prijateljima, poznaje tek nekoliko meseci i u kome se ti isti ljudi odriču svoje prošlosti, porekla i roditelja. Prošlost tišti junakinju i dolaskom u rodno mesto ona počinje da preispituje odluke koje je kao mlada donela. Najviše je muči činjenica da je ostavila svoje dete i napustila supruga. Nakon niza pokušaja da se opravda, ona će, u netaknutim kvebečkim predelima, najzad stupiti u vezu sa svojom prošlošću i izroniti ispod barijera koje je sagradila sama da bi priznala sebi ko je zapravo i da bi kao deo sebe prihvatila dela koja je počinila. Njen put ka spoznaji sopstvenog bića, u sprezi sa po mnogo čemu posebnim mestom odigravanja radnje, postaje istovremeno i put ka spoznaji i definisanju nacionalnog identiteta.

Za razliku od mnogih postkolonijalnih pisaca koje karakteriše hibridni, poluzapadnjački i poluorijentalni identitet, poput Kurejšija ili Ruždija, identitet Margaret Etvud može se odrediti kao čisto kanadski: rođena je u Kanadi, tamo stvara, a deo života provela je upravo u Kvebeku. Iako su kultura i istorija same Kanade dovoljno specifične ako se posmatraju iz postkolonijalne perspektive, Kvebek je provincija sa najburnijom istorijom koja već vekovima uključuje borbu protiv imperijalizma i nametnute vlasti i čiji naponi da uspostavi nacionalni identitet traju i danas. Kanadski političar Ilaja Harper, poreklom iz urođeničkog plemena Kri,

...devetog juna 1990. [...] ispružio je u ruci pero sokola i izgovorio jednu jedinu reč – „ne“. Njegovo odbijanje sporazuma poznatog kao Sporazum iz Mič Lejka, zapravo niza predloženih amandmana na kanadski Ustav kojima se s jedne strane provincija Kvebek priznaje kao „zasebno društvo“, dok se s druge strane ne garantuje isti status urođeničkim narodima Kanade – može se smatrati simboličkim „postkolonijalnim trenutkom“ u istoriji Kanade. [Ovaj čin] je zapravo predstavljao preispitivanje mišljenja da su Francuska i Velika Britanija „osnivačke nacije“ Kanade jer iz perspektive Prvih naroda (kanadskih urođenika) ova zemlja ima pedeset osam osnivačkih nacija, a ne samo dve.¹¹²

Britanska dominacija nad Kvebekom počinje 1763. godine, nakon bitke na Abrahamovim poljima između Engleske i Francuske. Najupečatljivije i najkarakterističnije u kolonizaciji Kvebeka jeste činjenica da je tada kolonizovana teritorija već ranije bila francuska kolonija; radi se, zapravo, o dvostrukoj kolonizatorskoj istoriji. Prepoznatljivi aspekti kolonijalizma, poput eksploatacije resursa i tlačjenja domorodačkih naroda, vidljivi su u istoriji Kvebeka. Kako Ana Džonson i Alen Loson primećuju u svom radu „Naseljeničke kolonije“, nasilje počinjeno u ovim kolonijama (Kanada,

¹¹² Mark Shackleton, “Canada“, u: *The Routledge Companion to Postcolonial Studies*, ed. John McLeod, Routledge, London, 83.

Australija, Novi Zeland, Južna Afrika) bilo je često mnogo veće i krvavije od onog u okupatorskim kolonijama (poput Indije) jer je obično iziskivalo eliminaciju većinskog domorodačkog stanovništva.¹¹³ Osim toga, kolonizatori-doseljenici imali su veliku odgovornosti, kako prema Imperiji, tako i prema novoj naseobini. Kolonizatori su stavljani u položaj između dva sveta i dve kulture. Obe se mogu označiti kao primarne: autentične kulture prvih naroda kolonizovanog prostora i autoritarne kulture evropske Imperije. Kolonizatori su predstavljali posrednike između Prvog sveta Evrope i Trećeg sveta kolonizovanih naroda i kao takvi imali su ulogu ne samo da nametnu baklju prosvetljenja evropske civilizacije, već i da funkcionišu kao pregovarači između ta dva sveta.

Pregovaranje sa mrtvima, o kojem piše Margaret Etvud, dobija u ovom romanu novo značenje: žena koja pripoveda svoju povest na kraju neće stupiti u kontakt samo sa svojim mrtvim ocem i sopstvenom prošlošću, već i sa kulturnim artefaktima usađenim duboko u identitet Kvebeka i čitave Kanade, sa „predcivilizacijskim“, indijanskim i domorodačkim sistemima i verovanjima, zatrpanim ispod slojeva kolonizatorskih pokušaja da se nametne dominantna kultura. S druge strane, roman *Izranjanje* predstavlja i priču o engleskoj porodici i njenim pokušajima komunikacije, integracije i opstanka u okruženju koje govori drugim jezikom i klanja se drugoj veri, a koje je pritom pod direktnim uticajem globalne kulturne ekspanzije južnjačkih suseda iz Sjedinjenih Američkih Država. Kvebek je, zapravo, zemlja koja se bori da, uprkos hibridnosti i mešanju raznih nacionalnih identiteta, očuva svoju kulturu, tradiciju i religiju nastale na temelju francuskog nasleđa, a ipak u velikoj meri različite i osobene u odnosu na udaljeni evropski centar, u matičnoj zemlji. Problemi, sa kojima se suočava, vuku korene još od trenutka kada je „došlo do decentralizacije: u trenutku kada je evropska kultura... dislocirana, izmeštena iz postojbine i primorana da prestane sebe da smatra referentnom kulturom“.¹¹⁴

Roman *Izranjanje* bavi se pitanjima kolonijalizma na nekoliko nivoa: prikazom odnosa francuskih i engleskih porodica u Kvebeku; uspostavljanjem veza sa prirodom i viđenje prirode na način na koji su je videli najraniji stanovnici ovih prostora, pre nego što je civilizacija izvršila uticaj na nju kao i razmatranjem kulturalnog imperijalizma Sjedinjenih Američkih Država, koji se zasniva na globalizmu i kojim Amerika ostvaruje uticaj na veći deo sveta.

U romanu je sve što se smatra lošim povezano sa Amerikom i Amerikancima. Amerikanci su ljudi na brodu u nedozvoljenom ribolovu u

¹¹³ Anna Johnston i Alan Lawson, “Settler Colonies“, u: *A Companion to Post-colonial Studies*, ed. H. Schwarz, S. Ray, Blackwell: Oxford, 362.

¹¹⁴ Jacques Derrida, “Structure, Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences“, u *Modern Literary Theory*, ed. Philip Rice i Patricia Waugh, Arnold London, 199.

kanadskom jezeru: „Kao i svi Amerikanci, i njih dvojica su na pramac nalepili malu, okruglu nalepnicu na kojoj je bila prikazana zastava sa zvezdicama. Da nam pokažu kako se nalazimo na okupiranoj teritoriji“.¹¹⁵ Gotovo netaknuta priroda jezera i njegove okoline viđena je ovde poput još neistražene zemlje na koju osvajači polažu pravo. Amerikanac Malstrom, koji se predstavlja kao član udruženja za zaštitu prirode, nudi da kupi kuću na jezeru, što pripovedačica odbija: iz njegove ponude je jasno da bi „društvo“ kuću koristilo ne toliko za odmor, koliko za pecanje i uništavanje prirode. Dejvid, pripovedačev prijatelj, ubeđen je da Amerikanci vrše lagani pritisak na Kanadane zbog prirodnih bogatstava i resursa vode kojima ova zemlja obiluje: „Samo da nam je izbaciti ove jenkijevske fašističke svinje i ostale kapitaliste, bila bi ovo fina zemlja“, kaže Dejvid.¹¹⁶ Svaki vid nedoličnog ponašanja i svaki čin nepoštovanja prirode povezuje se sa Amerikancima: pripovedač pretpostavlja, štaviše sigurna je da su američki turisti ostavili gomilu đubreta na zemlji i ubili čaplju, pa je zatim mučki obesili, ne potrudivši se čak ni da je zakopaju. Iz stavova likova u romanu izranja i glas autorke, koja smatra da su američka suptilna infiltracija u Kanadu (u konkretnom slučaju, u vidu američkih turista) i kulturni uticaj koji Amerika vrši na celu planetu takođe jedan vid kolonijalizma. Ispostavlja se, međutim, da su „Amerikanci“ optuženi za ubistvo čaplje, zapravo Kanadani.

Ali, bilo kako bilo, onu čaplju su, ipak, ubili. Nije uopšte bilo važno iz koje su države, moj razum je govorio, oni su i dalje Amerikanci, njih dvojica su otelovljenje onoga što nas sve čeka, onoga u šta se svi mi lagano pretvaramo. Šire se kao kakav virus, uvlače ti se u mozak i zauzimaju ćelije, ćelije se u svom jezgru izobličavaju pa one koje je zahvatila ta zaraza više ni ne primećuju nikakvu promenu. Kao u onim filmovima naučne fantastike: vanzemaljci sa očima poput ljuski jajeta, sakrivenim iza tamnih naočara, koji ti se uvlače pod kožu i počinju da vladaju tvojim mozgom. Ako izgledaš kao oni, govoriš kao oni i misliš kao oni, onda si postao isto što i oni – rekla sam sama sebi – govoriš njihov jezik, a jezik je sve ono čime se baviš.¹¹⁷

Pojam Amerikanaca postaje sinonim za sve što je strano i „drugo“, „vanzemaljsko“, za ono u čijim očima ljudsko biće poput pripovedača, koja živi u skladu sa prirodom, određuje svoj identitet. Ovim se uspostavlja osnovna opozicija između prirodnog poretka, oličenog u njenom liku, i civilizacijskog poretka, povezanog sa imperijalističkim

¹¹⁵ Margaret Etvud, *Izranjanje*, prevela Ljiljana Malović, Rubikon Novi Sad, 161.

¹¹⁶ *Ibid.*, 49.

¹¹⁷ *Ibid.*, 171.

težnjama. Amerikanci postaju otelotvorenje svake nečovečne i neprirodne radnje koju može izvršiti predstavnik bilo koje nacije i u trenucima svog polululudila junakinja to i izjavljuje: „Ko su oni? Dejvid i Džo, Klod iz sela, Evans, Malmstrom špijun, Amerikanci, ljudska bića.“¹¹⁸ Navođenjem prvo anglofonih, a zatim frankofonih Kanađana, a potom i „američkog špijuna“, ona objedinjuje sve te kategorije zajedničkim imenom „Amerikanci“ ili „ljudska bića“. Time se čitav ljudski rod definiše na osnovu jedne svoje karakteristične osobine, a to je prirodna, ljudima urođena težnja ka dominaciji, potreba da se pokori svaki oblik života koji ljudi odrede kao drugačiji, kao „drugi“, i neizostavno niži u odnosu na njih. Može se reći da Margaret Etvud u *Izranjanju* posmatra ljudsko ovladavanje prirodom kao jednu posebnu vrstu kolonijalizma, danas tako raširenu u celom svetu.

Nasuprot netaknutoj kvebečkoj prirodi, obraslim stazama i bistrom jezeru, raznim vrstama flore i faune, u romanu stoji „smrdljivi“ grad iz koga su protagonisti pobjegli. Grad pripada civilizaciji, modernizaciji i tehnološkom napretku u kome se neizostavno gubi osnovna povezanost čoveka sa prirodom. U Kvebeku je ova povezanost naročito očuvana, a može se primetiti i u prezimenima koja kvebečki Francuzi nose; neka od tipičnih su Duboa, Lapjer, Laberž, Lamontanj. Takođe se koriste francuske reči za šumu, kamen, obalu, planinu. Iako ti nazivi u sebi nose deo prirode, sam postupak imenovanja, označavanja, predstavlja zapravo još jedan vid represije prirode i čovekove mogućnosti da pomoću jezika, kao najznačajnije civilizacijske tvorevine, gospodari njome. Kada pred kraj romana junakinja, koja ni u jednom trenutku nije oslovljena po imenu, zbacuje sa sebe odeću, prestaje da govori i počinje da se hrani korenjem, ona se više od svih drugih likova približava iskonskoj, zanemarenoj vezi čoveka i prirode:

Životinjama nije potreban govor, zašto govoriti
kada si reč

Oslanjam se o drvo, ja sam drvo koje se oslanja

Ponovo se probijam na sunce i posrćem, padam na kolena,
glava

mi udara o tlo

Ja nisam životinja, a ni drvo, ja sam ono kroz šta se životinje i
drveće kreću i ono u čemu rastu, ja sam mesto.¹¹⁹

Junakinja se priseća kako joj je, nakon što je napustila roditeljski dom, bilo izuzetno teško da se uklopi u svet izvan svog izolovanog ostrva, a neki najjednostavniji izumi, poput toaletne šolje ili usisivača, delovali su joj strano i zastrašujuće, dok su joj društvena okupljanja, poput dečjih

¹¹⁸ *Ibid.*, 243.

¹¹⁹ *Ibid.*, 238–9.

rođendanskih zabava, predstavljala mučenje od koga je morala pobeći ili se sakriti: „Prvi put sam pobjegla sa zabave, ali je moja majka na to rekla da *moram* da idem, da moram da učim da budem pristojna, 'civilizovana', kako se ona izrazila.“¹²⁰

Kulturna tvorevina koja verovatno definiše i oslikava određenu civilizaciju na najbolji način jeste jezik. Književni produkti postkolonijalizma predstavljaju upravo dela napisana na jeziku stranaca i okupatora, jeziku onih „drugih“. Svaka kultura koja se nameće kao dominantna čini to najpre pomoću jezika, a jezik ostavlja i najtrajnije tragove istorije jednog naroda. U Kvebeku se na poseban način, upotrebom jezika, naročito u njegovim pisanim tragovima, vidi vekovna borba između francuske i engleske dominacije. Francuski, prilično različit od onog koji se koristi u Evropi, danas je i jedini zvanični jezik Kvebeka. Nakon prelaska granice i stupanja na tlo Kvebeka, na kojem ih srdačno dočekuju dve table sa natpisom „dobrodošli“, jedna na francuskom, druga na engleskom jeziku, pripovedač kaže: „Sada smo u mom rodnom kraju, na stranoj teritoriji. Grlo počinje da mi se steže, baš kao što mi se uvek dešava kada otkrijem da bi ljudi mogli izgovoriti neke reči koje bi našle put do mojih ušiju iako, zapravo, nemaju ama baš nikakvog značenja.“¹²¹

Mira T. Klark, u svom radu „*Izranjanje* Margaret Etvud: jezik, logika i umetnost fikcije“¹²² primećuje, da se ova izjava pripovedača može tumačiti na dva načina: moguće je, pre svega, da reči koje nemaju nikakvog značenja predstavljaju reči na francuskom koji se govori u Kvebeku, a koji ona slabo poznaje. Ona sama kaže da je njena porodica u selu bila neobična, a osim toga bili su i „*Angle*, Englezi“. Ponavljanjem reči „Englezi“, i na francuskom i na engleskom jeziku, utvrđuje se i učvršćuje distinkcija između dva naroda, koja se u romanu primećuje i u drugim slojevima: kao dete, junakinja preklinje roditelje da je puste da prisustvuje časovima veronauke kako se, kao što sama kaže, ne bi više osećala kao „uljez“. Njen brat sa velikim detinjim ubeđenjem govori o tome kako katolici veruju da će se svi oni, koji ne idu na misu, pretvoriti u vukove – izjednačiti, dakle, sa primitivnim svetom divljine. Religija druge kulture predstavljena je i nerazumljivim jezičkim šiframa: B.V.M, *Beata Virgo Maria*, temelj katoličanstva, predstavlja kako za junakinju, tako i za njenog brata, samo neshvatljiv jezički znak.

Najveći jezički problem, tako vidljiv u bilingvalnim sredinama, zasni-va se na nedostatku neizostavne povezanosti između označitelja i označenog i na njihovom međusobnom odnosu u kome označitelj uspostavlja primat nad označenim, dok je upravo označeno ono što je univerzalno i

¹²⁰ *Ibid.*, 92.

¹²¹ *Ibid.*, 13.

¹²² Meera T. Clark, “Margaret Atwood’s *Surfacing*: Language, Logic and the Art of Fiction“, *Modern Language Studies* Vol. 13, No. 3, 1983, 6.

razumljivo, a označitelj predstavlja tek kulturalnu barijeru. Upečatljiva je epizoda iz detinjstva, koje se junakinja priseća, kada je sa majkom odlazila kod frankofonih suseda; njena mama bi provodila vreme sa Francuskinjom označenom samo opštom titulom Madam¹²³, a komunikacija između njih, uprkos naporima obe žene, svodila bi se samo na nekoliko iskrivljenih *bonžur* i na pokušaje Madam da na engleskom pita komšinicu kako se oseća; ostatak vremena bio bi ispunjen neprijatnom tišinom. Prema drugom tumačenju, reči bez značenja, o kojima pripovedačica govori, mogle bi predstavljati upravo to, konvencionalne fraze koje nemaju nikakvog pravog značenja ni na jednom ljudskom jeziku. Madamin suprug Pol i otac pripovedačice prevazilaze taj semiotički apsurd simboličkom razmenom povrća iz svojih bašti, koja im omogućuje komunikaciju punu dubokog značenja, onu vrstu komunikacije koja, iako jednostavnija od jezika, ruši konvencionalne prepreke koje je on postavio. Kao što označitelj uspostavlja primat nad označenim, tako i glava, tj. razum, uspostavlja primat nad telom: jedan od najznačajnijih postkolonijalnih aspekata ovog romana vezan je možda baš za ovu opoziciju, koju junakinja dekonstruiše tvrdeći da su glava i telo jedno, međusobno zavisni, i da ne mogu funkcionisati zasebno:

Problem leži u toj tintari na vrh naših tela. Lično nisam ni protiv tela, a ni protiv glave: jedini problem je vrat, koji stvara iluziju da je to dvoje odvojeno. Problem je u jeziku, ne bi trebalo da postoje dva naziva za ta dva pojma. Kada bi se glava nastavljala direktno na ramena, kao što je to slučaj kod crva ili kod žabe, bez tog suženja, te laži, ona ne bi bila u stanju odozgo da posmatra telo i pokreće ga kao robota ili kao marionetu; u tom slučaju bi glava *morala* da bude svesna činjenice da, ukoliko se ona odvoji od trupa, oboje moraju izumreti.¹²⁴

Problem je u „tintari“, ili u jeziku: jezik se povezuje sa razumom i, budući da poseduje moć imenovanja, definiše telo kao ono „drugo“ nad čim dominira. Uspostavljanje ove primarne razlike u prirodnom svetu, kod životinja, koje nisu određene jezikom, ne postoji. Glava (razum) mogla bi u širem smislu da predstavlja metaforu za čitav ljudski rod koji pretenduje

¹²³ Titula *Madam* može ukazivati na još jednu vrstu kolonizovanja u širem smislu; radi se, u ovom slučaju, o subordinaciji žena u odnosu na muškarce. Za razliku od Madam, njen muž ima ime, dok je ona, kao i pripovedačica, bezimena. Tokom sedamdesetih godina, kada je *Izranjanje* objavljeno, došlo je do ekspanzije feminizma, razvoja ženskih studija i težnji ka oslobođenju žena od potčinjenosti muškarcima. *Izranjanje* jednim delom govori i o tome: pripovedačicina prijateljica Ana se šminka jer njen muž ne može da je podnese bez šminke. Pripovedačica izražava zgražanje prema kontraceptivnoj piluli, „tableti u obliku meseca“ lansiranoj 1963. godine, koju smatra protivprirodnom.

¹²⁴ Margaret Etvud, *Izranjanje*, prevela Ljiljana Malović, Rubikon, Novi Sad, 101.

da pokori niže, prirodne oblike života. U pravom duhu postkolonijalizma, pripovedačica pokušava da prikaže besmisao te distinkcije: između glave i tela postoji neraskidivi odnos međuzavisnosti. Kao što kolonizatori ne bi mogli da postoje bez kolonizovanih, ne bi se mogli definisati kao kolonizatori bez kolonizovanih i, obratno, tako i glava ne može opstati bez tela niti telo bez glave.

Edvard Said u *Kulturi i imperijalizmu* tvrdi da književne tvorevine jednog naroda, romani, epska poezija, narodna predanja, ali isto tako i pamfleti ili slogani, predstavljaju sredstva pomoću kojih se određuje kultura izvesne nacije i pomoću kojih se, u kontekstu postkolonijalizma, ta kultura opire imperijalističkoj moći. Na „stranoj teritoriji“ družina se zaista susreće sa palimpsestom slogana ispisanih na francuskom i engleskom: *QUEBEC LIBRE*, *JESUS SAVES*, *FUCK YOU*, a junakinja primećuje kako bi se rendgenskim snimkom natpisa mogla uistinu otkriti istorija tog područja. Samo dve godine pre objavljivanja *Izranjanja*, u Kvebeku je kulminiralo delovanje Fronta za oslobođenje Kvebeka.

Na drugom planu, parole nas upućuju na sredinu u kojoj je pripovedačica odrastala i daju uvid u život koji je njena engleska porodica vodila. Oni su živeli na izolovanom ostrvu i stoga bili ne samo fizički, već i jezikom i verom odvojeni od ostatka zemlje. Do prvih suseda, Pola i Madam, mogli su doći samo čamcem, preko jezera koje u ovom smislu predstavlja jaz između dve kulture, a u koje na polovini romana junakinja zaranja i u kome će kasnije pronaći univerzalni smisao, istinu o svojoj prošlosti i prošlosti svoje zemlje.

Od roditelja junakinja nije nasledila nikakvu pisanu poruku, nikakvu reč koja bi je usmerila i uputila; ništa što bi je naučilo da živi u društvu koje je okružuje. Njena čudna porodica razlikovala se po jeziku i verovanjima od Kvebečana. Nerazumevanje između te dve kulture nju još od detinjstva okreće prirodi i životinjama, a jedino što dobija od roditelja u nasleđe jesu crteži. Budući da je ilustrator, junakinja oslikava knjigu pod nazivom *Narodne priče Kvebeka*. Jedna od priča govori o kralju koji je naučio da komunicira sa životinjama o izvoru života. Suština se, dakle, nalazi u neizgovorenem i neoznačenom. Znaci koji deluju kao orijentiri u prirodi nisu slova i reči već stene, kamenje ili drveće. Čovek ima potrebu da imenuje sve sa čim se susretne dok, za razliku od njega, životinje i bez toga opstaju: iako ne znaju kako se koja biljka zove, znaju koje su otrovne a koje im mogu pomoći da prežive. Ljudski jezik je, osim toga, prevrtljiv i u velikoj meri zavisi od politike jer je vezan za naciju koja na nekom prostoru ima prevlast: *Narodne priče Kvebeka* koje junakinja ilustruje zapravo su prevod sa francuskog originala. Isto tako, vlast u Kvebeku je naredila da se svi engleski toponimi prevedu na francuski jezik i da samo indijanski nazivi ostanu isti. Iako se reči mogu prebacivati iz jednog jezičkog sistema u drugi, veliko je pitanje koliko se tim činom gubi: nijanse značenja ne mogu se odrediti na osnovu proste binarne opozicije i običnog odnosa označitelja

i označenog, već tek ako se ima u vidu raspon različitih označitelja koji se odnose na srodne označene pojmove, a taj raspon je u svakom jeziku drugačiji. S druge strane, autentične i univerzalne u komunikaciji ostaju slike, poput ilustracija u knjizi ili crteža koje je pripovedačici ostavio otac, a koji predstavljaju božanstva domorodačkih plemena koja nisu sa sobom ostavila pisani jezik. Potraga za nestalim ocem, pretvara se postepeno u potragu za izgubljenim bogovima plemena drevnijeg i od Francuza i od Britanaca, a koje čini neizostavni deo kvebečkog identiteta:

[S]veto ime Oca, Sina i Svetog duha se pretvorilo u najobičniju psovku. Ovi ovde bogovi, koji nastanjuju obale i vodu, nepriznati ili zaboravljeni, bili su jedina božanstva koja su mi ikada dala ono što mi je zaista bilo potrebno; i činili su to ne tražeći ništa zauzvat... Indijanci nisu posedovali Spasitelja, ali su znali gde je on nekada davno živeo i njihovi znakovi su označavali sveta mesta, mesta na kojima se može spoznati istina.¹²⁵

Indijanci nisu imali Spasitelja jer ga nisu kao takvog imenovali, ali su i bez odgovarajuće reči znali istinu. Istina je da se pripovedač ne oseća prijatno kad koristi reči. Osim činjenice da nema ni imena koje bi označilo nju samu i da je po profesiji ilustrator, na ovu tvrdnju ukazuje i pripovedački postupak u kojem ona koristi upravni govor mnogo ređe nego unutrašnji monolog. Kako u već pomenutom radu primećuje Mira T. Klark, *Izranjanje* je roman koji se ne čita linearno, već onako kako bi se „čitao“ niz slika ili crteža. Nestali otac, koji se odrekao hrišćanskog boga, ostavio je junakinji u nasleđe crteže božanstva, mnogo starijeg od onog u koje veruju katolički Francuzi ili protestantski Britanci, božanstva plemena koja su na toj teritoriji bila autohtona i živela u potpunosti i idealnoj zajednici sa prirodom. Za ta plemena predmeti i bića, kako u stvarnosti, tako i na slikama, predstavljale su reči; reč i pojam bili su nerazdvojni i reč nije mogla kontrolisati pojam. Zaranjanjem u jezero, junakinja simbolično čini nekoliko stvari. Kao prvo, pokušava da premosti jaz između frankofone i anglofone kulture u Kvebeku i da dopre do zaostavštine prvih naroda zakopane ispod slojeva kolonizacije. Ona veruje da će na taj način primiti očevu poruku koju joj on nije hteo iskazati rečima jer „zašto govoriti kada si reč“: „On je bio ovde i, davno pre njega, prvobitni stanovnici, prvi istraživači, koji su iza sebe ostavljali svoje znakove – reč, ali ne i njeno značenje“.¹²⁶ Kao drugo, jezero predstavlja ne samo jaz između kultura, već i njenu potisnutu prošlost, koja se metaforički, pomoću slike jezera, povezuje i sa potisnutom prošlošću njene nacije. Naracija se mnogo više oslanja na unutrašnji monolog u drugom delu romana, u kojem postepeno dolazi i do dekonstrukcije klasičnog pripovedanja i razbijanja logičnog

¹²⁵ *Ibid.*, 191.

¹²⁶ *Ibid.*, 168.

redosleda misli. Drugi deo romana započinje od trenutka kada se junakinja „pomalo nevoljno, opet [spušta] u jezero“.¹²⁷ Jedna od slika kojima je junakinja opsednuta jeste slika mrtvog tela koje nestaje ispod površine vode, koju vezuje sa epizodom iz detinjstva kada se njen brat skoro udavio. Iako se to desilo pre nego što se rodila, ona može jasno da prizove ovu sliku u sećanje, što navodi na pomisao da je njeno sećanje prilično nedosledno i da mu se ne može verovati. Moto Kvebeka, „*Je me souviens*“, u prevodu sa francuskog znači upravo to: „Sećam se“. Slike koje izranjaju pred očima pripovedačice jesu njeno potisnuto sećanje, kao i arhetipovi kolektivnog nesvesnog zemlje u kojoj je rođena. Tek dolaskom u postojbinu, ona uspeva da sruši prepreke koje je njena svest postavila pred sećanje:

Ponovo mi se pojavilo pred očima: najpre sam mislila da se radi o mom bratu koji se utopio, lica uokvirenog loknama koje su se poigravale u vodi, slika koje sam se sećala još pre nego što sam se rodila; ali, nije to mogao biti on, na kraju krajeva uopšte se nije utopio, živ je i živi negde drugde. Zatim sam shvatila o čemu se radi: ja se, u stvari, nikada nisam ni sećala svog brata, to je bila prevara.

Setila sam se kada je to bilo – nalazilo se u tegli i buljilo je u mene kao mačka u formaldehidu; imalo je ogromne oči poput želatina, peraja umesto ruku i škrge; nisam ga mogla osloboditi, već je bilo mrtvo, utopilo se u vazduhu. [...] Nije to bilo dete, ali je moglo biti, ja mu nisam dozvolila da postane.¹²⁸

U sećanju junakinje, ispod slojeva reči koje je izmislila, nalazi se iskonska istina. Ona je svoje dete ostavila da umre jer je abortirala, a to je najuzasniji protivprirodni čin. Pripovedač iz jezera izranja kao sasvim nova osoba, koja je, spoznavši sopstvenu prošlost, prihvatila sebe i svoj identitet. Na putovanje na koje je krenula nije ponela mapu jer je znala da joj neće biti potrebna budući da je ruta ucrtana u njenom sećanju. Istorijska kretanja i dešavanja su isto tako ucrtana u kolektivnom sećanju nacije, iako je njihova verodostojnost problematična, baš kao što je i sećanje pripovedača nepouzdanost: istorija ima nekoliko lica i nije ista za pobeđene i za pobednike. U svojoj ličnoj prošlosti junakinja otkriva smrt i njene dalje akcije usmerene su ka iskupljenju te smrti novim rođenjem deteta koje će biti biće prirode, prekriveno sjajnim krznom i rođeno nad hrpom suvog lišća, deteta kome će ona sama preseći pupčanu vrpцу zubima i pustiti da krv iskapa na zemlju kojoj i pripada. Iskupljenje zbog smrti nerođenog deteta dobija veće značenje i postaje iskupljenje svih smrti koje su se odigrale na „stranoj teritoriji“. Kako se primećuje u romanu, Kanada je zemlja izgrađena na leševima životinja, a engleska vlast u njoj zasnovana je na leševima ljudi palih u bici na Abrahamovim poljima. Junakinja pokušava

¹²⁷ *Ibid.*, 97.

¹²⁸ *Ibid.*, 188.

da iskupi smrt čaplje, smrt svih poginulih vojnika, smrt pripadnika prvih naroda i sve što im je oteto. Ona to čini tako što postaje „deo ovih predela“, „deo zemlje“, a njeno buduće dete polubožanstvo u životinjskom obliku, poput onih sa crteža koje joj je ostavio otac.

Doprinos Margaret Etvud formiranju kanadskog identiteta bio je, i jeste, veoma uticajan, a to se ogleda kako u njenim kritičkim radovima, tako i u fikciji. Prema njenom mišljenju, koje je slično Saidovom, kanadska književnost je jedan od načina izražavanja nacionalnog identiteta. Zaista, postmoderni svet ruši opoziciju između realnosti i fikcije i postavlja svaki napisani tekst kao svojevrstnu istorijsku povest, a isto tako i svako činjenično pisanje kao, bar nekim malim delom, literarno delo. U prozi Margaret Etvud izranjaju izvanredne romaneskne slike iz istorije njenog naroda, burne i krvave. Njena proza poziva na prihvatanje takve istorije i prihvatanje sebe kao dela istorije. Poput prvih francuskih osvajača, na kraju romana stoji ljubavnik Džo, „posrednik, ambasador koji [joj] nudi nešto: robiju u bilo kojem njenom obliku, novu slobodu“.¹²⁹ Nova sloboda može da se osvoji tek nakon što se prihvate prošlost i celokupan teret koji ona nosi.

Literatura

- Anna Johnston i Alan Lawson, “Settler Colonies“, u *A Companion to Postcolonial Studies*, urednici Henry Schwarz i Sangeeta Ray, Blackwell, Oxford 2000, str. 360–376.
- Edvard Said, *Kultura i imperijalizam*, prevela Vesna Bogojević, Beogradski krug, Beograd 2002.
- Jacques Derrida. “Structure, Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences“, u *Modern Literary Theory*, urednici Philip Rice i Patricia Waugh, Arnold, London 1966, str. 195–210.
- Margaret Atwood, *Negotiating with the Dead*. Virago, London 2003.
- Margaret Atwood, *Surfacing*. Virago, London 1979.
- Margaret Etvud, *Izranjanje*, prevela Ljiljana Malović, Rubikon, Novi Sad 2006.
- Mark Shackleton, “Canada“, u *The Routledge Companion to Postcolonial Studies*, urednik John McLeod, Routledge, London 2007, str. 83–94.
- Internet izvori:
Meera T. Clark, “Margaret Atwood’s *Surfacing*: Language, Logic and the Art of Fiction“. *Modern Language Studies* Vol. 13, No. 3 1983: 3–15. <http://www.jstor.org/stable/3194175> (preuzeto 1. aprila 2010)

¹²⁹ *Ibid.*, 252.

Tijana V. Parezanović

THE HISTORY OF CONQUEST IN MARGARET ATWOOD'S
"SURFACING"

Summary

The aim of this paper is to provide insight into the novel *Surfacing*, written by Margaret Atwood and published in 1972. The novel is analysed through the perspective of postcolonial studies. Canada is classified as a settler colony, though the country differs to a great extent from the usual concept of a colony. *Surfacing* leads us to Quebec, the province that is nowadays not often seen as a former colony and that nevertheless suffered double colonization in the past – when the French conquered the First Nations of the indigenous Indian tribes and then again when the British authorities came into power. Today, the territory is faced with yet another aspect of colonization: the cultural imperialism of the United States of America. *Surfacing* presents the unnamed heroine, a Canadian who narrates her intimate story of pain and loss. The purpose of her story and of this paper too is to peel back the layers of the cruel process of colonization which have for long been hidden in the individual memory of the narrator, as well as in the collective memory of the people of Quebec.

Key words: colonization, identity, language, sign, memory.

THE DEVELOPMENT OF PERSONAL PRONOUNS IN ENGLISH

Abstract: This paper is an overview of the development of personal English pronouns. It follows the line of development of the pronouns, starting from the OE period, and ending with the forms that are used today. The paper includes tables of the pronominal paradigms which show the various forms belonging to different dialects. Detailed comments given by various authors are included as well, especially when the information about the development of a particular personal pronoun proved to be unclear. The data used in this paper was found in a range of historical grammar books, and, while the way the authors of these books approach the topic is different, their opinions and conclusions about the development of personal pronouns in English do not seem to differ much.

Key words: pronouns, development, pronominal system.

Introduction: The English pronominal system

As a class pronouns display more internal diversity than any other class (Bloomfield and Newmark, 1963:161).

When considering the pronominal system of the OE period, there were considerable variations, both geographical and chronological (Bloomfield and Newmark, 1963:160). In order to give a more detailed overview of the pronominal system, we have decided to show in this paper all the variations found in the paradigms given by different authors. Bloomfield and Newmark (1963:163) tell us that the set of pronouns we use today is considerably reduced when compared with those of the OE period, but we still find correspondents for the OE *ic*, *mē*, *mīn* in the MnE *I*, *me*, *mine*, and for the OE *hē*, *his*, *him* we have *he*, *his*, *him*, etc., which makes the pronominal system of the MnE language the most 'archaic' system of the English grammar.

As far as the origin of the English pronouns is concerned, most of them may be said to have come into the English language from Latin, and they came into Latin from Greek (Gilchrist, 1824:113). Let us take *I* as an

example. It was derived from the Latin word *Ego* that changed into *Eck*, *Ick*, *Ice* finally giving us *I*.

In the *Cambridge History of English Language Volume I* (Hogg, 1992:141-142) it is said that from the point of view of historical morphology, it is best to talk about two groups of pronouns: personal: 1st and 2nd person; and impersonal: demonstrative, possessive, interrogative, indefinite and 3rd person pronouns. Hogg says further on that both morphologically and syntactically pronouns did not form a homogenous group. While some of the morphological variations depended on syntax, others were due to the historical events that had happened long before the OE period. Throughout the period all the pronouns appeared in various forms even within one dialect. The author explains this by the fact that pronouns could occur in both stressed and unstressed positions, so both 'strong' and 'weak' forms would co-exist. And the story does not end there. These forms could not only be different, but they could interact, and thus create new strong and weak forms. These variations are not unknown to the users of the modern English language, but the OE pronoun variations had different spellings, which is not the case with the pronouns we use today.

This paper takes a look at the way the story of the English personal pronouns is told in a number of historical grammars and overviews. The various approaches in the representations of the development of the pronominal system that the authors who dealt with this phenomenon seem to have been taking go in two main directions: the explanations and representations were very concise and shrewd, or very detailed, meticulous and challenging for a reader. Either way, there are no major disagreements in the authors' opinions, just variations in the style which they chose to portray the abovementioned topic.

What follows is an overview of the development of English personal pronouns. First the OE forms are accounted for, and then the ME ones. When an interesting phenomenon is encountered in the developmental process, it is commented on and the possible explanations of various authors are mentioned.

Personal pronouns

OE

The personal pronoun system had more members than what we find in the MnE language (Crystal, 2003:21). The OE personal pronouns are of IE origin (Korac, 1993:73), especially their distinction of the dual which ceases to exist towards the end of the OE period (Bloomfield and Newmark, 1963:163, Baugh, 1984:57). They had inflections for person (1st, 2nd, 3rd),

gender (masculine, feminine, neuter), number (singular, dual, plural) and case (nominative, accusative, genitive, dative) (Korac, 1993:73). As for the 1st and the 2nd person pronouns, they distinguish gender by concord, not by form (Bloomfield and Newmark, 1963:161). Personal pronouns are used very frequently in every language, and from this usage stems their need to preserve a fairly complete system of inflections (Bradley, 1904:46, Brook, 1958:124–125, Baugh, 1984:57.). That is why personal pronouns are referred to by Bloomfield and Newmark as “the most ‘archaic’ part of our grammar.” (1963:163).

Except in the 3rd person singular, there is no gender distinction in personal pronouns. A plausible clarification for this we can find in Gilchrist (1824:115–116). He says that this phenomenon could be easily explained by the fact that the person(s) speaking and those spoken to are present at the time of speaking, and their gender is obvious to both the speaker and the listener. It is when we refer to someone who is not there that we need to establish this distinction. Although, this kind of distinction is absent in the case of the plural forms. The explanation is that we should have a more distinct mark when a particular person or thing is spoken of, than when we have plurality of people or things.

In most cases, there are obvious correspondences with modern pronouns, but not so much with the MnE 3rd person plural. This is perhaps because people felt a strong need to make a clear distinction between the pronunciation of the 3rd person singular and plural forms, especially with *him* which must have been the cause of a lot of confusion (Crystal, 2003:21).

1st person

In *Table 1* the paradigm for the 1st person pronoun is showed as given by Quirk and Wrenn (1955:38), Brook (1958:125), Bloomfield and Newmark (1963:161), Baugh (1984:57–58), Hogg (1992:144), Mitchell (1992:16), Korac (1993:74) and Pyles (1993:122–123):

	Singular	Dual	Plural
Nom.	<i>ic,</i>	<i>wit</i>	<i>we</i>
Acc.	<i>mec, me</i>	<i>uncit, unc</i>	<i>ūsic, ūs</i>
Gen.	<i>mīn</i>	<i>uncer, unker</i>	<i>ūser, ūre</i>
Dat.	<i>me</i>	<i>unc</i>	<i>ūs</i>

Table 1

The changes characteristic of this system were the following (Hogg, 1992:144–145): the accusative case lost its ending due to the strong and

weak forms, and became identical with the dative – the two cases in plural were first to merge in the West Saxon dialect, but the same tendency was evident in the singular as well (Korac, 1993:73), and the three different forms have continued to exist ever since – this phenomenon must have had an effect on the loss of the distinction of case; the genitive plural form *ūser* which was used as a possessive underwent the processes of syncope and assimilation, and became *ūre*.

2nd person

Table 2 represents the paradigm of the 2nd person pronoun as given by Quirk and Wrenn (1955:38), Brook (1958:125), Bloomfield and Newmark (1963:161), Baugh (1984:57–58), Hogg (1992:145), Mitchell (1992:16), Korac, (1993:74) and Pyles (1993:122–123):

	Singular	Dual	Plural
Nom.	<i>þu, ðū</i>	<i>git</i>	<i>ġe</i>
Acc.	<i>þe, þēc, ðē, ðec</i>	<i>inc, incit</i>	<i>ēow, ēowic</i>
Gen.	<i>þīn, ðīn</i>	<i>incer</i>	<i>ēower</i>
Dat.	<i>þe, ðē</i>	<i>inc</i>	<i>ēow</i>

Table 2

The normal usage of the genitive was that of a possessive, and they behaved like strong adjectives, agreeing in number, case and gender with the noun they were modifying (Hogg, 1992:144). What we may notice as a different feature compared to the English we use today is the two different forms existing in singular and plural (*þu* ‘thou’ and *ġe* ‘you’) (Hogg, 1992:144). The difference between the two was not sociolinguistic, but that of number (Hogg, 1992:144).

3rd person

The 3rd person pronouns had little in common with the 1st and 2nd person pronouns (Bloomfield and Newmark, 1963:161). They were syntactically like the rest of the personal pronouns, but morphologically they were like the demonstratives (Hogg, 1992:145).

Here is the table representing their paradigm found in Bradley (1904:54), Quirk and Wrenn (1955:38), Bloomfield and Newmark (1963:162), Alexander (1969:67), Baugh (1984:57–58), Hogg (1992:145), Mitchell (1992:15), Korac (1993:74) and Pyles (1993:122–123):

	<i>Masculine</i>	<i>Neuter</i>	<i>Feminine</i>	<i>Plural</i>
<i>Nom.</i>	<i>he</i>	<i>hit</i>	<i>hēo, hīo, hīe, hī</i>	<i>hī, hēo, hīē, hȳ</i>
<i>Acc.</i>	<i>hine</i>	<i>hit</i>	<i>hī, hȳ, hīē</i>	<i>hī, hēo, hīē, hȳ</i>
<i>Gen.</i>	<i>his</i>	<i>his</i>	<i>hire, hiere</i>	<i>hira, hiera, hiora heora, hyra</i>
<i>Dat.</i>	<i>him</i>	<i>him</i>	<i>hire, hiere</i>	<i>him, heom</i>

Table 3

It should be noted that there are similarities between the masculine and neuter singular forms, except in the nominative and accusative, but the two forms differ greatly from the feminine forms (Mitchell, 1992:15). Morphologically, the 3rd person pronoun closely resembled the demonstrative pronoun *se*, and it is interesting to observe how the inflectional systems that were once so similar no longer exist in the MnE (Hogg, 1992:145). In Late West Saxon *y* was usually replaced with *i* in spelling (Quirk and Wrenn, 1955:38, Hogg, 1992:146). Also, when the genitive was used as a possessive, the pronoun remained uninflected (Hogg, 1992:146). An interesting observation can be made about the fact that all the 3rd person pronouns began with *h*, that is to say we do not have *th* that we find in today's English. *Th* is due to the Scandinavian influence after the Conquest (Hogg, 1992:146).

ME

Although the personal pronouns underwent a great deal of simplification during the ME period, they remain the only word class that maintains inflections (Lass, 1992:116). Baugh (1984:157) even considers the changes not to be so great. They are the only word class that maintains inflections for number, case and gender (Lass, 1992:116, Pyles, 1993:157). There was greater need for separate forms for the different genders and cases with the personal pronouns than with other types of pronouns (Baugh, 1984:157). The disappearance of the grammatical gender, or better to say its substitution with the natural gender, according to Jespersen (1938:175) helped the language gain simplicity. Bradley (1904:47–48) considers this to be 'the most remarkable, and one of the most beneficial, of all the changes which the English language has undergone'. But even in the OE period, if the reference of the pronoun was to a person, the natural gender would prevail (Strang, 1970:265). In the 16th century we get the pronouns we have today (Baugh, 1984:237).

The major changes in the personal pronouns

Now we shall briefly mention the important changes that the system had undergone, but these shall be discussed in detail further on. They are, as stated in Lass (1992:117–121) and Korac, (2002:50–52):

- 1) the complete loss of the dual;
- 2) the merger of the dative and the accusative;
- 3) the appearance of *she*;
- 4) the development of the genitive case forms into the possessive determiners;
- 5) the entrance of the Scandinavian paradigm into the 3rd person plural.

1st and 2nd person

This is the paradigm found in Lass (1992:120–121) and Koac (2002:49–50):

	1st	person	2nd	person
	Singular	Plural	Singular	Plural
Nom.	<i>I</i>	<i>wē</i>	<i>þū, thou</i>	<i>Ʒē, ye</i>
Gen.	<i>mī(n)</i>	<i>our(es)</i>	<i>þī(n)</i>	<i>Ʒour(es)</i>
Obl.	<i>mē</i>	<i>us, ous</i>	<i>þē, thee</i>	<i>Ʒou, you</i>

Table 4

The OE 1st person *ic* first changed into *ich*, and later it became *I*, first when it appeared before consonants, and later in all positions (Brook, 1958:125, Korac, 2002:43). This process began in the 12th century (Korac, 2002:43). The genitive case *mīn* developed into a possessive adjective, as was the case with all genitives (Korac, 2002:44), and it was declined like a strong adjective (Pyles, 1993:123). We also have the appearance of the objective case, as the dative and the accusative become identical, that is to say the dative starts performing the functions of the accusative (Baugh, 1984:157, Korac, 2002:44).

Jespersen (1938:217) comments on the fact that the 1st person singular is written with a capital letter in English, and in other languages this honour is usually given to the 2nd person. He says that many men consider this to be the sign of the English self-assertion, but if this was true, then why not write *Me* as well (Jespersen, 1938:218). The reason for this is not so much sociological, as it is practical. The cause of writing the capital *I* stems from the habit in the Middle Ages to write *j* or *I* when using the ‘long i’,

when the letter was isolated, or when it formed the last letter of a group, as in numerals (*iiĵ* or *iiŀ*) (Jespersen, 1938:218). So this habit cannot be connected only to the pronouns.

The 2nd person singular followed the changes of the 1st person: its genitive became the possessive adjective, and its accusative became identical with the dative (Baugh, 1984:157, Pyles, 1993:123, Korac, 2002:44). There was also the change in spelling, the OE *ū* became the ME *ou* (Korac, 2002:44).

The dual form was lost, although some traces of it were found in the beginning of the 13th century (Korac, 2002:44–45). Brook (1958:125) is of the opinion that this change was of no significance to the development of the MnE pronouns. However, Gilchrist (1824:115–116) views this change as one of the most important plural distinctions that vanished from the English language, except in the Quaker's prayers.

The 1st person plural remained the same as the OE nominative *wē*, but the macron was lost (Korac, 2002:47). The dative lost the macron as well, and was spelt *ous* if the vowel was stressed and long, or *us* if it was unstressed and short (Korac, 2002:47). The accusative was lost, and the dative remained (Baugh, 1984:157, Korac, 2002:47).

The 2nd person plural nominative was *zee* if stressed, and *ze* if unstressed (Korac, 2002:47). The dative replaced the accusative and these plural forms replaced the OE dual after the 13th century (Brunner, 1963:58, Korac, 2002:47). Baugh (1984:158) explains that a language can survive without the distinction in pronouns for two persons, but Pyles (1993:122) notes that many people of that age may have regarded this change as a very unfortunate one, and this was a marker of the ruin of their language.

From the late 13th century (Strang, 1970:262, Pyles, 1993:186), the plural forms, although Pyles (1993:186) rather refers to them as 'polite singular', were used when you wanted to address someone politely (Korac, 2002:47). The distinction between the 2nd person pronoun *thou* and *ye* was at first only present in the domain of number – *thou* was singular and *ye* was plural (Baugh, 1984:237). In the 13th century things changed. As Baugh tells us, the singular form began to be used in addressing children, persons of inferior rank, or in familiar situations, while the plural meant respect and was used with someone who is superior. Jespersen (1938:218), Brook (1958:126) and Strang (1970:139) tell the same story. This was common in many languages, but it seems that French had the direct influence on the creation of this situation in English (Baugh, 1984:237). The Quakers (the Society of Friends) did not want to make a difference between people, and they referred to everyone using *thou* and *thee*, and this democratic equality which they wanted to portray was achieved, but in a roundabout manner when *you* lost its previous markers of respect and politeness (Jespersen, 1938:218). In the 16th century, the singular form disappeared, and the plural was used in all contexts (Baugh, 1984:237), although Strang (1970:139) still

mentions some contrast in number in the 1570. For Alexander (1969) this was ‘a most striking change’ (67) and ‘the most revolutionary development in the MnE pronouns’ (125). At first the distinction in singular and plural was marked by the verb, and some authors used *you was* for the singular, and *you were* for the plural (Strang, 1970:140, Pyles, 1993:189). This universal *you* does not mark a social difference in address, which to some may be a disadvantage, but Alexander (1969:125) does not consider it to be so, because the ‘double standard’ the pronoun has in other languages can be socially embarrassing, and this does not present a problem in English.

The *th-* forms in the 2nd person singular became quite rare in the upper class in the 16th century, and by the 18th century they were lost, but when people pray for example, God is usually referred to in the *th-* forms (Pyles, 1993:186).

Another important change in the 2nd person occurred when the nominative *ye* was replaced by the accusative *you* (Wrenn, 1949:137, Baugh, 1984:237, Pyles, 1993:127) in the 16th century (Pyles, 1993:188). This probably happened because both forms were usually unstressed, and pronounced the same way (Baugh, 1984:237). The two forms co-existed for some time, and some writers took great care about using the correct form (Brook, 1958:126), but in the 17th century *you* becomes the regular form for both cases (Baugh, 1984:237–238).

What we find in Brunner (1963:58), Korac (1992:48–49) and Pyles (1993:157) is a more detailed table of the 1st and 2nd person pronouns that shows the forms which existed in-between the OE forms and the forms which we get at the end of the ME period. Since this provides us with a more detailed outline of the development, we have decided to include the following table:

	1st	person	2nd	person
	Singular	Plural	Singular	Plural
Nom.	<i>ich, ik, I, y</i>	<i>wē</i>	<i>þou, þū, thou, tou</i>	<i>ʒē, ʒee, ye</i>
Obl.	<i>mē</i>	<i>us, ous</i>	<i>þee, þē, thee, te</i>	<i>eow, eu, iu ou, ʒuw, ʒeu, ʒiu, ʒou, ʒow, ʒe, you</i>

Table 5

3rd person

An important change that started during the OE period in the 1st and the 2nd person, and continued in the 3rd person in the ME period, was the levelling of the dative and the accusative case (Bradley, 1904:46–47).

What might be puzzling is that the dative form was the one to prevail, and Bradley (1904:47) explains this by the fact that the pronouns probably occurred more in the case of the indirect object (dative) than in that of the direct object (accusative).

The table of the ME 3rd person singular is the following (Lass, 1992:120–121) and Korac (2002:49–50):

		3 rd person		
	Masculine	Feminine	Neuter	Plural
Nom.	<i>hē,</i>	<i>shē</i>	<i>(h)it</i>	<i>þei</i>
Gen.	<i>his</i>	<i>her(e)</i>	<i>his</i>	<i>her(e), þeir</i>
Obl.	<i>him</i>	<i>her(e)</i>	<i>(h)it</i>	<i>hem, þem</i>

Table 6

The OE 3rd person singular masculine referred to the grammatical gender, but with its loss, the 3rd person singular masculine continued to refer to the natural masculine gender (Korac, 2002:45). The nominative case was spelt *hee* when it was stressed, and *he*, *ha* or *a* when it was unstressed (Korac, 2002:45). It should be noted that this obscure form *a*, sometimes spelled ‘*a*’, was used for *he*, *she* and *they* until the end of the 14th century, and this must have been the cause for great ambiguity (Jespersen, 1938:66). The accusative levelled with the dative (Baugh, 1984:157, Korac, 2002:45).

The 3rd person singular feminine is a somewhat mysterious pronoun in terms of origin and development. Brunner (1963:59) says its origin ‘has not been satisfactorily explained, and Lass (1992:118) refers to it as ‘one of the great unsolved puzzles of the history of English’. But this phenomenon is best described by the following words of David Crystal:

Plotting the way sounds and words change between Old and Middle English can be an intriguing business, and one which cannot always be resolved, as the story of *she* illustrates. (2003:43)

Before referring to the complicated story of the origin of *she*, we shall first comment on the occurrence of different forms of this pronoun in different places. The first appearance of *she* is recorded in the East Midland texts of the 12th and the 13th century (Brook, 1958:127). The OE *heo*, and later on *hue* were used in the ME period in the south and midlands (Lass, 1992:119), whereas in Kent we had *hie*, *hi* and *hy* and the unstressed form was *ha* (Korac, 2002:45). In the north we had *scho* (Lass, 1992:119, Korac, 2002:45). The form *sche* appeared in midland dialects (Lass, 1992:119, Korac, 2002:45). To illustrate this complexity further on, we have decided to show the map of the word *she* found in Bloomfield and Newmark

(1963:221). The map provides us with detailed data concerning the way in which the pronoun was written in the later ME period. Furthermore, the map demonstrates the limits of certain predominant forms.

Now let us see what the possible explanations for the development of *she* could be. Lass (1992:118–119) gives us the most detailed account. Here is what he says. First it was thought that *she* originated from the feminine nominative singular article *sēō*. This would have, after the processes of syllabic shift and palatalisation, given us the form *scho*, but not *s(c)he*. The vowel in *s(c)he* would then have to be explained in some other way, maybe by saying that it was an analogical transfer from *he*. The problem with this hypothesis is that *sēō* disappeared quite early for it to have had an influence on *she*. Lass then tells us of the ‘Shetland Theory’, which he considers to be a more likely account of the origin of *she*. Following this line of development, we start from the OE 3rd person feminine nominative *hēo*, which is both morphologically and chronologically a more preferable starting point than *sēō*. If *hēo* was to give us *she*, then it had to undergo syllabic shift and vowel reduction. This means that /eo/ had to give us /o:/, and that form *hj* we got [š]. It is true that in some parts of England we had *hj* which could have given us [š] (Brunner, 1963:59), and the evidence for this we find in some place-names of the modern dialects (Brook, 1958:127), but Lass (1992:119) reminds us that these place-names are non-English. If /eo/ gave us /o:/, then we need to see in what way could we get end up with having /e:/ instead of /o:/. Again, the possible solution could be the analogical transfer from the pronoun *he* (Korac, 2002:51). In the east and the south west we had *ʒe* and *ʒhe* (Korac, 2002:46). *She* may also have developed from *ʒe* when it was preceded by an *s*, as in *was ʒe* (Brunner, 1963:59). Bradley (1904:55) however favours the hypothesis which says that *she* is connected to the ON feminine demonstratives *sū*, *sīa*, and this he justifies by the influence the Scandinavian borrowings had in other English pronouns.

As for the other cases of this pronoun, the accusative *hi*, *heo* was based on the nominative and it was replaced by the dative (Baugh, 1984:157, Korac, 2002:46). The objective *her* presented less difficulty in understanding, and there was no need for it to be changed (Brook, 1958:127).

The 3rd person singular neuter developed from *hit* to *it* by the weakening of the initial *h* because of the lack of stress (Brook, 1958:126) and this happened as early as the 12th century (Korac, 2002:46). The dative was replaced by the accusative (Bradley, 1904:47, Brook, 1958:126, Korac 2002:46). Usually it was the other way around. Baugh (1984:157) explains this by the fact that the accusative was like the nominative, and also because the dative *him* would be confused with the corresponding masculine case. What Baugh (1984:238) considers to be one of the most interesting developments in the pronominal system is the appearance of the

possessive neuter, *its*, in the 16th century (Pyles, 1993:186). But even in the writings of the 17th century we still find the OE *his* where we would use *its* today (Baugh, 1984:238, Pyles, 1993:186). However, there was a need for a distinctive possessive form because the grammatical gender ceased to exist, and now every object was considered to be of neuter gender (Bradley, 1904:56, Baugh, 1984:238). The evidence of this need we see in the various forms that were used in order to avoid using *his* as the neuter possessive, and so we had *it, the, of it* (Baugh, 1984:238). This time the English language found a solution without having to refer to foreign aid (Bradley, 1904:55-56), which was not always the case, as we will see further on. The use of *its* became general in the 17th century, but even after that, for some time, the forms *his* and *her* were used and considered more dignified (Bradley, 1904:57). Then the possessive form of the noun influenced the creation of *its* which was spelled with an apostrophe until the beginning of the 19th century (Baugh, 1984:238, Pyles, 1993:186).

As for the 3rd person plural, in the nominative we had *heo, ho, he, ha*, then *hi, hie, huy* in the west midlands, and *pei* was from of the Norse or Scandinavian origin (Wrenn, 1949:137, Brunner, 1963:60, Clark, 1967:133, Baugh, 1984:158, Pyles, 1993:123, Korac, 2002:47–48). This intervention from the north was necessary since the OE development of the personal pronouns would have caused the same forms for what we now know as *they, them, he, she* and *her* (Bradley, 1904:54, Clark, 1967:133). The borrowed forms completely took over in the 15th century (Pyles, 1993:189). The dative forms *heom, hom, hem* and the weakly-stressed *ham* were all descendants of the of the OE dative. From the ON we had *þeim, þaim*, and in the 14th century in the east midland the form *þem* appeared, and in the north we had *þam* (Korac, 2002:48). However, *hem* of the OE origin continued to co-exist with *þeim* and *þem* of the ON origin until the end of the ME period (Korac, 2002:48). The forms of the Norse or Scandinavian origin were adopted more slowly in the south (Baugh, 1984:158). The Scandinavians were speaking a language very similar to the OE, and the Anglo-Saxons imitated their neighbours and adopted the forms they used (Brook, 1958:128, Clark, 1967:133). These forms were accepted for their superior clearness over the native ones, but their acceptance did not happen overnight, as is never the case when the change in language is concerned (Bradley, 1904:55). It is incredible that the most indispensable words in the language, the pronouns, have undergone such a strong foreign influence (Jespersen, 1938:70–72, Strang, 1970:266). However, an old native and colloquial form *'em* survived and was used even for literary purposes (Wrenn, 1949:137, Pyles, 1993:189). It was derived from *hem* when the *h* was dropped because the word was not stressed (Wrenn, 1949:137, Brook, 1958:127). The people who were usually ignorant of the history of language, considered it to be a short form derived from *them* (Jespersen,

1938:66). The accusatives were replaced by the dative forms (Korac, 2002:48, Baugh, 1984:157).

The same as with the first two persons, in Brunner (1963:59), Pyles (1993:157–158) and Korac (2002:46–49), we find a more detailed table of the forms that existed in the 3rd person, and this is what it looks like:

		3 rd person		
	Masculine	Feminine	Neuter	Plural
Nom.	<i>he, hee, ha, a</i>	<i>heo, hue, ho, hyo, hyē he, ha, a, hi, hie, hoo, ʒoo, ʒho, ʒe, ʒhe ʒho, cho, scho, sche, she</i>	<i>hit, it, a</i>	<i>þai, þay, thai, þei, þeʒ, hy, heo, ho, he, ha, a, hi, hie, huy</i>
Dat.	<i>him</i>	<i>hire, heore, hure, her(e)</i>		<i>heom, hem, hom, ham, þaim, þeim, þem, þam</i>
Obl.	<i>him</i>	<i>hure, hire, hir</i>	<i>him</i>	<i>þaim, þeim, þem, þam thaim, thame, heom, hem, hom, ham</i>
Acc.	<i>hine, hin</i>	<i>hi, heo</i>	<i>hit, it</i>	<i>heo, hie, hi, ha hise, his, hes, hies, es</i>

Table 7

Conclusion

We have to admit that nowadays there are only few burning issues in the domain of the historical development of the English language. Nonetheless, this field of research should continue to interest scientists and language experts since it often happens that by going back in time and analysing what the language we use today looked like we can better understand and even predict the changes which could be expected.

The development of the pronominal system in the English language represents an interesting field of research. Although the system underwent a great deal of simplification overtime, it remains the system with the most inflections in the English language. Since there are questions still unanswered, we may assume that the origin and development of English pronouns will continue to be the subject of future research.

The abbreviations

OE – Old English
ME – Middle English
MnE – Modern English
ON – Old Norse
IE – Indo-European
Nom. – Nominative
Gen. – Genitive
Dat. – Dative
Acc. – Accusative
Instr. – Instrumental
Obl. – Oblique

Literatura

- Baugh, A. C. and Cable, T., 1984, *A History of the English Language*, London: Routledge & Kegan Paul 1963, pp. 57–59, 157–159, 236–243.
- Bloomfield, M. W. & Newmark, L., *A Linguistic Introduction to the History of English*. Alfred A. Knopf. New York 1963, pp. 160–163.
- Bradley, H., *The Making of English*, McMillan London, 1904, pp. 46–58.
- Brook, G. L., *A History of the English Language*, Andre Deutsch London, 1958, pp. 122–130.
- Brunner, K., *An Outline of Middle English Grammar*, Blackwell Oxford, 1963, pp. 58–70.
- Crystal, D., *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Oxford University Press, Oxford 2003, pp. 21, 43–45.
- Gilchrist, J., *The Etymologic Interpreter; or, an Explanatory and Pronouncing Dictionary of the English Language*. G. Smallfield, 1824, pp. 113–117.
- Hogg, R. M., *The Cambridge History of the English Language. Volume I. The Beginnings to 1066*. Cambridge University Press, Cambridge 1992, pp. 141–146.
- Jespersen, O. (1938): *Growth and Structure of the English Language*, Oxford: Blackwell. pp. 66–71, 116–119, 175–179, 217–219.
- Korac, G., *An Outline of Old English Grammar*, Institut za strane jezike, Beograd 1993.
- Korac, G., *An Outline of Middle English Grammar*, Narodna knjiga, Beograd 2002.
- Lass, R., Blake, N. (ed.), *The Cambridge History of the English Language. Volume II. 1066–1476*. Cambridge University Press, Cambridge 1992, pp. 116–123.
- Mitchell, B., *A Guide to Old English* (fifth ed.), Blackwell, Cambridge 1992, pp. 14–17.
- Pyles, T., *The Origins and Development of the English Language*, Hartcourt Brace Jovanovich, New York 1993, pp. 118–124, 157–160, 185–190.
- Quirk, R. and Wrenn, C. L., *An Old English Grammar*, Methuen, London 1955, pp. 38–40.

Strang, B., *A History of English*, Methuen, London 1970, pp. 139–145, 261–270, 302–304.

Wrenn, C., *The English Language*, Methuen, London 1949, pp. 137–142.

Milica M. Prvulović

RAZVOJ LIČNIH ZAMENICA U ENGLESKOM JEZIKU

Rezime

Ovaj rad predstavlja pregled razvoja ličnih zamenica u engleskom jeziku, počevši od staroengleskog perioda pa sve do modernog doba. U njemu su date tabele u kojima su prikazani različiti oblici zamenica koji su se mogli naći u različitim dijalektima. Deo rada su takođe i detaljni komentari autora različitih istorijskih gramatika o razvoju zamenica, koji još uvek nije u potpunosti objašnjen. Primećeno je da se pristupi koji autori imaju u obrađivanju ove teme stilski dosta razlikuju, dok se mišljenja i zaključci koje ti autori donose uglavnom podudaraju.

Ključne reči: zamenice, istorijat, razvoj, gramatika.

Mr Zorica R. Prnjat
Alfa univerzitet u Beogradu
Fakultet za trgovinu i bankarstvo
Fakultet za strane jezike
zorica.prnjat@ftb.rs

УДК: 004.738.5:81
ДАТУМ ПРИЈЕМА 28. 11. 2010.
ДАТУМ ПРИХВАТАЊА 16. 12. 2010.
ПРЕГЛЕДНИ ЧЛАНАК

JEZIK INTERNETA: KRISTALOVA KONCEPCIJA NETSPIKA

Apstrakt: Pojavom Interneta načini komunikacije su se radikalno promenili, što je uslovalo i promene u jeziku koji se upotrebljava u kompjuterski posredovanoj komunikaciji. S obzirom na činjenicu da je jezik Interneta još uvek nedovoljno istražen, može se reći da je rano zaključiti da li se razvija kao medijum homogene lingvističke strukture ili se manifestuje kao skup različitih varijeteta koji odražavaju različito poreklo, stavove i potrebe mnogobrojnih korisnika, a koji u budućnosti mogu dovesti do stvaranja jedinstvenog jezika Interneta. Mnogi istraživači jezika Interneta, prvenstveno Dejvid Kristal i Naomi Baron, smatraju da tu tvorevinu treba posmatrati kao jedan sasvim nov i jedinstveni vid komunikacije, koji poseduje odlike kako pisanog tako i govornog jezika, ali koji nije identičan nijednom od ovih medijuma. U radu iznosimo Kristalovo viđenje jezika Interneta, koji je on nazvao netspikom i ukazujemo na sličnosti i razlike u odnosu na pisani i govorni jezik.

Кључне речи: kompjuterski posredovana komunikacija, Internet, netspik, pisani jezik, govorni jezik.

Uvod

Pojavom Interneta načini komunikacije su se fundamentalno promenili, a mnoga od očekivanja i praktičnih iskustava, vezanih za govorni i pisani jezik, postala su neodrživa. U svojim radovima Dejvid Kristal istražuje načine na koje priroda Interneta, kao globalnog elektronskog medijuma, utiče na jezik uopšte, ali i na pojedinačne jezike. On zaključuje da će uticaj Interneta biti dalekosežan i sveobuhvatan kao što je to bio slučaj sa prethodnim komunikacijskim tehnologijama koje su izrodile mnoge nove jezičke varijetete (Crystal 2001: 5). Takođe se može zaključiti da lingvističke konsekvence medijuma, u čijem stvaranju učestvuje ceo svet, moraju biti dalekosežne i da je pred lingvistima zadatak da istraže da li se Internet razvija kao medijum homogene lingvističke strukture ili se manifestuje kao skup različitih varijeteta koji odražavaju različito poreklo, stavove i potrebe mnogobrojnih korisnika tj. kao skup

trendova i neuobičajenih upotreba koje do sada još uvek nisu jasno klasifikovane (Crystal 2001: 6).

U svojoj knjizi *The Language Revolution* (2004b) Kristal iznosi mišljenje da je 2000. godina označila kraj decenije u kojoj se dogodila „lingvistička revolucija“. On takođe ukazuje na činjenicu da se jezičke revolucije ne dešavaju često i da su ovoga puta, kako lingvisti, tako i nastavnici jezika, skretali pažnju na različite događaje i dramatične jezičke promene za koje se može reći da su bez presedana (Crystal 2004b:1).¹³⁰ Tokom istorije čovečanstva promene koje su imale dalekosežne posledice na veći broj jezika, a pogotovu promene globalnog tipa koje utiču na sve jezike, bile su veoma retke. Takve promene su zabeležene pojavom novih medija poput štampe, telefona i televizije, a Internet predstavlja najnoviji medijum čiji se uticaj na jezik može opisati kao najrevolucionarniji.

Druga polovina 20. veka, a posebno poslednja decenija, predstavlja veoma značajan period u istoriji jezika koji je obeležen pojavom tri glavna globalna jezička trenda koja su uzrokovala fundamentalne promene na polju lingvistike. Kristal ističe da je njegova prethodno navedena knjiga (*The Language Revolution*), četvrta u nizu knjiga u kojima je obradio ova tri glavna trenda i da predstavlja sintezu stavova i mišljenja iznetih u prethodnim delima. Prva je *English as a Global Language* (1997), u kojoj je opisao razloge koji su doveli do toga da engleski jezik postane prvi zaista globalni jezik, kao i efekat koji je ovaj novi status imao na sam engleski jezik. U drugoj knjizi *Language Death* (2000) Kristal opisuje krizu sa kojom se suočava veliki broj ugroženih jezika i predstavlja mere preduzete za njihovo očuvanje. U trećoj knjizi *Language and the Internet* (2001, 2006) proučava radikalni efekat koji je na jezik imala pojava nove komunikacione tehnologije i ukazuje na činjenicu da je Internet doneo i jedan lingvistički novi medijum komunikacije koji predstavlja kombinaciju pisanog i govornog jezika tj. sadrži odlike i jednog i drugog.

On uvodi termin *Netspeak* za koji kaže da je alternativa terminima *Netlish* i *Weblish*, zatim terminima *jezik Interneta*, *cyberspeak*, *elektronski diskurs*, *elektronski jezik*, *interaktivni pisani diskurs*, *kompjuterski posredovana komunikacija* i mnoštvu drugih komplikovanih izraza (Crystal 2001:17). *Netlish* i *Weblish* su evidentno nastali iz reči *English* i s obzirom na činjenicu da upotreba engleskog jezika na Internetu postepeno opada, kako ovaj postaje sve više multilingvalan, ova dva termina su sve ma-

¹³⁰ Kristal obrazlaže upotrebu termina *revolucija* i kaže da „smatra da ova reč nije prejaka da opiše ono što se događa“. On posmatra *revoluciju* kao „kombinaciju događaja koja dovodi do radikalnog pomeranja u svesti ili ponašanju u relativno kratkom vremenskom periodu“ i zaključuje da je upravo to ono što se događa sa jezikom. (Crystal 2004b: 3). Slična zapažanja iznosi i Stiven Džouns koji kaže da se praktično svako sredstvo komunikacije koje se zasniva na tehnologiji (film, televizija, radio ili Internet) može smatrati uzrokom revolucije u društvu (Džouns 2001: 17).

nje primenjiva.¹³¹ On ističe da je termin *Netspeak* istovremeno jezgrovit i dovoljno funkcionalan s obzirom na to da obuhvata sve jezičke pojave jedinstvene za Internet kao elektronski, globalni i pre svega interaktivni medijum.

On takođe ukazuje na činjenicu da na polju lingvistike Interneta neće biti moguća upotreba standardnih pojmova koji se u lingvistici koriste za opis situacionih varijacija jezika, već da će biti potrebno uvesti nove sofisticiranije modele kako bi se opisali svi elementi jezičkih varijacija koje se na Internetu pojavljuju. U svojoj knjizi *Language and the Internet* (2001) za koju kaže da je samo „prvi približan odgovor“ na ovo pitanje, uvodi pojam *netspika* kao jezičkog varijeteta¹³² i ističe da u svom najširem značenju ovaj pojam obuhvata govorni i pisani jezik, regionalne i klasne dijalekte, profesionalne žanrove, kreativne lingvističke izraze i čitav niz drugih stilova izražavanja.

Netspik kao novi jezički varijetet i njegove odlike

Kristal izdvaja sedam osnovnih situacija na Internetu u okviru kojih se primeri upotrebe jezika međusobno značajno razlikuju. To su: elektronska pošta ili i-mejl, čet grupe – sinhrona i asinhrona, virtuelni svetovi, veb, blogovi i instant mesidžing.¹³³ Međutim, ove situacije nisu međusobno isključive – veliki broj sajtova na vebu predstavlja kombinaciju više njih (npr. veb-sajt može sadržati link koji vodi ka diskusionoj grupi ili link ka i-mejl servisu). Takođe, i-mejl poruke veoma često sadrže atačmente u vidu veb-strana, dok neki primeri virtuelnih svetova obuhvataju i asinhrona čet grupe i dopuštaju učesnicima da razmenjuju elektronsku poštu. Stoga, on zaključuje da korisnici Interneta neprestano istražuju nove načine izražavanja, reaguju na nove tehnološke pronalaskе i kombinuju postojeće elemente na sasvim nove načine, tako da se čini da je „Internet u stanju

¹³¹ Kristal iznosi podatak da je sredinom devedesetih preko 80% komunikacije na Internetu obavljano na engleskom jeziku. Ovo je potvrdilo i prvo veliko istraživanje o distribuciji jezika na Internetu koje su sprovele firme Internet Society i Allis Technologies (Crystal 2001: 216). Slične podatke iznosi i Dejvid Gredol (Graddol 2006: 44–45) u svojoj studiji *English Next*, koji ukazuju na to da zastupljenost engleskog jezika na vebu postepeno opada – sa 85% u 1998. godini, 72% u 1999, 68% u 2000, dok je prema podatku iz 2005. svega 32% sajtova na vebu na engleskom jeziku. Kineski i portugalski su jezici čija je upotreba u najvećem porastu. Takođe je gotovo udvostručen i procenat zastupljenosti manje upotrebljanih jezika koji su sa 11,3% u 2000. godini porasli na 20%.

¹³² Kristal varijetet definiše kao „sistem lingvističkih izraza čija je upotreba određena situacionim faktorima“ (Crystal 2001: 6)

¹³³ Poslednje dve situacije uveo je i opisao u drugom izdanju svoje knjige *Language and the Internet* iz 2006.

stalnih promena, u konstantnoj potrazi za standardima i pravcima budućeg razvoja“ (Crystal 2001: 14).

Korisnici Internet servisa istovremeno usvajaju, ali i kreiraju pravila upotrebe svakog od njih. Ovo se može posmatrati kao posledica nepostojanja univerzalno prihvaćenih načina ponašanja utvrđenih od prethodnih generacija korisnika, što je u potpunoj suprotnosti u odnosu na tradicionalni pisani jezik čija se pravila uče u školi i za koji postoji mnoštvo priručnika. Pravila i saveti, u vezi sa stilom jezika Interneta, tek počinju da se utvrđuju. Međutim, Kristal skreće pažnju da previše jezičkih inovacija i osobenih upotreba može dovesti do nerazumljivosti i postavlja pitanje da li svi učesnici u kompjuterski posredovanoj komunikaciji ipak moraju da poseduju jedinstveni kod tj. da savladaju jednu novu vrstu jezika kako bi bili „građani Internet društva“ ili kako ih on naziva *netovci (netizens)*¹³⁴ (Crystal 2001: 17).

On iznosi stav da netspik poseduje jedinstvene osobine koje se ispoljavaju u svih sedam prethodno navedenih situacija, a koje proizilaze iz samog karaktera Interneta kao elektronskog, globalnog i interaktivnog medijuma (Crystal 2001: 18). On, takođe, ističe da se činjenica da su ljudi svesni da tako nešto postoji, ogleda i u načinima na koje je netspik uticao i na druge varijetete jezika. Neke od najupadljivijih odlika netspika, karakterističnih za bilo koju Internet situaciju, već su počele da se pojavljuju izvan sveta kompjuterski posredovane komunikacije, iako je medijum postao dostupan većini ljudi tek u poslednjoj deceniji 20. veka. Ovaj uticaj se najviše oseća na polju vokabulara, ali i u pravopisu.

Kao zanimljive primere uticaja netspika na pojedine jezike Kristal navodi sledeće: u jezicima poput španskog i portugalskog u kojima ne postoji slovo *w*, postojanje akronima *WWW* praktično dodaje još jedno slovo njihovom alfabetu. Možemo reći da se ista situacija dešava i u srpskom jeziku gde se oznake za adrese veb-sajtova označavaju sa *www*. Što se tiče uticaja engleskog na vokabular drugih jezika Kristalovim primerima iz holandskog, italijanskog i španskog jezika možemo dodati i primere iz srpskog poput: *ulogovati, izlogovati, imejlovati, atačovati, četovati, daunlodovati, aploudovati, skrolovati, guglovati* i sl.¹³⁵

Naime, specijalni vokabular koji su programeri još od ranije upotrebljavali, postepeno je prelazio u svakodnevni jezik, a posebno termini vezani za interpunkciju prisutni u i-mejl adresama. Na primer, u radio i

¹³⁴ Ovaj neologizam bi se najbolje mogao prevesti sa engleskog jezika na srpski kao *netovci* u značenju „stanovnici neta“ pošto je reč *net* već ušla u srpski jezik. Upor. V. Vasić, T. Prčić & G. Nejgebauer, 2001. *Do you speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*.

¹³⁵ O ovome šire upor. Bugarski, R. *Jezik i kultura*. Biblioteka XX vek, 2005; Prčić, T. „I mi reči za trku imamo: srpski nasuprot anglosrpskom“. *Svet reči*, 2004, 19–20.

TV programima često se pojavljuju i-mejl adrese na koje slušaoci i gledaoci mogu da pošalju pitanja i komentare, a voditelji te adrese čitaju na način koji je preuzet od kompjuterskih programera – *at, dot, forward slash*. Termin *dot com*, koji je postao opšteprihvaćen i koji se pojavljuje u svim vrstama reklamnih i promotivnih materijala, počeo je da se upotrebljava ne samo u bukvalnom smislu *.com*, već i kao pridev opšteg značenja kao u *dotcom organizations, dotcom crisis, dotcom frenzy* i sl. (Crystal 2001: 20).¹³⁶ Ovaj pridev se naročito upotrebljava u jezičkim varijetetima u kojima je igra rečima dominantna, na primer u novinskim naslovima i u reklamama. Zabeleženi su i primeri gde je pridev proširen u druge reči, pa Kristal navodi sledeći *SHOPNAME.computer* gde je *.com* pretvoreno u reč *computer*, dok je zadržan identičan znak interpunkcije ili u *dot comer* – imenicu koja označava osobu koja posluje na Internetu. Takođe je sličnost između termina *com* i reči *come* pružila mogućnost za igru rečima kao u jednoj reklami na Internetu koja je glasila *.com and get it*. Isto se dogodilo i sa tačkom koja je kao prepoznatljivi znak interpunkcije u ovoj reči prešla u mnoge druge konstrukcije, kao na primer u sledećim reklamnim porukama: *lunch@Boots.yum, Leranhow.to, launch.anything, un.complicated* i sl. (Crystal 2001: 20). U rečniku *Oxford Dictionary of the Internet* (2003) autor uvodi glagol *dot comify* u značenju bilo koje transformacije reči ili fraze dodavanjem sufiksa *.com* kao na primer kod *goforit.com*.¹³⁷

Možemo reći da se slično dogodilo i sa simbolom @ koji se takođe javlja u i-mejl adresama i koji je dobio mnoga nova zabavna značenja.¹³⁸ Mnoge firme i organizacije su zamenile slova *a* i *at* u svojim nazivima simbolom @ kao u sledećim primerima: *@llgood, @tractions, @cafe, @Home, @pex* itd. Ovaj simbol je počeo da se pojavljuje i u rečenicama umesto predloga 'at' kao na primer u knjizi Bila Gejtsa *Business @ the speed of thought*.

Sledeći primer je upotreba prefiksa *e-* kod imenica i glagola kako bi se označila određana vrsta elektronske komunikacije na Internetu: *e-auction, e-books, e-cards, e-cash, e-conferences, e-crap, e-government, e-lance, e-lancers, e-list, e-loan, e-management, e-managers, e-money, e-newsletter,*

¹³⁶ Kristal napominje da se pridev *dotcom* može pisati i na sledeći način *dot.com* (kada se pri čitanju ne čita *dot dot com*) ili sa crticom *dot-com*.

¹³⁷ Ince (2003: 74).

¹³⁸ Mnogi jezici su pozajmili iz engleskog jezika reč *at* za ovaj simbol, ali su pojedini uporedo zadržali svoje nazive poput italijanskog gde se @ naziva *pužem*, kineskog gde je @ *mali miš*, švedskog u kome je @ *slonova surla*, mađarskog u kome se ovaj simbol označava kao *crv* ili nemačkog gde se naziva *majmun*. Uz Kristalove primere možemo dodati i primer iz srpskog jezika gde se ovaj simbol može čitati, slično kao u nemačkom – *majmun*. Ali bismo naveli još jednu napomenu da smo na osnovu lične opservacije zaključili da se reč *majmun* sve više gubi iz upotrebe tj. da je upotreba engleske reči *at* prevladala.

e-pinions, e-rage, e-security, e-shop, e-tailing, e-tailers, e-text, e-therapy, e-therapists, e-voting i e-zine. Kristalovim primerima možemo dodati one koje smo pronašli u *Oxford Dictionary of the Internet* (2003) i rečniku novih reči *New Words* (2004)¹³⁹: *ebanking, ebay effect, ebone, ebook reader, ebusiness, ecatalog, echeque, ecommerce, ecommerce site builder, ecommerce agent, ecruiting, e-fax, e-fit, EJ* (Internet verzija didžeja), *e-finance, ejournal, e-learning, enews, epublishing, etoken, e-purse i e-wallet*.¹⁴⁰

U zaključku možemo navesti Kristalovo zapažanje da je nemoguće predvideti koja će od prethodno navedenih jezičkih pojava postati trajna i kao takva opstati u jeziku, kao i da su ove pojave samo vrh ledenog brega koji on naziva netspikom.

Kao što smo prethodno naveli, osobine Interneta kao elektronskog, globalnog i interaktivnog medijuma utiču na jezik koji se na njemu pojavljuje. Taj uticaj se prvenstveno ogleda u komunikacijskim mogućnostima koje su određene prirodom samog hardvera neophodnog za obavljanje kompjuterski posredovane komunikacije. Na primer, skup slova na tastaturi određuje produktivne jezičke mogućnosti učesnika u komunikaciji tj. vrstu informacija koje se mogu poslati, kao što veličina i konfiguracija kompjuterskog monitora utiču na receptivne jezičke mogućnosti, tj. na vrstu informacija koje se mogu primiti, odnosno videti. Pošiljalac i primalac poruke su još dodatno jezički ograničeni prirodom softvera, a da bi uspešno komunicirali, učesnici u komunikaciji treba da poznaju kako prednosti, tako i ograničenja određenog medijuma u odnosu na načine upotrebe, ali i na svoje zahteve i potrebe.

Netspik kao kombinacija pisanog i govornog jezika

Mnogi istraživači jezika Interneta zaključili su da učesnici u kompjuterski posredovanoj komunikaciji „pišu onako kako govore“ (Baron 1998a, 1998b, 2001; Crystal 2001), ali su i postavili pitanje do koje mere je moguće zabeležiti govor s obzirom na ograničenja vezana za tastaturu kompjutera koja nam dopušta upotrebu slova alfabeta, brojeva i nekolicine simbola, bez mogućnosti da se neke od vrlo bitnih odlika govora zabeleže, poput prozodijskih, kinezičkih ili proksemičkih elemenata.

Jezik Interneta čini zanimljivim za istraživanje način na koji se u njemu kombinuju odlike kako pisanog, tako i govornog jezika. Na jednom kraju se nalazi servis veba čiji se jezik u mnogim funkcijama (npr. kreiranje baza podataka, publikovanje ili reklamiranje) ne razlikuje od primera

¹³⁹ Ince (2003), Hargraves (2004).

¹⁴⁰ Kristal u svojoj knjizi *A Glossary of Netspeak and Textspeak* (2004a) zaključuje da je *e-* prefiks postao standardni prefiks povezan sa rečima koje izražavaju aktivnosti na Internetu i da se sada već koristi u stotinama reči. On takođe ističe da se prefiks *e-* može odvojiti crticom ili može biti spojen sa reči tj. da na način pisanja utiče dužina upotrebe (reči koje su već odavno u upotrebi pišu se spojeno kao, na primer, *email*).

tradicionalnog pisanog jezika. Naime, primeri svih vrsta pisanog jezika mogu se naći na webu u istoj formi u kojoj se vide u tradicionalnim situacijama, uz minimalne stilističke promene kako bi bili prilagođeni karakteristikama Interneta kao elektronskog medijuma. S druge strane, neke od funkcija veća (npr. e-prodaja) više liče na vrstu interakcije koja postoji u govoru, što se odražava i na jezik koji se u ovoj vrsti sajtova upotrebljava. Ovaj dijaloški karakter veb-komunikacije može se najbolje uočiti na sajtovima koji sadrže interaktivne sadržaje i pružaju mogućnosti za slanje i-mejl poruka ili učestvovanje u čet i blog diskusijama

Za razliku od veća, jezik koji se javlja u ostalim Internet situacijama – čet grupama, virtuelnim svetovima, blogovima i instant mesidžingu, iako predstavljen u pisanoj formi, pokazuje neke od osnovnih odlika govora – komunikacija je vremenski ograničena, zahteva, u većini situacija, manje ili više trenutni odgovor, prolazna je u smislu da poruke mogu biti odmah po prijemu izbrisane ili izgubljene ako se na vreme ne pročitaju u čet komunikaciji i sl.

Razlike između netpika i govornog jezika

Pre nego što pređemo na razlike između netpika i govornog jezika, smatramo da je potrebno naglasiti da je odavno prihvaćeno mišljenje da nema apsolutnih razlika između govornog i pisanog jezika i da ova dva sistema jezičkog izražavanja pokazuju prvenstveno strukturne i upotrebne razlike koje su proizvod različitih vrsta komunikacijskih situacija, a da je distinkciju potrebno napraviti prvenstveno iz heurističkih razloga (Baron 1998: 134–140; Crystal 2001: 25).

Kao najvažnije razlike između netpika i govornog jezika možemo navesti sledeće: nepostojanje simultanog fodbeka kod kompjuterski posredovane komunikacije, razliku u ritmu komunikacije, razliku u načinima preuzimanja reči, razliku u brzini i spontanosti komunikacije i nemogućnost da se jezikom Interneta iskažu neke od osnovnih prozodijskih, parajezičkih, kinezičkih ili proksemičkih elemenata govornog jezika.

Simultani fodbek

Prva razlika između netpika i konverzacije licem u lice predstavlja nepostojanje trenutnog fodbeka. Ova razlika je uslovljena načinom funkcionisanja same kompjuterske tehnologije. Naime, poruke koje se šalju putem kompjutera konačne su i jednosmerne, za razliku od poruka koje se šalju u usmenoj komunikaciji. Poruke u kompjuterski posredovanoj komunikaciji stižu na monitor primaoca koji ih prima u celini i koji nema mogućnosti da regulje na pojedine delove u trenutku dok se poruka stvara, iz razloga što

primalac poruke i ne zna da će primiti poruku sve dok se ova ne pojavi na njegovom monitoru. S druge strane, pošiljalac poruke takođe ne može znati da li je poruka uspešno primljena i protumačena i da li su potrebne određene ispravke u trenutku dok piše poruku. U većini vidova kompjuterski posredovane komunikacije (izuzev video-konferencija) ne postoji tehnička mogućnost da primalac poruke pošalje određeni elektronski ekvivalent onome što bi u govoru bila potvrda koju iskazujemo klimanjem glavom, komentarom tipa 'uh-uh' ili nekom drugom vrstom audio-vizuelnog fidbeka koji ima veoma važnu ulogu u neposrednoj, ličnoj konverzaciji. Kod kompjuterski posredovane komunikacije ne dolazi do preklapanja poruka tj. primalac poruke mora da sačeka da mu se poruka pojavi na monitoru, što sve podseća na, kako Kristal kaže, *on-off system* koji u potpunosti odgovara binarnom svetu kompjutera, ali koji je veoma drugačiji od stvarnog sveta i svakodnevnog govora (Crystal 2001: 30).

Ritam konverzacije

Druga velika razlika između netpika i konverzacije licem u lice takođe proizilazi iz tehnoloških ograničenja medijuma: ritam interakcija na Internetu je mnogo sporiji od govornog ritma. U i-mejl komunikaciji i u asinhronim čet grupama odgovor na poslatu poruku može stići veoma brzo (npr. za nekoliko sekundi), ali i mnogo kasnije (npr. za nekoliko dana, pa čak i meseci). Na ritam razmene poruka utiču tehničke karakteristike kompjuterske opreme pošiljaoca i primaoca poruke, zatim lične osobine i navike primaoca poruke (npr. da li redovno ili povremeno odgovara na poruke), okolnosti pod kojima se komunikacija odvija (mogućnost pristupa Internetu) itd. Vremenski razmak u kompjuterski posredovanoj komunikaciji je od centralnog značaja – ritam interakcije, čak i u najbržim vidovima Internet komunikacije (npr. u sinhronim čet grupama, virtuelnim svetovima i instant mesidžingu) ne poseduje utvrđeni tempo ni mogućnost predviđanja koje se susreću u konverzaciji licem u lice ili putem telefona. Čak i ako primalac poruke odmah pošalje odgovor, može doći do zastoja pod uticajem nekoliko faktora, poput propusnog opsega Internet veza, gustine saobraćaja na vezama, opterećenosti servera ili tehničkih problema vezanih za kompjutersku opremu pošiljaoca ili primaoca poruke itd. Smatra se da je kratak vremenski razmak onaj u trajanju od 2 do 3 sekunde, iako je i on znatno duži od pauza koje se javljaju u govoru. Svaki vremenski razmak duži od 5 sekundi obično izaziva frustraciju sa obe strane komunikacijskog kanala kada ni pošiljalac ni primalac poruke ne znaju da li je zastoj prouzrokovan problemima u prenosu poruke ili je odraz stava učesnika u komunikaciji.

Za razliku od telefonskih razgovora, u kojima neočekivana tišina takođe izaziva dvosmislenost, ali kod kojih se može ustanoviti o čemu se radi primenom određenih konverzacijskih tehnika (npr. uzimanjem reči

i postavljanjem pitanja *Hello! Are you still there?*), ovo je manje izvodljivo u kompjuterski posredovanoj komunikaciji. Poslata poruka iz više razloga, od kojih smo neke prethodno naveli, može biti u zakašnjenu ili čak izgubljena. U komunikacijskim situacijama sa većim brojem učesnika situacija postaje još složenija. Zastoj u konverzaciji između dva učesnika je neprijatan, ali se moguća dvosmislenost usled prekida u vezama može lako razrešiti jer svaki učesnik ima samo jednog sagovornika, ali kada je u elektronsku interakciju uključeno više ljudi, kao u čet grupama ili virtuelnim svetovima, zastoj u komunikaciji je mnogo ozbiljnije prirode. U ovim situacijama vremenski razmak utiče na određivanje reda govorenja (*turn-taking*), koji predstavlja još jednu važnu karakteristiku tradicionalne konverzacije licem u lice, a u poređenju sa kojom se netispik izrazito razlikuje.

Red govorenja

Treću razliku između netspika i konverzacije licem u lice predstavlja upravo red govorenja, tj. uzimanje reči koje je, prema Kristalovom mišljenju, toliko fundamentalna konverzacijska konvencija da većina ljudi nije ni svesna njenog značaja. U svakodnevnoj konverzaciji ljudi poštuju određena pravila vezana za uzimanje reči kako bi izbegli haotičnu zbrku istovremenog govora ili preteranog i nasumičnog upadanja u reč. Štaviše, učesnici u komunikaciji očekuju postojanje ‘blizinskih parova’ (*adjacency-pairs*) tj. očekuju da iza pitanja sledi odgovor, da na davanje određene informacije dobiju potvrdu o njenom prijemu ili da na izražavanje žalbe dobiju izvinjenje. Za razliku od komunikacije licem u lice, kod kompjuterski posredovane komunikacije, na primer u čet grupama, uzimanje reči je određeno softverom. To podrazumeva da se poruke na ekranu primaoca pojavljuju u linearnom redosledu onako kako ih je sistem primio, što znači da u interakciji u kojoj učestvuje više učesnika istovremeno, poruke neprestano stižu sa svih strana i uz različit vremenski razmak. Zbog načina na koji se ‘paketi informacija’ između pošiljaoca i primaoca šalju putem različitih globalnih veza na Internetu, može doći do pojave preokreta u redu govorenja (Herring 1999: 3; Crystal 2001: 33–34).

Prozodijske i parajezičke odlike

Četvrtu bitnu razliku između netspika i konverzacije licem u lice čine formalne odlike govora kao medijuma, a kao osnovne izdvajaju se prozodijske i parajezičke odlike izražene kroz varijacije u intonaciji, naglasku, brzini, ritmu, pauzi i tonu glasa. Kao i u tradicionalnom pisanju, u kompjuterski posredovanoj komunikaciji javljaju se pokušaji da se ti elementi

predstave, na primer, preteranom upotrebom znakova interpunkcije (npr. *No more !!!, Whole???* *See what you started???????* i sl.), preteranom upotrebom pojedinih slova u pisanju (npr. *aaaahhhh, hiiii, soooo* i sl.) i kod naglašavanja upotrebom velikih slova, razmacima ili specijalnim simbolima (npr. *I SAID NO, w h y n o t, the *real* answer* i sl.). Iako ti elementi pokazuju određeni stepen ekspresivnosti, opseg značenja koja se njima mogu iskazati je veoma uzak i svodi se uglavnom na osnovne pojave poput isticanja ili izražavanja iznenađenja i zbunjenosti. Manje приметne nijanse značenja ne mogu se jednostavno preneti na ovaj način.

Kinezičke i proksemičke odlike

Peta razlika je slična prethodnoj. Naime, netspik ne može u potpunosti da izrazi izraze lica, gestove, držanje tela, kao ni fizičku udaljenost između učesnika u konverzaciji, tj. nije u stanju da prenese značenja kinezičkih i proksemičkih elemenata. Ti elementi su veoma bitni za izražavanje ličnih stavova, ali i za određivanje socijalnih odnosa u govoru. Korisnici Interneta su pokušali da prevaziđu ovo ograničenje još na početku razvoja netspika time što su u jezik Interneta uveli smajlije ili emotikone. Međutim, Kristal ističe da se smajliji ili emotikoni ne mogu smatrati „parajezikom Interneta“ jer se svesno dodaju tekstu. Takođe, njihovo odsustvo iz teksta ne ukazuje na to da učesnik u komunikaciji ne oseća određene emocije. U komunikaciji licem u lice određena emocija može biti prisutna u nekoliko izjava, dok se u netspiku emotikon koji označava na primer osmeh ☺ može pojaviti jednom (ili na nekoliko mesta), iako to osećanje može da postoji u toku celokupne komunikacije.

U svojoj knjizi *A Glossary of Netspeak and Textspeak* (2004) Kristal iznosi sledeću definiciju emotikona: „Emotikon ili smajli predstavlja niz kompjuterskih znakova koji se javljaju u određenoj kombinaciji u cilju prenošenja osećanja povezanog sa određenim izrazom lica” (Crystal 2004a: 38–39). On ističe da ti elementi mogu biti od pomoći pri izražavanju osećanja, ali isto tako veoma često mogu biti protumačeni na različite načine ili čak dovesti do nerazumevanja. Prethodno navedeni primer smajlija ☺ može se protumačiti na nekoliko načina kao izraz sreće, saosećanja, dobrog raspoloženja, oduševljenja, veselja i sl., a čije se pravo značenje može odrediti tek u kontekstu čitave poruke. Takođe, učesnici u kompjuterski posredovanoj komunikaciji, koji u svojim porukama redovno koriste smajlije, mogu učiniti da njihove poruke u kojima ovi elementi nisu prisutni budu pogrešno protumačene upravo zbog njihovog odsustva. Stoga mnogi priručnici o i-mejl komunikaciji skreću pažnju da smajlije ili emotikone ne treba preterano koristiti (Angell & Heslop 1994: 111).

Kristal napominje da je pitanje zašto su se sve ove novine u jeziku pojavile upravo sada možda jedno od najzanimljivijih pitanja lingvistike

Interneta. On ističe da je pisani jezik oduvek bio dvosmislen, u nedostatku prozodijskih, parajezičkih, kinezičkih i proksemičkih elemenata i postavlja pitanje kako to da načini izražavanja ovih veoma važnih odlika govornog jezika nisu bili i ranije smišljeni. Autor odgovor nalazi u većoj sličnosti netspika sa govornim jezikom. Naime, u tradicionalnom pisanju učesnici u komunikaciji imaju dovoljno vremena da smisle fraze i rečenice i svoje stavove iskažu na jasan i precizan način. Za razliku od ovoga, kod brzo konstruisanih poruka u kompjuterski posredovanoj komunikaciji nedostatak, na primer, uobičajenih učtivih fraza može dovesti do toga da se poruke učine nepristojnim, pa se upravo upotrebom elemenata poput smajlija ova-kvi nesporazumi razrešavaju.

Pored smajlija za prevazilaženje odsustva kinezičkih i proksemičkih elemenata govornog jezika u netspiku, učesnici u kompjuterski posredovanoj komunikaciji, prvenstveno u čet grupama i virtuelnim svetovima, razvili su još neke mehanizme poput verbalnih komentara (npr. < *Spoon nods in agreement* >, < *smirk* >, < *laugh* > ili upotrebom skraćenica < *g* > = *grin*, kada < *gg* > označava veliki osmeh < *vbg* > = *very big smile*) (Crystal 2001: 39).

Sve ove odlike nastale su sa ciljem da se izbegnu nejasnoće i dvosmislenosti koje se pojavljuju kada pisani jezik treba da prenese sva značenja i elemente govornog. Ali, može se zaključiti da netspik ipak ne može da prenese značenja iskazana kinezičkim i proksemičkim elementima što, zajedno sa nemogućnošću izražavanja prozodijskih odlika govornog jezika, ukazuje na to da se on ipak znatno razlikuje od govora.

Brzina i spontanost komunikacije

Još jedna važna razlika između netspika i komunikacije licem u lice, koja proizilazi iz same prirode kompjuterski posredovane komunikacije, tiče se brzine razmene iskaza. Ograničenja u brzini uslovljena su sposobnošću i brzinom kucanja učesnika u komunikaciji, a čak ni najbrži pojedinci ne mogu da postignu brzinu kojom se iskazi razmenjuju u govoru. Uslovi pod kojima se odvija kompjuterski posredovana komunikacija utiču na njenu spontanost i neposrednost. Tako, na primer, porukama koje se mogu učiniti potpuno spontanim, može prethoditi određeni stepen planiranja, razvijanja ideja i drugih mentalnih procesa koji se javljaju i u tradicionalnom pisanju, ali ne i u svakodnevnoj konverzaciji.

Primeri određenih odlika govora mogu se naći u jeziku Interneta: skraćene forme, ponavljanja, labavije rečenične kontstrukcije i sl. Međutim, studije jezika i-mejla i čet grupa pokazale su da ti oblici komunikacije ne poseduju one odlike govornog jezika koje su vezane za spontanost komunikacije. Naime, odsustvo signala koji se koriste za označavanje reakcija (npr. *m*, *hm*, *uh-huh*, *yeah* i sl.) ili davanje komentara (npr. *you*

know, you see, mind you i sl.) čini da se mnoge od interakcija na Internetu čine hladnim ili neprijateljskim. Upravo zbog toga Kristal kompjuterski posredovanu komunikaciju poredi sa telefonskim razgovorom u kome sagovornik ne pokazuje reakcije, što čitavu konverzaciju čini neprijatnom i neprirodnom. U komunikaciji licem u lice međusobni odnos, toplina i razumevanje se prenose suptilnim signalima koje slušalac pokazuje u značajnim i presudnim trenucima konverzacije, dok govornik iskazuje razumevanje, saosećanje, prijateljstvo ili solidarnost uvođenjem fraza poput *you know* i sl. On ističe da bi učesnici u Internet komunikaciji mogli više koristiti ovakve komentare kako bi svoj odnos učinili neformalnijim i toplijim (Crystal 2001: 40). Takođe, upotreba kolokvijalne gramatike i vokabulara (posebno „kul“ skraćunica), kao i spremnost da se jezik koristi na kreativan način mogu doprineti da jezik Interneta više liči na govorni jezik.

Stoga se može zaključiti da netispik ima mnogo manje sličnosti sa govornim nego sa pisanim jezikom. Primeri netspika koji se nalaze na vebu su najviše udaljeni od govornog jezika, čet grupe i virtuelni svetovi su najbliži, dok se i-mejl komunikacija nalazi negde na sredini između govornog i pisanog jezika.

Razlike između netspika i pisanog jezika

Prva odlika tradicionalnog pisanog jezika u odnosu na koju se netispik razlikuje predstavlja prostorno ograničenje pisanih iskaza. Tradicionalni tekstovi su trajni i statični, tj. ne menjaju svoj grafički izgled kao, na primer, stranice na vebu koje se konstantno menjaju i koje su pri svakom sledećem čitanju različite. Razlozi za ove promene su različiti: podaci su se možda promenili ili je sadržaj ažuriran, reklamni sponzor se promenio ili je grafički dizajner dodao neke nove detalje i sl. Takođe, zahvaljujući tehničkim mogućnostima hardvera i softvera, tekst na veb-strani može se pomerati po ekranu, nestajati i ponovo se pojavljivati, menjati boju itd., što svakako nije moguće kod tradicionalnog teksta. Strana koja je daunloudovana¹⁴¹ može biti promenjena na mnoge načine od strane čitaoca: tekst može biti skraćen, delovi izbačeni, dodati ili promenjeni do te mere da novi tekst jedva podseća na originalnu verziju. To, naravno, izaziva veliku zabrinutost među autorima, izdavačima i svima koji se bave pitanjem zaštite autorskih prava na Internetu (Crystal 2001: 44).

Jezič koji se pojavljuje u ostalim situacijama na Internetu (i-mejlu, čet grupama, virtuelnim svetovima, blogovima i instant mesidžingu) tako-

¹⁴¹ Termin *download* je sa engleskog preveden na srpski kao *daunloudovati* u značenju *preuzeti sa veba* vidi u V. Vasić., T. Prčić & G. Nejgebauer (2001). *Do you speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama.*

de se razlikuje u odnosu na tradicionalni pisani jezik u odnosu na prostorno ograničenje, trajnost i postojanost teksta. I-mejlovi su u principu trajni i statični, mada se i kod njih delovi teksta povremeno brišu radi lakšeg snalaženja. Takođe je moguće menjati tekst poruke bez mogućnosti da se promene otkriju, što je nemoguće u tradicionalnim tekstovima. Poruke u asinhronim čet grupama se čuvaju nešto duže, ali sa onima u sinhronim čet grupama i virtuelnim svetovima ovo nije slučaj. Poruke u tim situacijama ostaju na ekranu kratko – do prispeća sledeće poruke, kada nestaju sa ekrana i bivaju izgubljene. Međutim, iako su poruke vidljive relativno kratko vreme, učesnici u komunikaciji ipak imaju dovoljno vremena da ih ponovo pročitaju, razmisle i reaguju na njih.

Sledeće odlike pisanog jezika, sa kojima se jezik Interneta može uporediti, jesu razrađenost i doteranost jezičkih konstrukcija, kao i mogućnost naknadnog uređivanja teksta. Primeri jezika, koji se javljaju na vebu, pokazuju isti stepen strukturne složenosti kakva se može naći u tradicionalnim tekstovima, dok je u komunikaciji u okviru čet grupa, virtuelnih svetova i instant mesidžinga situacija suprotna. Naime, zbog pritiska da se komunikacija odvija brzo, poruke u tim situacijama pokazuju mnogo manji stepen složenosti, smišljenosti i prethodnog planiranja. Kod komunikacije, putem i-mejla, primeri su veoma raznoliki. Pojedini učesnici u i-mejl komunikaciji šalju poruke bez prethodne provere i popravljanja: njima nije važno da li i-mejl sadrži greške. S druge strane, postoje učesnici u i-mejl komunikaciji koji poruke pišu, pregledaju i ispravljaju na isti način na koji pišu poruke u drugim neelektronskim vidovima komunikacije (Crystal 2001: 45).

Jezik Interneta se može uporediti sa odlikama tradicionalnog pisanog jezika i u odnosu na sledeće: vizuelnu kontekstualizaciju, prenosivost, tj. saopštivost podataka i grafičku izražajnost. U svim vidovima kompjuterski posredovane komunikacije, osim kod veba i u retkim slučajevima virtuelnih svetova, tekstualne poruke su lišene vizuelnog konteksta poput onih u tradicionalnom pisanom jeziku. Kao što je rečeno, izuzetak predstavljaju veb-strane koje uglavnom sadrže različite vrste vizuelnih pomagala u vidu fotografija, mapa, dijagrama, animacija i sl.

Pri saopštavanju podataka, i-mejl i veb-servisi imaju veoma jasno određenu ulogu, dok je situacija nešto manje jasna kod ostala dva – čet grupa i virtuelnih svetova. Kod čet grupa situacija je određena vrstom teme i stepenom profesionalnosti same grupe. Na primer, kod grupa čiji su učesnici prvenstveno profesionalci, naučnici ili profesori univerziteta, informacije koje se prenose su uglavnom činjenične prirode, dok su u čet grupama čija je svrha postojanja da zabave, rasonode ili pruže priliku za druženje, informacije uglavnom zabavnog tipa.

Kad je reč o grafičkoj izražajnosti i bogatstvu, izdvaja se situacija veba koja pruža različite mogućnosti korisnicima u pogledu grafičkog dizajniranja teksta. Tehnološki napredak i razvoj softverskih programa

pružaju kako profesionalnim dizajnerima veb-strana, tako i prosečnim korisnicima veliki broj opcija koje se ne mogu naći u tradicionalnoj izdavačkoj industriji, poput gotovo neograničenog broja fontova, boja, animacija, hipertekst linkova, multimedijalnih zapisa (audio i video) itd. Međutim, Kristal napominje da činjenica da je novi vizuelni jezik dostupan svima ne znači da je svaki pojedinac sposoban da ga pravilno i koristi. Mnoge veb-strane sadrže primere nečitljivih tekstova (npr. dugački tekstovi koji nisu podeljeni u paragrafe ili tekstovi čiji su redovi širi od širine ekrana) ili su same strane vizuelno nerazumljive ili preterano ukrašene i sl. On uvodi pojam „grafičke prevodljivosti“, tj. naglašava da nije moguće uzeti tradicionalni tekst (u neelektronskoj formi) i jednostavno ga staviti na ekran bez prethodnog grafičkog, pa čak i sadržinskog redizajniranja. Kada se ovome dodaju i tehnološka ograničenja kompjuterske opreme, propusnog opsega kao i gustina saobraćaja na Internet vezama, jasno je zbog čega veb strane koje sadrže „fensi grafiku“ i multimedijalne elemente često prave problem prilikom daunloudovanja (Crystal 2001: 46).

Iz navedenog se može zaključiti da netpik poseduje više odlika koje podsećaju na pisani jezik, a ne na govor. Sličan zaključak iznose Kristal i Baronova koji smatraju da je jezik Interneta bolje posmatrati kao vid pisanog jezika koji pokazuje tendenciju pomeranja u pravcu govornog, a ne kao „govorni jezik koji je zabeležen“ (Crystal 2001: 46; Baron 2003: 88). Međutim, treba naglasiti da netpik ipak nije identičan ni pisanom ni govornom jeziku, već da poseduje odlike i jednog i drugog i da obavlja funkcije koje ni jedan od ovih medijuma ne vrši, pa se stoga mora posmatrati kao jedan sasvim nov i jedinstveni vid komunikacije.

Zaključak

U zaključku možemo navesti Kristalov odgovor iz intervjua za NIN (Prnjat 2008: 49) u kome kaže da je Internet, kao novi elektronski medij komunikacije, zaista revolucionaran, ali da on ipak nije radikalno promenio naš svakodnevni govor ili naš pisani jezik.

Ali, ako želite da znate da li je ova elektronska revolucija promenila načine na koje govorimo i pišemo, da li je naš svakodnevni govor drugačiji zbog Interneta, da li je naš pisani jezik drugačiji, odgovor je ne.

Mi i dalje govorimo i pišemo na isti način kao i ranije. Jedino što se dogodilo je da se pojavom ove nove tehnologije jezik proširio. Stvoreni su novi varijeteti engleskog, srpskog, francuskog, nemačkog ili bilo kog drugog jezika, varijeteti koji nisu ranije postojali. Internet je proširio naše jezičke sposobnosti, ali ih nije radikalno promenio.

Literatura

- Angell, David i Brent Heslop. *The Elements of Email Style: Communicate Effectively via Electronic Email*. Addison-Wesley, Reading MA, 1994.
- Baron, Naomi. "Writing in the age of email: the impact of ideology versus technology", *Visible Language* 32, 1998a, 35–53.
- Baron, Naomi. "Letters by phone or speech by other means: the linguistics of email", *Language and Communication* 18, 1998b, 133–70.
- Baron, Naomi. *Alphabet to email: How Written English Evolved and Where It's Heading*. Routledge, London 2001.
- Baron, Naomi. "Why email looks like speech: proofreading, pedagogy and public face", u Aitchinson, J & D. Lewis (pr.), *New Media Language*. Routledge, London Routledge, 2003: 85–94
- Bugarski, Ranko. *Jezik i kultura*. Čigoja, XX vek, Beograd 2005.
- Crystal, David. *Language and the Internet*. CUP, Cambridge, 2001.
- Crystal, David. *A Glossary of Netspeak and Textspeak*. Edinburgh University Press, Edinburgh 2004a.
- Crystal, David. *The Language Revolution*. Cambridge University Press, Cambridge 2004b.
- Crystal, David. *Language and the Internet*. 2nd ed. CUP, Cambridge 2006.
- Džouns, Stiven (pr.) *Virtuelna kultura: identitet i komunikacija u kiber društvu*. XX vek, Beograd 2001.
- Graddol, David. *English Next*. British Council, 2006.
- Hargraves, O. *New Words*. OUP, Oxford 2004.
- Herring, Susan. "Interactional coherence in CMC". *Journal of Computer-Mediated Communication* 4(4), 1999.
- Ince, D. *Oxford Dictionary of the Internet*. OUP, Oxford 2003.
- Prčić, Tvrtko. „I mi reč za trku imamo: srpski nasuprot anglosrpskom”. *Svet reči*, 2004, 19–20.
- Prnjat, Zorica. „Jezička revolucija,” intervju sa Dejvidom Kristalom. *NIN*, Beograd, 13. novembar, 2008, 49–50.
- Vasić, Vera, Tvrtko Prčić i Gordana Nejgebauer. *Do you speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Zmaj, Novi Sad 2001.

Mr Zorica R. Prnjat

LANGUAGE OF THE INTERNET: CRYSTAL'S CONCEPT OF NETSPEAK

Summary

The emergence of the Internet has radically changed the ways people communicate. This has also resulted in the changes of the language being used in computer-mediated communication. However, it is too early to conclude whether this new linguistic creation is developing as a medium with homogenous linguistic structure or as an aggregate of different varieties, which reflects distinct background, attitudes, and needs of its many users and which can lead to development of a unique Internet language. Many linguists who have studied

the language of the Internet, notably David Crystal and Naomi Baron, indicate that it displays properties of both speech and writing, but is not identical to either of them. Therefore, it should be viewed as a new medium that combines spoken, written and electronic properties. In this paper we present Crystal's concept of Netspeak and determine the differences between it and speech and writing.

Key words: computer-mediated communication, Internet, net speak, writing, speech.

СТРУЧНИ РАДОВИ

JEZIK U ROMANU *ALISA U ZEMLJI ČUDA* LUISA KEROLA

Apstrakt: U ovom radu se raspravlja se o funkciji jezika u književnom delu, kao i o umetničkim vrednostima i strukturi jezika u delu *Alisa u zemlji čuda* Luisa Kerola. Polazimo od stava lingviste Lotmana: „Svaki jezik poseduje određena pravila kombinovanja znakova, svaki jezik predstavlja sobom određenu strukturu i u toj strukturi je svojevrсна hijerarhičnost.“

Ključne reči: jezik, književno delo, funkcija, struktura, znak.

Jezik kojim iskazujemo osećanja, misli i shvatanja zauzima značajno mesto i simbolički je medijum u književnim ostvarenjima za decu. Doživljaj književnog teksta, u kome reč i izrazi imaju različite oblike, kojima se stvaralačkim pristupom nastavnika i učenika budi mašta i misao, od izuzetnog je značaja, kao i radoznalost da se otkrije smisao teksta, obogati rečnik i misao. Recepcija pri ovakvom pristupu je individualna, kao i doživljaj, ukoliko se uspostavi dobra komunikacija na relaciji učenik – književno delo – nastavnik. U takvim situacijama stvoriće se mogućnost za čitanje, tumačenje i uočavanje simbolike značenja književnog teksta za decu.

Poetski govor sadržan u književnim delima za decu engleskih i drugih autora predstavlja složenu strukturu u kojoj se svaka misao iznova čita i tumači. Književna reč traža za istinom i otkriva istinu.

Nizom značenjskih jedinica stvaraju se i istovremeno saznavaju dublji slojevi teksta koji se čita i o kome se stvara sud. Samim tim, književno delo pruža nebrojene mogućnosti pristupa, razumevanja i doživljavanja govora junaka koji omogućava bliže objašnjenje pojava i događaja. Time se potvrđuje misao da kreativno traganje po umetnosti reči otkriva ljudsku duhovnost.

Da bismo objasnili problem koji smo postavili, navodimo sintaksičke i paradigmatičke primere iz romana *Alisa u zemlji čuda* kao ilustraciju, sa namerom da podstaknemo percepciju dece na neke od elemenata jezičkih znakova kojima se objašnjava zakon Alisine tj. piščeve priče. Polazeći od konkretnih pojedinosti, u markantnim scenama susreta sa različitim i raznorodnim ličnostima i pojavama, kao i dijaloga koji svojom specifičnošću

građenja pruža nebrojene mogućnosti razumevanja, doživljavanja i tumačenja, pisac, služeći se njima, radnju dovodi do stepena apstrakcije. Kao primer navodimo deo romana u kome se Alisa sreće sa Gusenicom:

The Caterpillar and Alice looked at each other for some time in silence: at last the Caterpillar took the hookah out of its mouth, and addressed her in a languid, sleepy voice. "Who are *you*?", said the Caterpillar.

This was not an encouraging opening for a conversation. Alice replied, rather shyly, "I...I hardly know, sir, just at present...at least I know who I *was* when I got up this morning, but I think I must have been changed several times since then."

"What do you mean by that?", said the Caterpillar sternly. "Explain yourself!"

"I can't explain *myself*, I'm afraid, sir", said Alice, "because I'm not myself, you see."

"I don't see", said the Caterpillar.

"I'm afraid I can't put it more clearly", Alice replied very politely, "for I can't understand it myself to begin with; and being so many different sizes in a day is very confusing."¹⁴²

Analizom jezičkih elemenata uočava se da je Alisa aktant (glavni nosilac radnje i događaja). Ali, ona se bitno transformiše, ne samo fizički, već i psihički, uz pomoć govornog čina, koji je ujedno i književnikov, te je čas subjekat, čas objekat. U situaciji kada nosi radnju, a uglavnom je nosi, za Alisu govor u akciji predstavlja ključ za traženje i pronalaženje ravnoteže u razvoju radnje. Tome, veliku pomoć, i unutrašnjom govornom energijom, doprinosi metajezik sa mogućim značenjima i simbolima. Iskazano potvrđuje se sledećim rečenicama iz navedenog odlomka u kome je opisano Alisino smanjivanje i njeno glasno razmišljanje.

"What a curious feeling!", said Alice; „I must be shutting up like a telescope.” And so it was indeed: she was now only ten inches high, and her face brightened up at the thought that she was now the right size for going through the little door into that lovely garden. First, however, she waited for a few minutes to see if she was going to shrink any further: she felt a little nervous about this; „for it might end, you know“, said Alice to herself, „in my going out altogether, like a candle. I wonder what I should be like then? And she tried to fancy what the flame of a candle is like after the candle is blown out, for she could not remember ever having seen such a thing.”¹⁴³

Original koji koristimo (a i prevod na srpski jezik) otkrivaju glagolsko-tvorbeni jezik kojim se označava specifična dečja senzibilnost. Igra

¹⁴² <http://www.cs.smu.edu/~rgs/alice-table.html>

¹⁴³ <http://www.cs.cmu.edu/~rgs/alice-table.html>

rečima različitog oblika i novonastale reči u neočekivanim situacijama ili pojavama, svojom semantičkom vezom označavaju imaginarno, ukazuju na doživljaj protoka vremena izvan stvarnog vremena:

“You should say what you mean”, the March Hare went on.

“I do”, Alice hastily replied; “at least--at least I mean what I say--that’s the same thing, you know.”

“Not the same thing a bit!” said the Hatter. “You might just as well say that ‘I see what I eat’ is the same thing as ‘I eat what I see!’”

“You might just as well say”, added the March Hare, “that ‘I like what I get’ is the same thing as ‘I get what I like!’”

“You might just as well say”, added the Dormouse, who seemed to be talking in his sleep, “that ‘I breathe when I sleep’ is the same thing as ‘I sleep when I breathe!’”¹⁴⁴

Kao nosilac radnje, Alisa ima mnogo želja koje na prvi pogled nisu definisane. Specifičnom organizacijom monologa i dijaloga, kao i naracije, korišćenjem jezičkog iskustva i govora drugih likova, pisac uspostavlja ili bliže određuje Alisine želje. Verbalnim oblikom i simbolima koji upućuju na realnost, ne samo na imaginarno stanje, postupno se oblikuje Alisin lik u kontaktima sa ostalim junacima. To se može uočiti iz susreta Alise sa Kraljicom Karata:

“What’s your name, child?”

“My name is Alice, so please your Majesty”, said Alice very politely; but she added, to herself, “Why, they’re only a pack of cards, after all. I needn’t be afraid of them!”

“And who are *these*?” said the Queen, pointing to the three gardeners who were lying round the rosetree.

“How should I know?” said Alice, surprised at her own courage. “It’s no business of *mine*.”

The Queen turned crimson with fury, and, after glaring at her for a moment like a wild beast, screamed “Off with her head! Off...”

“Nonsense!” said Alice, very loudly and decidedly, and the Queen was silent.

The King laid his hand upon her arm, and timidly said “Consider, my dear: she is only a child!”¹⁴⁵

Iz segmenata Alisinog sna uočava se raznoliki semantički spektar (fonološki, leksički, sintaksički) kojim se određuje simboličko-alegorijska

¹⁴⁴ Isto.

¹⁴⁵ <http://www.cs.cmu.edu/~rgs/alice-table.html>

dimenzija izvornog jezika. Čudesnost, koju uočavamo u romanu, zbunjuje i objašnjava doživljaj sna i doživljaj u snu, ukazuje na složenost svega podsvesnog u čoveku. Analizom Alisinog sna putem asocijacija, kovanica, ponavljanja reči, onomatopeje, hiperbole i svakodnevne priče, igrom najviše, stvara se slika Alisinog jezika koji ima svoje značenjsko jezgro.

Pisac, osim tehnike naracije, vešto stvara epizode u stilu, natpise, uključuje citate iz Alisinih pročitanih knjiga, unosi misli o vaspitanju, povezuje znanja iz prirodnih nauka. U tom intelektualno-misaonom jezgru centralno mesto zauzimaju Alisa i radnja koja teče.

Simbolike ima i u izboru boja koje, kao epiteti, bliže određuju predmete i pojave: Beli Zec, ružičaste oči, zlatni kljunić, bele rukavice, plava gusenica, crvene i bele ruže (White Rabbit, purple eyes, golden beak, white gloves, blue caterpillar, red and white roses).

Kerol razvija priču u priči na taj način što započinje razgovor o jednoj stvari ili pojavi, unutar tog razgovora otvara novu temu, nova tema rađa drugu, treću priču.

Alisa pogleda po stolu, ali tu nije bilo ničega osim čaja.

„Ne vidim nigde to vino“ – primeti Alisa.

„Pa i nema ga“ – odgovori Martovski Kunić.

„Da znaš da nije mnogo učtivo da mi ga onda nudiš“ – reče ljutito Alisa.

„Pa ni od tebe nije bilo učtivo da sedneš za sto kad te niko nije zvao“ – reče Martovski Kunić.

„Nisam ni znala da je to tvoj sto“ – reče Alisa.

„Postavljeno je za mnogo više osoba, a ne samo za trojicu.“

Alice looked all round the table, but there was nothing on it but tea. “I don’t see any wine”, she remarked.

“There isn’t any”, said the March Hare.

“Then it wasn’t very civil of you to offer it”, said Alice angrily.

“It wasn’t very civil of you to sit down without being invited”, said the March Hare.

“I didn’t know it was *your* table”, said Alice; “it’s laid for a great many more than three.”¹⁴⁶

Osim razgovora sa likovima sa kojima se sreće u romanu, Alisa razgovara sa sobom, značajne i nove reči izgovara glasno, za nju zvuk ima veliku važnost. Ona želi da čuje svoju misao i da svojim detinjim razumom proceni i oceni zagonetnost sveta. Na taj način ona koristi duhovnu energiju vežbajući svoje biće da osmišljava život, a mislima obogaćuje saznanje o svemu. „Kako je danas sve neuobičajeno. A još jučer bejaše kao obično.

¹⁴⁶ <http://www.cs.cmu.edu/~rgs/alice-table.html>

Da mi je znati nisam li se ja preko noći izmenila? Da razmislim jesam li bila ista kad sam jutros ustala? Kao da se prisećam da sam se osećala malo drugačije. No, ako nisam ona ista, sledeće je pitanje: ko sam ja sada?“

“How queer everything is to-day! And yesterday things went on just as usual. I wonder if I’ve been changed in the night? Let me think: was I the same when I got up this morning? I almost think I can remember feeling a little different. But if I’m not the same, the next question is, who in the world am I?”¹⁴⁷

Zaključak

Luis Kerol je snagom svoga talenta otkrio imaginarne prostore, omogućio junacima život koji je sagradio magijom reči, slike, igrom stvorenom gradacijskim i hiperboličnim slikama, monologom i dijalogom. Sve je to uokvireno snom glavne junakinje. Bogatstvom scena u imaginarnom toposu – podzemnom lavirintu, zanimljivošću i reljefnošću radnje putem jezika, metamorfozom, povezivanjem situacija, povrh svega, čudesnošću, kroz jezik u ovom delu, otkrili smo njegovu autentičnu lepotu prožetu igrom. “The masterpiece of Carroll’s story is unexceeded because he got accustomed to children’s world, he opened new paths and new possibilities for narration, which brought the narration closer to what it has vaguely been, to play, and such conception in his works he filled with rich characters close to a child, with scenes, turnovers, situations, images and word play.”¹⁴⁸

Literatura

Vigotski, Lav (1977): *Govor i mišljenje*. Beograd: Nolit.

Velek, Voren (1974): *Teorija književnosti*. Beograd: Nolit.

Dimić, Milan (1954): *Bajke evropskih naroda*. Beograd.

Смиљковић, Стана (2006): *Ауторска бајка*. Врање: Учитељски факултет.

Đorđić, Stojan (1995): *Teorija recepcije i interkulturni pristup književnosti*, Književnost, 1–2, Beograd.

Milinković, Miomir (2006): *Strani pisci za decu i mlade*. Čačak: Legenda.

Jovanović, Slobodan (2008) *Književnost i reč u jeziku*. Beograd: Univerzitet Braća Karić.

Kerol, Luis (1980) *Alisa u zemlji čuda*. Beograd: Prosveta.

<http://www.cs.cmu.edu/~rgs/alice-table.html> (preuzeto 11. oktobra 2010)

http://en.wikipedia.org/wik/Yuri_Lotman (preuzeto 31. oktobra 2010)

¹⁴⁷ Isto

¹⁴⁸ Смиљковић, Стана, *Ауторска бајка*, друго издање, Учитељски факултет, Врање 2006, стр.74.

Danijela B. Mišić

LANGUAGE IN THE NOVEL “ALICE IN WONDERLAND” BY LEWIS
CARROLL

Summary

In this paper the author discusses the function of language in a literary work, as well as artistic values and language structure in the novel Alice in wonderland by Lewis Carroll. We start from the point of view of linguist Lotman that every language possesses certain rules of combining signs, every language represents a structure determined by itself, and in that structure a kind of hierarchy is present.

Key words: language, literary work, function, structure, sign.

ОБРАДА НАСТАВНИХ САДРЖАЈА ПРИМЕНОМ МОДЕЛА МУЛТИМЕДИЈАЛНИХ ПРЕЗЕНТАЦИЈА

Анстракт: Настава и путеви наставног поучавања одавно су предмет истраживања многих научника који, бавећи се дидактичко-методичким питањима, трагају за правим путевима одржавања наставног процеса у којима активна улога припада самим ученицима. Циљ овог типа наставног процеса јесте да пробуде машту и интересовање ученика за истинским напретком. Мултимедијски приступ реализацији садржаја и образовања наставник може осигурати смишљеном интеграцијом властитог излагања уз коришћење медија. Као помоћ наставницима у новије време изграђују се мултимедијски пакети за потребе једне наставне целине. Различити медији, као извори знања, дају се у пакету (тј. сви на једном месту) ради лакшег и рационалнијег учења. Њихова функционална и техничка интеграција омогућују ученицима различите прилазе учењу, што повећава ефикасност наставног процеса и процеса учења. Мултимедиј, као метода рада, побољшава захтевне видове поучавања и уочавања комплексности материје са којом се срећу деца различите школске доби.

Кључне речи: мултимедијална настава, поучавање, иновативни модел, учење.

Настава и наставни процес одавно су предмет истраживања многих научника који се баве дидактичко-методичким питањима, образовних институција и самих наставника. Последњих неколико деценија порасла су интересовања за поучавање и учење у коме ученик није више објекат поучавања, већ субјекат наставног процеса. Траже се правилни путеви и начини у којима наставници немају само улогу утискивача знања и поучитеља, већ се њихова улога потпуно преобликује у „усмериваче“ наставног процеса у којем мање поучавају, а више усмеравају. Резултати тих истраживачких напора требало би да буду усмерени ка новим начинима усвајања знања. Ученици имају више слободе, прилике за самосталан и истраживачки рад, учење у позитивној клими и сарадњи. Крајњи циљ је да се пробуде машта и интересовање ученика, као и жеља за истинским напретком. То се може постићи само ако се ученику пружи задовољство у учењу. Тако велики корак може се реализовати само иновирањем наставног процеса.

Многи теоријски правци и парадигме школа током 20. века указују на пут иновирања наставног процеса и његове рационализације што нас усмерава ка процесу поучавања који олакшава ученицима да у што краћем року квалитетније савладају наставне садржаје.

У Србији и земљама нашег окружења дуго је примењиван традиционални образац образовања који подразумева улогу ученика као објекта који нема активно учешће у наставном процесу. Међутим, промене у друштву, изазване снажним развојем науке и технологије последње деценије 20. и прве деценије 21. века, подразумевају потребу да се образовање прилагоди новонасталим променама друштва и свету информационих медија у коме се препознаје ново друштво, друштво знања и информационих технологија, које нас води ка новом квалитетнијем правцу учења. „Наиме, информационо друштво је оно друштво у којем су стварање, расподела и размена, манипулација и доступност информацијама важна економска, културна и друштвена активност. Уз њега се веже и појам економија знања или *knowledge economy*, који је први пут споменуо Петер Друкер још крајем шездесетих година прошлог века. Појам се односи на економске активности које свој успех не темеље на минимализацији трошкова и искоришћавању ресурса, већ на компетитивним предностима заснованим на знању – од јединствених знања и способности у креирању пословних процеса, преко јединственог знања коришћеног и углављеног у производе, до знања у облику управљања информацијама и комуникацијама“ (Стануловић, 2008: 156). У развоју таквог друштва, у коме су информације и знање кључни појмови живота и рада, и стратегију образовања покушавамо сагледати као сегмент таквог друштва и као неодвојиви део тежње ка квалитетнијем европском концепту образовања.

Пракса показује да ученици у школама још увек уче механички, без великог учешћа истраживачког и пројекатског рада. Генерализације, стечене механичким и понављачким учењем, често су неприменљиве и недовољно конкретне за свакодневни живот. Наставни планови и програми су још увек оптерећени општим знањима, чињеницама, а знања не воде коначном повезивању свих садржаја, већ углавном иду само у једном правцу. То значи да није успостављен баланс између теоријских знања и праксе, чињеница и генерализација и коначног успостављања узрочно-последичних веза. Пuteви поучавања још увек се свде на традиционалне димензије, фронтални облик рада, а без много учешћа иновација у наставном процесу. Ученицима је неопходно да науче појмове, трајније их уграде у свест, али и да повежу те појмове са животним ситуацијама. Ученике треба усмерити да се у потпуности сналазе и у решавању проблемских ситуација и димензијама проблемских задатака. Све се то може постићи дубљим и интензивнијим припремањем наставног процеса, интересантним начинима поучавања, квалитетнијим приступима учењу и прилагођа-

вању наставног процеса новом друштву знања и информационим технологијама; друштву у којем медији пружају свеобухватне могућности поучавања.

Теоријске основе мултимедијалне наставе

Образовање чини један од основних стубова стицања знања. Без квалитетног образовања нема ни квалитетног знања, па ни напретка друштва у целини. „Да би у потпуности одговорило својим циљевима, образовање се мора организовати око четири основне области које ће током читавог живота за сваког појединца представљати стубове знања: учење за знање (што значи овладати средствима споразумевања); учење за рад (односно деловати у окружењу); учење за заједнички живот (учествовати и сарађивати са осталима у свим хуманим делатностима); учење за постојање (обухвата три претходна става). Наравно, ова четири приступа сазнању се стално преплићу, додирују и међусобно размењују податке, тако да уствари чине јединствен пут“ (Пејић, 2000: 76). Образовање се данас сматра основним правом сваке људске јединке, а знање, пренос знања и комуникација сматра се темељом садашњег друштва.

Савремене теорије наставе и учења почивају на становишту да се образовно деловање наставе састоји мање у рецепцији садржаја него у обличавању, развоју и сазревању телесних, душевних и духовних снага. У својој теорији Клафки централно место посвећује образовању. Он посебну пажњу поклања разумевању и интеракцији односа између формалног и материјалног образовања. Клафки конципира појам категоријалног образовања и тврди да није могуће остварити формални циљ образовања без материјалног. Према његовом мишљењу, образовање је категоријско образовање са двојним значењем, које човеку категоријски отвара стварност, да и он сам, захваљујући сопственим категоријским искуствима, погледима и доживљајима за ту стварност, постаје отворен.

Кубе у својој теорији кибернетички обликује наставни процес. Према мишљењу тог аутора, васпитање и образовање су процеси у којима се учениково понашање и укупне активности наставника воде, коригују и усмеравају према задатом циљу. Имплицирајући ову теорију на мултимедијалну наставу, корекције и усмеравање према задатом циљу управо воде ученика кроз мултимедијалне презентације. Кубе говори о медијима као носиоцима информација што исто тако имплицира на рад путем мултимедијалних презентација.

Норберт Винер учење сагледава кроз теорију информација и комуникација и говори о педагошкој кибернетици као научној дисциплини која се развија у области педагогије. Тај научник сматра да

је битан сегмент наставног процеса повратна информацији која је такође значајан део мултимедијалних презентација.

У бихевиористичким теоријама Скинер је у свом моделу поткрепљења, на основу оперативног понашања и улоге повратне информације у понашању људи, разрадио своју теорију учења. Информација коју пружамо ученику у току процеса учења о његовом оствареном постигнућу треба да му послужи као подршка или поткрепљење (мотивација) како би појачао своје напоре. „Информација о постигнутом резултату служи ученику као подршка – поткрепљење да појача своје напоре.“ Скинер каже: „Постоје две врсте поткрепљивача – позитивни и негативни. Позитивни поткрепљивачи додатно појачавају оне чиниоце који доприносе да се оствари бољи резултат, а негативни укључују оне чиниоце који умањују њихово дејство, који сметају да се постигне бољи резултат.“ (Вилотијевић, 199, 160). Скинер спомиње у својој теорији три етапе програмираног учења: сусрет ученика са новим знањима, ученикова активност ради усвајања знања; поткрепљење за савладане садржаје. Програмиране мултимедијалне презентације неоспорно садрже све неопходне етапе Скинеровог поткрепљења у учењу.

Повратну информацију и регулацију (корекцију) наставног процеса проучава и теоријски утемељује и Тализина у свом кибернетском моделу. Повратном информацијом у настави, према мишљењу ове ауторке, проверава се да ли су остварени циљеви наставе, односно да ли је ученик примио и разумео наставне садржаје и на основу њих извршио одређене задатке.“ Повратна веза је информација о томе да ли су извршена и задата радња у сагласности.“ (Вилотијевић, 1999: 270). Процес учења иновативним моделом мултимедијалних презентација остварује управо овако постављен концепт наставе. На овим теоријама, као темељима, треба да почива образовање данас. Многи појмови, који се обрађују у настави, су аптрактни. То значи да њихова обрада захтева концепт очигледности и интересантност који управо пружа иновативни модел мултимедијалне наставе.

Мултимедијална настава и оправданост овог модела у обради појмова

Мултимедијски приступ реализацији садржаја и циљева васпитања и образовања наставник може осигурати смишљеном интеграцијом властитог излагања уз коришћење медија. Као помоћ наставницима у новије време изграђују се мултимедијски пакети за потребе једне наставне целине помоћу компјутера. Мултимедијални пакет је „скуп наставних медија – средстава за медијални приступ образо-

вању, који ученицима омогућава да индивидуално и индивидуализовано уче и самообразују се. Различити медији, као извор знања, дају се у пакету (тј. сви на једном месту) ради лакшег и рационалнијег учења, уз остварење принципа очигледности и ученичке активности. Њихова функционална и техничка интеграција омогућују ученицима различите прилазе учењу наставног градива, што повећава ефикасност и оптималност наставног процеса и процеса учења“ (*Педагошки лексикон*, 1996: 305). То би значило да мултимедијалну наставу можемо афирмисати као мултимедијални пакет (који садржи скуп свих различитих наставних медија као извор знања) који омогућава ученицима индивидуализован приступ образовању.

Савремени појам „мултимедиј“ означава везу више медијских канала и изражајних форми. Са водећим медијем – персоналним рачунаром (PC), сједињују се различити „традиционални“ медији као што су писмо, слика, филм и аудитивни медији. Тиме је релативно лако створити визуелно-аудитивно-текстуалне производе. Тако је могуће реализовати циљеве педагогије медија који су оријентисани на производе. Мултимедији представљају, у великој мери, комплексна знања и искуства што изискује време, енергију и стрпљење за њихову примену. Медијски битна повезаност обраде текста, слике и тона, видео снимака, графике и анимације допушта мноштво медијских-педагошких пројеката за примене на самом рачунару, интернету, истраживање и комуникацију на мрежама, за мултимедијске презентације. Ученици различитих талената могу заједно да раде на пројекту прилагођавајући га себи (време и реализацију).

Шта је мултимедиј, како је настао и да ли уопште постоји његова дефиниција? Идеја да мултимедиј представља представу, у којој су техничке димензије повезане, доминирала је дуге време. Од друге половине осамдесетих година 20. века, када су PC рачунари преузели управљање другим медијумима, рачунар је коришћен на стари начин, али су се садржаји ипак изменили. Више није било довољно рећи да је мултимедиј просто веза рачунарског подржавања медијума као што су текст, слика, графикони, глас, видео, звук и анимација који се могу користити интерактивно.

Мултимедијски приступ раду представља једну свеобухватну медијску интеграцију; другим речима: укључујете рачунар и издајете му наредбе (директиве) речима. Наредбе се рачунару издају говорно. Он вам одговара такође језички (говорно), али уз то може да прими и изговорене белешке. Он бира и спроводи телефонске позиве. У могућности сте да се користите видео-презентацијом; да користите светску мрежу података, снимате и гледате телевизијске емисије. Код свих тих активности, користили сте и друге медије. Рачунар преузима управљање стицањем знања и помаже у дијалогу за проналажење потребних информација.

Основна улога, циљ и оправданост коришћења иновативног модела мултимедијалних презентација у настави оправдава се тиме да конкретизује повећање успешности и рационализације образовања и процеса учења. Модел мултимедијалних презентација много више окрепљује чула и пружа очигледније приказивање садржаја што делује и на трајније памћење научног. Дидактика медија, као издвојена дисциплина новог времена, наводи и одређене педагошко-психолошке основе и предносити мултимедијалних презентација у сврху конкретнијих методичких задатака у реализацији образовног програма.

Усмеравајући се на садржаје везане за многе предмете и повећавању корелацијско-интеграцијских односа међу садржајима (обраду, понављање и систематизацију), у потпуности можемо оправдати употребу мултимедијалне наставе јер се на тај начин постижу рационализација, активизација и очигледност у наставном процесу. Мултимедијалне презентације, помоћу којих ученике можемо аудитивно, чулно и визуелно усмерити, готово потпуно покривају поље савладавања многих садржаја у настави. Апликације, слике, музика, ознаке и текст се могу склопити у јединствен мултимедијални пакет, а може се и дочарати одређена појава покретним сликама и тоном, посебно у природним наукама (природи и друштву, физици, хемији, биологији).

Обележја и функција мултимедијалне наставе

Многа наставна средства стара су колико и сама настава и коришћена су пре појаве средстава масовних комуникација – штампе, радија, филма и телевизије. То су углавном рукописи, слике, модели, средства за демонстрацију и слично. Након проналаска штампе, школа користи уџбенике, приручнике и репродуктивне слике као изворе знања у васпитно-образовном процесу.

Широка употреба медија заснива се на принципу по коме су ова средства мање апстрактна од усмене или писане реч, тако да се васпитно-образовна искуства нижу од најреалнијих до најапстрактнијих. Наравно, ученик у процесу наставе обично прелази ове супротности – надовезујући апстрактне симболе на искуствене чињенице, или та сазнања стиче уз помоћ мултимедијалне технике, и то превасходно онда када треба да стекне искуства која превазилазе временске и просторне оквире у којима се он креће.

Савремена школа суочава се са тзв. експлозијом знања и информација; наглим променама садржаја образовања и променама у образовној технологији. С друге стране, у знању ученика још увек се проналази увек вербализам и формализам. Велики је раскорак у ономе што школе нуде ученицима и онога што млади људи очекују;

што им је потребно за живот и рад. „У традиционалној настави доминира фронтални облик рада са израженим предавачком функцијом наставника што не обезбеђује довољну интеракцију са ученицима нити оставља довољно времена за самосталне активности ученика у функцији квалитетнијег овладавања наставним садржајем. Настава је, често, формализована, вербализована и недовољно очигледна што смањује трајност знања и повезивање теорије са реалним животом.“ (Бранковић, Мандић, 2003: 113). Усавршавање дидактичких медија, наставних метода и облика рада и комплетног методичког система имплицира нову функцију, ефикасност и осавремењавање наставног процеса.

Посебну препреку квалитетнијем раду школе и целокупног васпитно-образовног процеса чине ригидност у примени метода, облика и средстава наставног рада и спорост у увођењу иновација у организацију наставе, технику и технологију педагошког рада. Технологија се, опет, захваљујући брзом напретку науке и технике, све више ослања на микроелектронику, роботiku, ласерску подршку и на нове материјале, чијом се употребом човек ослобађа рутинских послова и усмерава свој рад на сложеније послове контроле управљања.

Мултимедијална настава је „нови медијум“ и једна нова комуникациона техника. Интегрисати мултимедије у редовну наставу, а не мултимедије као алтернативу за наставу – то је оно у чему би се састојао захтев дизајнерима програма за учење.

Педагошке функције мултимедијалне наставе редуцирале би се на следећа језгра:

1. Олакшава се истовремени прилаз многим изворима и различитим информационам врстама (подаци, текстови, филмови).
2. Растеретио би се изворни наставни програм, који оптерећује ученика, уштедело би се време које може да користи за ефективно учење.
3. Информативно богатство води до конфронтације са мноштвом мишљења, а то може да подстакне размишљање које унапређује рефлексiju и провоцира плуралистичке начине посматрања.
4. Когнитивни апарати су креативне екстензије за интелектуални рад и нуде појачану примену за когнитивне конструкције.

Укупно цивилизацијско стваралаштво пренело би се на нови медијум који има много већу брзину приступа подацима и омогућава (пружа) корисницима глобалног телекомуникационо-рачунарског система приступ сваком податку, у свако доба и на сваком месту. Продор нове информатичке технологије, интеграција и концентрација електронских медија у једном систему је, у ствари, суштина мулти-

медијалног система, који је за нови тип компјутера повезао телевизију, телефон, репродукцију звука и фотографије, рачунарске мреже и омогућио учење и наставу на индивидуалном нивоу (диференцирано према способностима и могућностима корисника). У оквиру овог пројекта су реализоване интернационалне хардверске компоненте и софтверски пакети мултимедије из различитих образовних подручја: екологија, језичко образовање, природне науке, друштвене науке, уметност, музика...

Данас се педагошка функција наставних медија схвата веома широко. Према мишљењу већине педагога, вредност наставних медија је велика и огледа се у следећим чињеницама:

1. Да би се ученици упознали са појмовима и догађајима, на основу којих би могли да стекну сазнања, уопштавања, да провере практична знања, наставни медији им обезбеђују доследније реализовање основних принципа учења.
2. Наставни медији пружају могућност наставнику и ученику да се ослободе многих рутинских послова, тако да се у настави испољи већи степен креативности и да се посвети више пажње ономе што се ради и зашто се залаже.
3. Употребом наставних медија наставник ће лакше прилагодити наставу претходним знањима ученика, интересовањима, способностима, успешније ће реализовати наставне садржаје и обезбедити активно учешће ученика у настави.
4. Наставни медији значајно доприносе да се брже модернизују облици, методе и поступци у настави.
5. Захваљујући наставним медијима ученици више уче увиђањем, истраживањем и решавањем проблема, она их подстичу на мобилност и самосталност.
6. Савремени наставни медији обележавају степен чулног сазнања које упућују на ствари, појаве и њихове особине, што омогућава бољи начин учења, услове за трајније памћење, сигурно препознавање и употреба оног што је запамћено.

Овакве закључке налазимо код бројних познатих аутора као нпр. Мандић (2001) и Солеша (2002).

Према томе, у новим наставним медијима, као што је мултимедијална настава (мисли се на мултимедијалну наставу која се користи у претежно у основној школи и чини камен темељац постављању знања детета), огледају се знатне олакшице за рад наставника у припремању наставе јер му дају могућност да успешније обавља своју функцију интелектуалног вође, креатора и васпитача, будући да је ослобођен летаргије задржавања табле, креде и књиге као доминантних и јединих наставних средстава и помагала. С друге стране, посебан допринос мултимедијалне наставе јесте да се ученицима пружа мо-

гућност самосталног рада упоређивања, уопштавања, решавања задатака и примене стечених знања у пракси.

На крају, треба истаћи да мултимедијална настава нема решење за све проблеме савременог наставног процеса, нарочито оне које прозилазе из неповољног положаја просвете и школства у друштву јер њихову моћ, пре свега, одређује знање, педагошка спрема, залагање наставника, степен мотивисаности ученика и ниво сарадње између наставника и ученика. Надаље, треба истаћи да постоје и садржаји чије обликовање није погодно за мултимедијалне пакете, што значи да сваки садржај, у сваком моменту, не можемо тумачити помоћу мултимедијалне наставе. Такав иновативни модел погодан је за вежбање, понављање, обраду и систематизацију већег дела градива, свакако, али не и за комплетно градиво које се учи. Недостатак који свакако треба поменути јесте да посебно деца нижих разреда основне школе (што свакако не значи да се не односи и на старију децу) још увек изискују близак контакт (на релацији ученик – ученик, али и учитељ – ученик), пажњу и развој социјалних односа, тако да треба да постоји и разумна граница у употреби медија уопште.

Путеви сазнања нових садржаја и појмова иновативним моделом мултимедијалних презентација

Током свог образовног процеса ученици би требало да развију и формирају системе научних појмова. То подразумева процес савладавања система знања који омогућава кретање кроз различите нивое знања, а не подразумева само стицање одређене количине већ готових информација. То значи, укључивање нових иновативних путева поучавања, процес дубљег улажења у путеве учениковог сазнања, интересантност приказивања, нови избор садржаја, нови темељнији приступ садржају, редослед увођења појмова и на крају повезивање знања и појмова у једну целину. Природни појмови захтевају правилан пут усмеравања и обрађивања, подразумевају одређена претходна предзнања ученика, што изискује пут конструисања знања на основу претходних знања, али исто тако и поступност следа поучавања. Истраживачки, откривачки пут поучавања и пут активне очигледности током обраде ових појмова и чињеница потпомаже дећу радозналост. Мултимедиј као иновативни модел рада обраде различитих наставних садржаја садржаја знатно побољшава захтевне видове поучавања и комплексност материје са којом се срећу деца, посебно млађе школске доби. Треба истаћи да се процес сазнања описује као шематски исказ: перцепција, представа, појам. Описана шема основа је за апстракцију и генерализацију. Настава, међутим, својим процесом често не прати довољно дећу умну делатност. Садржај знања у оквиру садржаја на-

ставе остаје на нивоу површинских знања и неких општих представа; прате се само сазнања о спољњим својствима предмета и појава.

Дидактичко-методичке науке требало би усмеравати ка иновативним начинима поучавања, распореда обраде одређених садржаја, па и самог начина приступа садржају. Рад у учионици требало би усмерити ка развоју нових информационих технологија, тј. потребама данашњег друштва у целини и савременим начинима усвајања знања: развијању појмова, дефинисању, постепеном уочавању ширих каузалних веза међу појмовима. У наставној пракси то би значило: уводити појмове примерено узрасту ученика, постепено упознавати ученике са дефиницијама појмова, повезивати појам са осталим појмовима по различитим димензијама, одређивати садржај једног појма преко других појмова, систематски градити хијерархијски организоване мреже појмова и водити ученика кроз процес учења тако да он увиди везе међу појмовима и разуме њихов смисао у структури појмовног знања. Неопходно је истаћи да током процеса сазнавања ученици ступају у својеврсну интеракцију са садржајима које треба да усвоје и при том позитивна иновирана стратегија и техника мултимедијалног приступа може само допринети дубљем интересовању и дубљој интеракцији ученик–садржај. Визуелни и аудитивни ефекат оваквог приступа садржају неоспорно изискује трајнији и дубљи ефекат памћења и уочавања веза у наставном садржају.

Мултимедијалне презентације у обради различитих садржаја, за разлику од рецептивног традиционалног контекста наставе, своју оријентацију пружају ка личности сваког ученика понаособ. Он потпуно индивидуално прилази градиву према сопственим могућностима; усмерен је ка сопственој активности у процесу учења. Уместо пружања готових знања и информација, ученицима се нуди, постепено, одређен фонд неопходних информација у систему који им омогућава да до нових знања долазе самостално и при томе добију повратну информацију о свом раду. Сваки следећи успех је уједно и следећи мотив за наредни сегмент учениковог рада. „Повратна информација је својеврстан регулатор самосталног усвајања знања ученика у програмираној настави. Мада она има снажно мотивационо дејство, у штампаном програмираном уџбенику је проблем на коме месту је најбоље формулисати решење задатка. Тај се проблем, уистину, најефикасније решава применом рачунара у учењу“ (Шпановић, 2008:111). Мултимедијалне програмиране презентације омогућавају ученицима правилно дозирају повратну информацију и у случају неуспеха повратак на битан елемент информације са садржајем. „У савременој дидактици настава уз помоћ компјутера схвата се као најразвијенија варијанта програмиране наставе, или због својих специфичности, као посебан наставни систем“ (Ђукић, 2003: 114). Могли бисмо рећи да та врста учења у ствари подразумева мултимедијални облик учења. „То

учење је смештено у контекст мултимедијалне наставе која омогућава ученицима да манипулишу подацима и информацијама и да стално самостално откривају различите везе и релације међу проучаваним феноменима“ (Шпановић, 2008: 112). Многи аутори, који се баве овом проблематиком, говоре управо о томе да су само они ученици који активно уче способни да научено користе у даљим животним активностима

Закључна разматрања

На темељу проучавања многих извора који су се бавили мултимедијалношћу наставног процеса (Мандић 2001, Солеша, Кок 1977), можемо рећи да је коришћење овог система наставног модела рада у обради наставних садржаја оправдано. Овај модел нас упућује на наставни процес утемељен на очигледном материјалу аудио-визуелне природе, што ученицима може да омогући успешније овладавање основним појмовима, а касније и уочавање узрочно-последичних веза. Основна форма организације наставног процеса захтева велику ангажованост ученика, субјекатску улогу ученика у наставном процесу, али и организаторску, сарадничку улогу наставника током ученикова поучавања. „Партиципативно образовање представља измењену улогу наставника. Он се јавља у улози помагача, онога који подстиче и омогућава процес образовања и учења, а учесници у улози активног субјекта“ (Илић, 2000: 17). Крајњи циљ такве врсте наставе представља квалитетно усвојено знање, са трајнијом конотацијом, које се лако структурира у постојеће когнитивне структуре, примењује, по потреби трансформише и користи у потребним животним ситуацијама.

Литература

- Богнар, Л., Матијевић М. *Дидактика*, Школска књига, Загреб 2002.
- Вилотијевић, М. *Дидактичке теорије*, Научна књига, Учитељски факултет, Београд 1999.
- Бранковић, Д., Мандић, Д., *Методика информатичког образовања са основама информатике*, Филозофски факултет, Бања Лука 2003.
- Clements, A. *The Principles of Computer Hardware*, Oxford: Oxford 2006.
- Ђукић, М., *Дидактичке иновације као изазов и избор*, Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад 2003.
- Клафки, *Дидактика као теорија образовања у оквиру критичко-конструктивне знаности о одгоју*, У Gudjons, Teske, Winkel (ур.): *Дидактичке теорије*, Едука, Загреб 1994.
- Kock, P., *Didaktik der Medica*, Ludvig auer Verlag, Donauvorth 1977.

- Илић, М., *Респонсибилна настава*, Универзитет у Бања Луци, Бања Лука 2000.
- Мандић, Д., *Информациона технологија у образовању*, Српско Сарајево: Филозофски факултет, Виша школа за образовање васпитача, Београд 2001.
- Пејић, Р., *Рационалност и квалитет рада наставника у разредној настави*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2000.
- Soleša, D., *Didactical aspects of distance learning*, Naša škola, 1–2, Banja Luka 2002.
- Стануловић, А., *Заједница праксе у образовање – на путу друштва знања*, Друштво знања: Зборник радова, Педагошки факултет, Сомбор: Педагошки факултет, Марибор 2008.
- Wood, D., *Kako djeca misle i uče*. Educa, Zagreb 1995.
- Шпановић, С., *Дидактичко обликовање уџбеника: Од откривајућег вођења до самоумереног учења*, Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад 2008.

Mr Vlasta M. Sučević

COVERING SUBJECT MATTER BY USING MULTIMEDIAL PRESENTATION MODELS

Summary

Many scientists that deal with didactic and methodical issues are investigating teaching modes and are searching for the proper way of active pupil participation in the teaching process. The aim of this type of a teaching process is to evoke the imagination of pupils and their interest in actual progress. A multimedial approach to content realization can be ensured by the lecturer, using well thought-out integration of the lecturer's input and the use of media. Multimedial packages are presently being developed to assist lecturers with single teaching units. All types of media, as a source of knowledge, are given in a single package, all in one place, to make learning easier and more rational, using the principles of obviousness and increased pupil activity. Their functional and technical integration enable pupils to have different approaches to gaining new knowledge, which, in turn, increases efficiency and optimization of the teaching and learning processes. Using multimedia as a teaching method improves demanding types of teaching and understanding the complexity of subject matter that students encounter in various grades.

Key words: multimedia teaching, innovation model, instructions, learning.

PRACTICAL APPROACH TO SIMULTANEOUS INTERPRETATION

In dedication to the living memory
of Mrs. Danica Seleskovic

Abstract: The article is based on the author's 20 years of experience in Simultaneous Interpreting, (herein and after SI) and its aim is to emphasize practical and useful elements in translating. The paper also considers theoretical approaches to SI to illustrate the scientific background for development of the Interpreter's Skills. Before the analysis of philosophy and practice of SI, some basic elements of translating will be described. The basic elements are simple and well known, but sometimes in high intellectual debates it looks like scholars overlook the essence, thus making the complex field of translation even more complicated. The article is an attempt at demystification of craft, science and art (in that order!) of SI based on a more practical approach. The goal of this paper is to make translations easier for, before all, students of the English language in Belgrade, and to give some tips to experienced Simultaneous Interpreters.

Key words: simultaneous interpretation, strategy, students, time factor.

Difference between SI and other types of translations

Simultaneous Interpretation is a process which allows people to communicate directly across languages and cultural boundaries using specialized technology and professional interpreters who are trained to listen to one language while speaking simultaneously in another. Simultaneous Interpretation differs from other types of interpretation, and from translation, which refers to the written word.

Translating in writing is obviously a completely different process from verbal translations. Some problems of translation of a written text are indicated in George Steiner's book, in the part dealing with translation of Posthumus's monologue from Shakespeare's play *Cymbeline*:

"Sustained grammatical analysis is necessary and cuts deep. But glossary and syntax are only instruments. The main task for the "complete reader" is to establish, so far that he is able, the full intentional quality of Posthumus's monologue, first within the play, secondly in what is known

of Shakespearean and Elizabethan dramatic conventions and, most difficult of all, within the large context of early seventeenth-century speech habits. What is involved here is the heart of interpretative process.¹⁴⁹

Therefore at the heart of the translating process are the following elements: grammatical analysis, glossary and syntax instruments, understanding of habits and culture from the past, erudition etc. Each and every one of these phases is directly defined, among other, by the time factor. Translation of a Shakespeare's play is a relatively slow process that requires a lot of analysis, knowledge and devotion.

On the other hand, for translators within news media time and deadlines are key issues. Another serious challenge in newspaper translation is the multitude of topics dealt with. In order to cope with these two main constraints, the translator of text for news media must have efficient methods of information retrieval, must be able to solve comprehension and translation problems quickly, must be able to make fast decisions, and must have efficient translation strategies. Some problems are no doubt solved in a flash and many decisions are made in an instant. However, a lot of problem solving takes measurable time and therefore can be more easily studied¹⁵⁰.

The effects of time pressure are also present among consecutive translators. Consecutive, oral interpretation is the translation with necessary pauses needed for the translator to relay the translation. The pauses are small, as a rule. During speech, the interpreter already begins to form the translation technically and completes it during the pause. Translation skills are important in consecutive interpreting and demand special and serious preliminary preparation, but not as much as for SI. Therefore, it is desirable, but not necessary, for the translator to familiarize him/herself with the subject matter beforehand.

The biggest differences between other types of translating and SI are the need for *technical support* and *specific time factor* in the field of the later. Technical Support means that there is no SI without certain equipment. For anyone untrained in the field of SI, the use of equipment may seem complicated, but in reality that is not. Briefly, the process is as follows: an interpreter in a booth listens to a speaker and interprets into a microphone at the same time. The audience listens to the interpreter via earphones. Simultaneous interpreting is usually required at international conferences, seminars, and presentations where speakers are time-constrained and listeners are multilingual. From the technical point of view the procedure is as follows:

¹⁴⁹ George Steiner, *After Babel Aspects of Language & Translation*, Oxford University Press, Third Edition 1998, p. 6.

¹⁵⁰ Astrid Jansen & Arnt Lykke Jakobssen, *Translations under time pressure*, Translation in Context, Selected Contributions, Granada, Spain 1988, p. 105.

Speaker or lecturer speaks into a microphone, which is connected to the interpretation booth.

Interpreters, two of them, listen to the presenter through headphones, and then speak into a microphone, which sends radio or infrared signal to the audience.

Audience listens to the interpreter's voice through headphones that receive signal from the booth.

The procedure described above needs Interpretation booth + Transmitter + Console + Cables, and the audience needs Receivers and Headsets.

Now when the equipment is, more or less, described we come to the following situation:

Two interpreters sit in a soundproof **booth** with special technical equipment. Why two? Simultaneous interpreting demands an extremely high level of concentration. One interpreter on their own can perform his task for at most 20 to 30 minutes at a time; then their colleague takes over. So there are always two interpreters, each taking turns. The advantages of simultaneous interpretation are obvious: it saves time and thus money, and listeners can follow the conference in real time – which is especially important when presentations are being given. The process of interpreting is similar to what was described as consecutive translation, but here we do not have any pauses, slow motion is canceled, everything works in the rapid mode.

For a moment let us ask ourselves what is really happening in a soundproof **booth** with special technical equipment in the rapid mode?

Forming of Interpretation

Time which the interpreter uses in consecutive interpretation does not exist in simultaneous interpretation. It may therefore seem inconsistent to claim that SI likewise provides an opportunity for exploration and comprehension of the message. The observer is struck by the fact that the interpreter manages to do two things at once: listen and speak. But this is not exactly the case. When we speak spontaneously our words do not come out in blazes: we do not first think out what we are going to say and then stop thinking while we speak; nor do we stop speaking in order to mentally compose what we are going to say next. On the contrary, our speech is continuous¹⁵¹. To be specific, it involves two superimposed processes in a cause and effect relationship: mental impulses and their oral expression. Seen in time, however, the words are said at the precise moment the

¹⁵¹ Danica Seleskovitch, *A Systematic Approach to Teaching Interpretation*, Paperback – London 1989.

following thought is conceived; at the precise moment the product of the conceptualizing process is verbally presented, the mind is already focused on further development of the next thought.

Simultaneous interpreter does virtually the same thing as when he is speaking spontaneously. He does, however, hear the meaning of the sentence being delivered by the speaker and it is this meaning which he retains in order to deliver the sentence immediately afterwards.

Just as when he speaks spontaneously, the words he hears while interpreting are those which he pronounces, but the thoughts which his mind focuses on are those which will produce his next words. The difference is that here the thought that is to be said comes from an outside source. The work of an interpreter is only an extreme case of reconstruction of ideas from outside sources. In practice, however, the simultaneous interpreter is relieved of the immediate task of developing the thought he has just stated. In place of this he substitutes analysis and comprehension of the speaker's line of thought.

Simultaneous interpretation involves "hearing" the thoughts of another instead of one's own thoughts. It also involves speaking spontaneously because all speaking involves talking and listening at the same time, although usually one "hears" their own thoughts. Simultaneous interpretation means reordering the steps in the mental process which we all experience when we speak spontaneously. This is why simultaneous interpretation can be learned quite rapidly, assuming one has already learned the art of analysis in consecutive interpretation. The problem in simultaneous interpretation stems not from the technique used, but from a series of other problems. Let us simply say here that SI is too often considered as a simple word-for-word translation, with a certain number of words stored in the memory and then repeated in the target language. During the time which separates the speaker's words from those of the interpreter, the interpreter has better things to do than memorize the words he has heard, because the speaker continues to deliver his idea and the interpreter must do the same to avoid sputtering out snatches of ideas. Thus the simultaneous interpreter is an analyst or mind-reader, not a sound recorder or a parrot. His memory does not store the words of the sentence delivered by the speaker, but only the meaning which those words convey.

Phases of SI

The phases of SI are the favorite subject of scholarly researches. Any phase recorded in literature is a formal parallel process with mental activities mentioned above in the "Forming of Interpretation" part. We have two very concentrated persons that before entering the booth passed through various stages of training and practice for the tasks of SI. In practice interpreting

is only difficult for newcomers: a simultaneous interpreter absorbs a wide range of clichés, expands their working glossary, and learns when and how to anticipate. Sometimes when working ‘automatically’ it seems that simultaneous interpreting is easier than consecutive, which takes more thinking and remembering, and note-taking of lengthy segments. Under the formal microscope of analysis it is possible to divide the mental process of SI in various phases, thus aiming to explain the process in detail, and take a more scientific approach to training and practice of SI.

Although it sometimes seems to be a useless effort, the sense of dividing SI into phases could be in understanding what in reality happens instinctively through the hearing and speaking processes.

There are practically four phases of activities during SI:

The First phase is recognizing the set of facts relevant for forming a sentence. This is very similar to the process of understanding a huge book with a large number of pages. Usually the first step in reading and understanding such a book is to see the Content to gain the general picture of what it is about. First phase of SI is defining what sequence of the speech will be translated and locating possible problems. The knowledge acquired in the first phase is inadequate for skilled performance. Memorizing happens at the same time as hearing, or, better in the very same part of a second.

The **second phase** is the associative stage, during which two important things happen: Errors in the initial understanding are gradually detected and eliminated; in other words – after hearing what was presented, a sort of censorship commences – instinct selection of what is to be said. The second is that the connections among the various elements required for successful performance are strengthened, so if we once again compare this phase with that huge book the similarity is in understanding parts as independent integrals and interrelations between chapters.

The Third phase is the most contradictory phase: the **anticipation** of what is to be said. In reality, interpreters are anticipating using their experience and instinct. It looks like most scholars strongly disagree with abstract categories such as *instinct* so anticipation is often a subject of many theories¹⁵². The general conclusion from these theories is that there are two types of anticipation: one type is among similar languages (Italian – Spanish, Norwegian- Swedish), and the other is between languages with different morphological and syntactic premises (English – German,

¹⁵² Kilian G. Seeber, *Intonation and Anticipation in Simultaneous Interpreting*, Ecole de Traduction et d’Interprétation Université de Genève, Kilian.Seeber@eti.unige.ch Bolinger D., *Intonation and its parts: Melody in spoken English*, London, Edward Arnold, 1986. S. Lambert & B. Moser-Mercer, *Bridging the gap: Empirical research in simultaneous interpretation*, John Benjamins, Amsterdam 2009.

English- Japanese)¹⁵³. It is also mentioned in most theories on anticipation in SI that the biggest problem is very concrete. If the case is the second pair of languages with different grammatical and syntactic characteristics the **position of the verb** is the main anticipation problem. In German and Japanese the verb is, as opposite to English, or Serbian, at the end of the sentence. No matter how experienced the interpreter might be, the verb could become a surprise while interpreting from German, or from Japanese. It happened many times: the predicted verb sounds logical and in context, but out of nowhere comes something that changes the whole sense of the sentence.

SI requires anticipation skills both at the level of words and of phrases/sentences/ideas. A simultaneous interpreter should have nerves of iron to keep calm if their anticipation is incorrect (oral speech is often unpredictable). In that case the interpreter must correct what was said, having in mind that there is only a few seconds before the speech goes too far. If interpreters are synchronized and now each other, the second interpreter will wait until the correction is done, memorizing what was said after the wrong anticipation and then continues with translation instead of her or his colleague. Prediction skills can be achieved with practice: the more familiar the topic, the better the interpreting in an emergency will be.

The Fourth phase is speaking, relaying words in a clear and understanding voice. Speaking must be at the same time rapid and clear which can be achieved only through practice. The exceptions are so called “Whispering interpreters” – they are simultaneous interpreters who whisper their translations. Usually they work under circumstances where the listeners are a minority as far as their language is concerned: it can be one person, or perhaps just a few. If it is one or two people the interpreter will usually work without sound equipment and he will literally whisper his translation to his listeners. SI again will be, carried out at the same time as the original speech. The advantages are obvious: the speaker doesn’t have to pause which can save a significant amount of time. Those listeners who understand the speaker’s language can comprehend him directly without being exposed to interpreting.

Simultaneous interpreting is also, as has been mentioned previously, beneficial for the speaker: he or she does not have to pause (though a slower speech rate is commonly preferred), the speaker holds the audience’s attention, and can respond to immediate feedback. The timesaving benefits are clear by default. In addition, this method of interpretation is very useful for parallel multi-language sessions.

Note that we have been speaking in terms of thoughts rather than words. It is the interpreter’s task to convey the meaning of the original

¹⁵³ Danica Seleskovitch, *Interpreting for International Conferences: Problems of Language and Communication* (2nd Edition), London 2001.

message. Every language organizes meaning differently, and trying to find direct equivalents in two languages often leads to absurd results. For example, consider the English expression “to hand down a ruling”. To say that literally in another language is likely to produce ludicrous results – the equivalents of hand and down, for example, are unlikely to be present in a good translation into the target language. Thus, as the interpreter is listening to the source-language message, she or he must cast aside the external structure, the words, while speaking and attend to the underlying meaning.

Simultaneous interpreting involves constant stress as „listening and speaking in parallel“ is abnormal for most people (with some exceptions). Furthermore, it requires off-the-cuff decisions about what information to omit as irrelevant, and what to interpret as important. The speaker can easily change his mind and start another sentence in the middle of the previous one or make grammatical mistakes. Some lecturers, when starting their speech, are completely unaware of how they intend to finish it. In many cases the interpreters are practically correcting the speaking mode, habits and grammar of the speaker or lecturer, and that may be very stressful and annoying.

Instead of a conclusion for this paper, the author considers it an obligation to mention the work of Mrs. Danica Seleskovic (1921–2001), one of the most prominent scientists in the field of SI. In addition to drawing inspiration from his personal experience, the author included much of Mrs. Seleskovic’s scientific studies in this exposé.

Born in 1921 to a Serbian father and a French mother, she was in contact with several languages and several cultures from birth. Mrs. Seleskovic spent her early childhood in Nice, her adolescence and youth in Berlin as the Nazi menace gained momentum, and then lived in Belgrade under German occupation. After the end of the Second World War, she studied at the Sorbonne and she was interpreting at the school attached to the Ecole des Hautes Etudes Commerciales (HEC), learning the craft of conference interpreting. She first exercised her new profession in Washington, with the productivity missions illustrated in the United States in the framework of the Marshall Plan, and then alongside Jean Monnet at the Coal and Steel Community in Luxembourg.

Mrs. Seleskovic returned to Paris in the mid-fifties, embarking upon a long career as a conference interpreter, which was to bring her into contact with great figures of the century, such as General de Gaulle and Marshal Tito. She already took a keen interest in training conference interpreters, and became a leading figure of the Ecole Supérieure d’Interprètes et de

Traducteurs (ESIT) of the Sorbonne, she also dedicated a lot of time and energy to the International Association of Conference Interpreters (AIIC), where she was engaged in organizing and defining the conditions of exercise of the budding profession.

Mrs. Seleskovic devoted the second part of her life to teaching and research. After her PhD, in 1974 she set up the first doctorate in translation studies at the University of Paris III-Sorbonne Nouvelle. For over thirty years, until her death in 2001, she published, in France and abroad, numerous books and articles on matters related to her discipline.

References

- Danica Selesković, *Konferencijsko prevođenje. Problemi govora i prevođenja*, Beograd, 1988.
- Danica Selesković, *Interprète et témoin du XXe siècle, L'Âge d'Homme*, Paris 2007.
- Kilian G. Seeber, *Intonation and Anticipation in Simultaneous Interpreting*, Ecole de Traduction et d'Interprétation Université de Genève, Genève 2002.
- Bolinger, D., *Intonation and its parts: Melody in spoken English*, London, Arnold, London 1986.
- S. Lambert & B. Moser-Mercer, *Bridging the gap: Empirical research in simultaneous interpretation*, John Benjamins, Amsterdam 2009.

Младен Б. Боснић

ПРАКТИЧАН ПРИСТУП СИМУЛТАНОМ ПРЕВОЂЕЊУ

Резиме

Циљ рада је да се истакну практични елементи симултаног превођења са српског на енглески и обрнуто. Рад је заснован на ауторовом двадесетогодишњем искуству у области симултаног превођења. Размотрени су и теоретски приступи да би се указало на неопходне научне основе за развој вештине превођења. Изгледа као да научници у својим расправама покушавају да сложу област преводилаштва учине још замршенијом, због чега су у раду истакнуте основе на којима се преводилаштво заснива. Рад је покушај да се демистификује занат симултаног превођења са примењивог и практичног аспекта. Намера аутора је и да се олакша превођење студентима англистике на факултетима и да се предложи корисни савети искусним професионалцима.

Кључне речи: стратегија превођења, симултано превођење, превођење, студенти, време као фактор у преводилаштву, стрес.

UTICAJ UZRATA I POLA NA USVAJANJE DRUGOG JEZIKA (L2)

Apstrakt: Ovaj rad predstavlja analizu uticaja uzrasta i pola na proces usvajanja L2 (engl. *second language acquisition*). Nakon kratkog osvrt na ovaj proces, prelazi se na analizu uticaja pomenutih faktora na usvajanje L2. Kada je reč o uzrastu (engl. *age*), skreće se pažnja na koncept kritičnog perioda i daju pogledi nekih istraživača na taj koncept. Dominantno je verovanje da su deca uspešnija u usvajanju L2 od odraslih. Posebno je skrenuta pažnja na oblasti fonologije i sintakse. Opšti zaključak je da se zatvaranje kritičnog perioda prvo dešava na polju fonologije (otprilike oko šeste godine života), dok se smatra da se morfologija i sintaksa mogu u potpunosti usvajati do kraja puberteta. Leksika i semantika su jezičke oblasti koje se nadgrađuju tokom celog života. Što se tiče uticaja pola na usvajanje L2, skrenuta je pažnja na pol kao biološki i rod kao društveni faktor. Saznanja do kojih se dođe u procesu ispitivanja usvajanja L2, koriste se prvenstveno u metodici nastave stranih jezika.

Ključne reči: usvajanje L2, uzrast, kritični period, međujezik, krajnje dostižnuće, pol, rod.

Kratak osvrt na istraživanja procesa usvajanja drugog jezika (L2)

Istraživanje procesa usvajanja drugog ili stranog jezika (L2) jeste aktivnost kojom naučnici počinju ozbiljnije da se bave u drugoj polovini 20. veka, tačnije nakon Drugog svetskog rata. Interakcija među ljudima tada uveliko prevazilazi okvire lokalnih govornih zajednica, a sredstva komunikacije, kao produkt moderne tehnologije, omogućavaju brži kontakt i veću i lakšu dostupnost informacija. Prirodno, takva situacija je izazvala porast potrebe za učenjem drugih jezika. Poznavanje još nekog, pored maternjeg, postalo je ključni element aktivnog učešća u društvu, a naročito u oblastima obrazovanja i zaposlenja.

Činjenica je da je u modernoj Evropi, ali i u celom svetu, globalna *lingua franca* engleski jezik. Ipak, i pored ove neosporne činjenice, u okvirima današnje Evrope postoje jasno izdiferencirane ideološki definisane jezičke zajednice, ali i multilingvalni i multikulturni pojedinci sa čitavim spektrom nijansi i varijacija u jezičkim i kulturnim identitetima (Filipović, 2009: 98). Dakle, romantičarski koncept jedinstva jezika, nacije i države

nije održiv u današnjem svetu.¹⁵⁴ Većina zemalja podstiče višejezičnost i takav stav deo je njihove zvanične jezičke i obrazovne politike.

Takva slika sveta podrazumeva i potrebu za učenjem jezika koji nisu maternji. Upravo ova pedagoška praksa i njeno unapređenje, jedan su od osnovnih razloga za pojavu interesovanja za sam proces usvajanja L2.

Kako Elis navodi, termin usvajanja drugog jezika (engl. *second language acquisition* – *SLA*) zahteva pažljivo objašnjenje. Ovde se pod rečju „drugi“ podrazumeva bilo koji nematernji jezik (bio on drugi, treći, četvrti itd). Bez obzira na to da li se sa istim dolazi u kontakt u prirodnom okruženju, tj. u zemlji u kojoj se govori, ili u učionici, može se reći da je reč o usvajanju L2 (Ellis, 1997: 3).

Istraživači savetuju da se proučavanje usvajanja L2 posmatra odvojeno od L1, a za to navode više razloga. Prvi je taj što se kod usvajanja maternjeg jezika sam proces odigrava uporedo sa kognitivnim razvojem, dok su učenici L2 osobe već razvijenog kognitivnog sistema. Usvajanje L1 je proces koji ne zahteva napor od dece i teče nesvesno, dok je za usvajanje L2 potrebna svesna angažovanost. Individualne razlike među decom pri usvajanju L1, naravno, postoje, ali je njihova uloga zanemarljiva u odnosu na onu koju iste imaju u procesu usvajanja L2. Takođe, znamo da se maternji jezik usvaja sa velikom ispravnosću, dok se za L2 to nikako ne bi moglo reći. Razlike u stepenu uspeha od pojedinca do pojedinca variraju.

Istraživanje usvajanja L2 za cilj ima proučavanje međujezika (engl. *interlanguage*). Međujezik je specifičan jezički sistem koji se može posmatrati zasebno (a ne samo poređenjem sa L1 i L2). Dakle, ispitivanje usvajanja L2 za svoj opšti cilj ima proučavanje razvoja međujezika i svih promena koje se dešavaju u toku tog razvoja. Kako će razvoj međujezika teći, zavisi od niza faktora. Isti se mogu svrstati u dve grupe: grupu socijalnih i grupu individualnih faktora. U prvu bi spadali neposredno okruženje (usvajanje jezika u zemlji u kojoj se govori ili u učionici) sa svim svojim karakteristikama, ali i širi društveni kontekst. Kao individualni faktori prepoznaju se sve specifične odlike pojedinca – biološke, psihološke, kognitivne i lingvističke. Na usvajanje L2 utiču pol, godine, motivacija, talenat, stilovi i strategije učenja, pažnja, maternji jezik, itd. Iz svega navedenog jasno se vidi da je proučavanje usvajanja L2 nužno interdisciplinarno.

U ovom radu ćemo analizirati uticaj uzrasta i pola na usvajanje drugog jezika. Oba ova faktora izdvajaju se u kategoriji individualnih kao faktori biološke prirode (iako se mogu posmatrati i kao društveni faktori). Sama ta činjenica često nameće njihovo proučavanje odvojeno od ostalih, a u dosadašnjoj istraživačkoj praksi više pažnje je posvećivano uzrastu.

¹⁵⁴ Uprkos neodrživosti pomenute ideje, i danas smo svedoci pokušaja poistovećivanja jezika sa državnim okvirima, što bi svakako bilo interesantno za kulturološku analizu, ali ona izlazi iz okvira teme ovog rada.

Uticaj uzrasta na usvajanje L2

Kada je reč o uticaju starosne dobi učenika na usvajanje L2, dominantno je mišljenje da su deca mnogo uspešnija od odraslih. Istraživanja u ovoj oblasti donose kontradiktorne rezultate. Jedan od razloga ove nesaglasnosti svakako je taj što se u nekim slučajevima testira znanje na početnom nivou (engl. *initial rate*), a u drugim krajnje dostignuće (engl. *ultimate attainment*). Takođe, neki istraživači kao kriterijum za uspeh uzimaju sličnost sa izgovorom izvornog govornika, drugi približavanje gramatičkim procenama izvornog govornika, dok postoje i oni koji se prvenstveno osvrću na fluentnost. U svakom slučaju, bitno je imati na umu kriterijum evaluacije prilikom analize suprotstavljenih tvrdnji. (Saville-Troike, 2006: 82).

Koncept kritičnog perioda

U teoriji usvajanja jezika koncept vremenskog okvira za optimalno usvajanje poznat je kao hipoteza o kritičnom periodu (engl. *critical period hypothesis* – CPH). Ovaj koncept postavio je Leneberg 1967. godine, a za njegove granice uzeo je starost od dve godine i doba puberteta. Kako se u pubertetu završava lateralizacija moždanih hemisfera, smatra se da usvajanje jezika nakon tog perioda ne može biti potpuno. U prilog ovakvom stavu ide i činjenica da je oporavak od afazije u direktnoj vezi sa uzrastom u kom je došlo do moždane traume. Kod dece je verovatnoća povratka jezika velika, dok kod starijih taj proces teče znatno teže i sa mnogo manje uspešnih ishoda. Samo postojanje kritičnog perioda je i dokazivano i dovođeno u pitanje. Ukoliko postoji, istraživače zanimaju njegovi uzroci, da li važi za sve oblasti jezika, da li talenat (eng. *aptitude*) ima nekog uticaja na uspeh u usvajanju nakon zatvaranja kritičnog perioda, itd.

Uglavnom, naučnici su saglasni da postoji kritični period (engl. *critical period*) za usvajanje L1. Što se tiče starosne dobi u kojoj se zatvara kritični period, ponuđeni su različiti odgovori. Obično se kao granica za L2 uzimaju srednje ili završne tinejdžerske godine, dok se za usvajanje L1 taj period završava ranije. Brojna su mišljenja da isti kritični period ne važi za sve oblasti jezika, već da je on, u zavisnosti od oblasti, višestruk (engl. *multiple critical period*). Zatvaranje kritičnog perioda prvo se dešava na polju fonologije (otprilike oko šeste godine života), za morfologiju i sintaksu se smatra da se mogu u potpunosti usvajati do kraja puberteta, dok su leksika i semantika jezičke oblasti koje se nadgrađuju tokom celog života.

Sam pojam „kritični period“ je osporavan. Naime, kako se pod njim podrazumeva naglo zatvaranje određenog biološkog perioda, kao bolje rešenje predlagan je termin „osetljivi period“ (engl. *sensitive period*), koji

bi označio postepeno opadanje sposobnosti usvajanja. Ipak, u literaturi dominira prvi termin.

Uzrast i usvajanje fonologije

Većina istraživanja usvajanja fonologije polazila je od hipoteza da je percepcija kod dece optimalna i da deca registruju sve fonetske karakteristike izgovorenih oblika. Novija saznanja u ovoj oblasti pokazuju da deca prepoznaju i one fonetske elemente koje nisu u stanju da proizvedu. Kako navodi Končita Leo (1997: 31), nesklad između percepcije i produkcije Berko i Braun označili su kao „fis“ fenomen. Interesantno je to što naziv „fis“ potiče od engleske reči *fish*, koju je jedno dete izgovaralo kao [fis], tj. sa poslednjim alveolarnim umesto palatalnim konsonantom, iako je znalo da kod odraslih takav izgovor prepoznaje kao nepravilan.

Od sedamdesetih godina prošlog veka aktivno se rade empirijska istraživanja čiji je cilj bio da se ustanove perceptivni kapaciteti ranog uzrasta. Ona su pokazala da deca od malena razlikuju zvučne i bezzvučne okluzive, ali su tek u dobi između treće i četvrte godine u stanju da pravilno produkuju tu razliku. Kasniji razvitak sposobnosti percepcije neki frikativa objašnjava se nepotpunom mijelizacijom u ranom životnom dobu (Lleó, 1997: 31–32).

Brojni naučnici skreću pažnju na to da činjenica da su deca sposobna da prepoznaju suptilne fonetsko-akustične razlike ne znači nužno da su sposobna da te razlike skladište u memoriji i da ih se sete sa istom preciznošću.

Jedna od karakteristika izgovora dece je i manja brzina u odnosu na izgovor odraslih, što se objašnjava realizacijom artikulacionih pokreta, koji zavise od brzine nervnih prenosa i težine mozga. Osim toga, deca imaju manje iskustva u funkcionisanju usmenog izražavanja i koordinaciji interakcije različitih mišićnih grupa – više od sto mišića prima nervne poruke prilikom produkcije nekog glasa.

Ponavljjanja prilikom izgovora kod dece, takođe su se pokušala objasniti motoričkim razlozima. Deca od nekoliko meseci razvijaju ritmičke pokrete (npr. glavom i ekstremitetima), a oni su najčešći u starosnoj dobi od šest do sedam meseci. U ovom uzrastu dolazi i do dupliranja, tj. ponavljanja određenih slogova (npr. „tatata“), pa se zaključuje da je fonetska produkcija bazirana na ritmičkom ponašanju (Lleó, 1997: 33).

Fonološke karakteristike kod dece pripisuju se zvučnoj percepciji, pa su zamene tipa /v/ sa [b], /θ/ sa [f], /k/ sa [t], /l/ sa [w] česte prilikom usvajanja engleskog i mogu biti rezultat kombinacije propusta u percepciji i lakoće artikulacije. Takođe i elizija završnih suglasnika i nenaglašanih slogova može biti posledica kombinacije faktora percepcije i produkcije, ali i kratkog trajanja i slabog intenziteta sloga (Lleó, 1997: 34).

Martoardono i Flin (1995) su ispitivale postojanje kritičnog perioda u usvajanju fonologije. Prihvataju da postoje određene razlike u usvajanju L2 kod dece i odraslih, ali tvrde da za fonologiju ne postoji starosno ograničenje. Brojne kontradiktorne rezultate istraživanja (jedna su govorila u prilog deci, druga u prilog odraslima) tumače ispitivanjem različitih fonoloških elemenata. One takođe naglašavaju da mera fonološke kompetencije nikako ne treba da bude sličnost izgovoru izvornog govornika. Prilikom objašnjenja ovakvog stava pozivaju se na medicinska otkrića. Naime, kako vizuelni korteks raspolaže neuronima specijalizovanim za detekciju vizuelnih elemenata (linija, kontura), one polaze od pretpostavke da bi slično moglo biti i kod jezika, tj. da je moguće da postoje neuroni specijalizovani za detekciju zvučnih elemenata. Mišljenja su da fonološka kompetencija, umesto da bude merena stepenom sličnosti sa izgovorom izvornog govornika, treba da bude merena sposobnošću detektovanja zvučnih elemenata i integracijom istih u mentalni oblik zvučnog sistema L2. Ukoliko bi se sposobnost detektovanja vremenom smanjivala ili potpuno izgubila, čovek ne bi bio u mogućnosti da integriše elemente neophodne za uspostavljanje novog kontrasta. U usvajanju L2 to bi podrazumevalo gubitak osetljivosti na zvučni kontrast koji ne postoji u L1. Ipak, istraživanja su pokazala da senzorne sposobnosti uspostavljanja novog kontrasta ostaju neometene (i u perceptivnom i u produktivnom smislu) u zreloom dobu.

Uzrast i usvajanje sintakse

Kao što je prethodno navedeno, većina istraživača misli da u procesu usvajanja sintakse postoji kritični period koji se zatvara na izmaku puberteta. Ovdje ćemo videti neke konkretnije analize odnosa starosne dobi i usvajanja ovog jezičkog segmenta.

U bavljenju usvajanjem sintakse, Gas i Selinker (2008: 408) navode rezultate istraživanja koje su sproveli Džonson i Njuport (1989) na doseljenicima koji su prilikom dolaska u zemlju u kojoj se govori L2 imali između tri i trideset i devet godina. Uspešnost na testovima linearno prati godine dolaska u zemlju, ali samo do perioda puberteta. Ispitanici koji su došli nakon puberteta pokazali su znatno slabije rezultate u odnosu na mlađe ispitanike, ali ti rezultati nisu imali veze sa starosnom dobi prilikom dolaska u zemlju L2.

Usvajanje jezika, svakako, nije jednodimenzionalan proces, već kompleksan sistem više različitih simultanih procesa. Usvajanje leksike kod dece u suštini je komplikovano. Deca ovaj jezički segment mogu usvojiti obraćajući pažnju na svoje lingvističko okruženje, putem pozitivnih dokaza, ali i uz pomoć urođene univerzalne gramatike. Martoardono i Flin (1995) navode činjenicu da deca, uprkos deficitu jezičkih podataka, usvajaju jezik bar na četiri nivoa: govor kojem je dete izloženo ne sadrži uvek kompletne

gramatičke rečenice; iako je izloženo nekom zaokruženom, finitnom obliku jezika, dete je u stanju da razume i proizvodi iskaze sa čijim oblicima do tada nije imalo kontakta; odrasli usvajaju znanja o strukturama jezika kojima nisu bili izloženi kao deca; iako sva deca nemaju istu izloženost jeziku, niti inteligenciju i tzv. jezički *background*, ona usvajaju L1 s ogromnim stepenom ispravnosti. Svi navedeni elementi u slučaju L1 usvajaju se u kratkom vremenskom periodu, bez mnogo truda i svesnog angažovanja i sa malim obimom potencijalnih grešaka. Sve to, kako ističu pomenute autorke, zahteva objašnjenje i u slučaju usvajanja engleskog jezika; navode da je detetu potreban pristup principima i parametrima univerzalne gramatike, leksikonu i specifičnim jezičkim pravilima, kako bi „savladalo“ jezik.

Martoardono i Flin, u istom tekstu, smatraju da je najbolji način provere postojanja kritičnog perioda za principe i parametre univerzalne gramatike testiranje njihove dostupnosti u odraslom dobu, odnosno provera da li odrasli učenici L2 imaju znanja o univerzalnoj gramatici jezika koji uče. Naravno, testiraju se principi različitosti L1 i L2, tj. podešavaju se različite vrednosti za isti parametar u L1 i L2.

Jedan od primera koji se navode je i ocena gramatičke ispravnosti rečenice c) u navedenom nizu, koju daju odrasli učenici engleskog jezika (izvorni govornici kineskog):

- a) The girl who had a stomach ache ate a cookie.
b) What did the girl (who had a stomach ache) eat ___?
↑ _____ ↓
c) * What did the girl (who had ___) eat a cookie?
↑ _____ ↓

Kako je kineski tzv. *in situ* jezik, rečenica c) bi u tom jeziku bila ispravna gramatički, što nije slučaj u engleskom. Ukoliko bi postojao kritični period za parametre i principe univerzalne gramatike, izvorni govornici kineskog, nakon puberteta ne bi bili u stanju da prepoznaju rečenicu c) kao neispravnu. Nego, kako znamo da i odrasli Kinezi mogu savladati ovaj segment engleskog jezika, ispostavlja se da kritični period zaista ne postoji kada se radi o univerzalnoj gramatici.

Interesantno viđenje sintaksičke kompetencije L2 iznose Gas i Selinker (2008: 411), pozivajući se na stavove koje je izneo Patkovski (1980: 462). On opisuje tzv. *Conard fenomen*. Naime, Džozef Konard, rođeni Poljak, počeo je da uči engleski u osamnaestoj godini i postao jedan od najvećih engleskih romanopisaca. Jedan od kritičara ističe da je Konardov engleski jezik obojen uticajem poljskog. Patkovski će, svakako, potvrditi da jezik ovog pisca nije kao jezik izvornih govornika koji nisu bili izloženi drugim jezicima, ali postavlja pitanje da li se on nužno razlikuje od jezika izvornog govornika koji je odrastao u okruženju u kome je bio u dodiru sa mnogo

neizvornih govornika. Ono na šta Patkovski želi da skrene pažnju je pitanje da li ta razlika u odnosu na izvornog govornika znači manji stepen vladanja drugim jezikom (L2). Dakle, i ovde se ponovo otvara jedno od esencijalnih pitanja vezanih za usvajanje L2 – šta treba uzeti kao meru procene stepena uspešnosti?

Još neki aspekti uticaja uzrasta na usvajanje L2

Razlike u procesu usvajanja L2 prouzrokovane uzrastom najčešće se objašnjavaju biološkim faktorima. Šuman (1975, citirano u Ioup 2005: 427) ostaviće po strani biološke faktore i usredsrediti se na socio-psihološke i motivacione. On smatra da bi usvajanje jezika bilo ometeno ukoliko bi učenik imao društvenu (u odnosu na zajednicu i kulturu L2) ili psihološku distancu (negativan stav i nedostatak motivacije). Neki autori insistiraju da su uslovi učenja (psihološki, socijalni itd.) bitniji od potencijala za učenje i da i oni utiču na razliku u postignuću kod dece i odraslih.

Nemogućnost dece da svoje L2 povezuje se sa razvojem kognitivnih sposobnosti. Odrasli su svoje kognitivne sposobnosti unapredili obrazovanjem, što im daje prednost u usvajanju L2. S druge strane, stariji su izgubili intuitivnost, koja ostaje kao prednost kod dece. Uticaj L1 na usvajanje L2 takođe nije isti u svim uzrastima. Smatra se da je transfer (i pozitivni i negativni) prisutniji kod odraslih. Što se tiče starosne dobi, kada učenje L2 počinje, smatra se da učenici koji su kao mlađi pristupili ovom procesu imaju bolju performansu, ali neka istraživanja pokazuju da prave iste greške kao i učenici koji su kasnije počeli da uče L2. Ovi rezultati su indirektan dokaz protiv kritičnog perioda. Već smo videli da su deca bolja na polju fonologije, a odrasli u domenu sintakse, što govori da različite jezičke oblasti zahtevaju različit napor za savlađivanje jezika u različitom uzrastu.

Uticaj pola na usvajanje L2

Bazične biološke razlike između žena i muškaraca, kao nosioca XX, odnosno XY hromozomskog para, vremenom su podstakle pitanja o eventualnim različitim sposobnostima dva pola (engl. *sex*). U mnogim zapadnim kulturama vlada verovanje da su žene uspešnije u usvajanju L2 od muškaraca, ali kako Sevil-Trojk smatra, ovo verovanje je, prvenstveno, društveni konstrukt, zasnovan na produkciji koja oslikava kulturalni i sociopsihološki uticaj (Saville-Troike, 2006). Ista autorka konstatuje da se većina istraživanja odnosa pola i usvajanja L2 ticala kognitivnih stavova, strategija učenja, varijeteta L2 koji se usvaja ili inputa i interakcije. „Na primer, žene nadigravaju muškarce u nekim testovima verbalne fluentnosti

(kao što su pronalazaženje reči koja počinje određenim slovom), a moguće je da je mozak kod žena manje asimetrično organizovan od mozga muškaraca, kada je reč o govoru (Kimura, 1992). Za usvajanje L2 od važnosti su otkrića u vezi sa mentalnim predstavama u leksici, nasuprot onim u gramatici: izgleda da žene bolje memorišu kompleksne oblike, dok su muškarci bolji u prihvatanju gramatičkih pravila (Halpern, 2000). Druge razlike mogu biti u vezi sa hormonskim promenama: viši nivo androgena vezuje se za bolje automatizovane veštine, a viši nivo estrogena za bolje semantičke/tumačenjske veštine (Mack, 1992). Kimura (1992) navodi da se viši nivo artikulacione i motorne sposobnosti kod žena dovodi u vezu sa povišenim nivoom estrogena tokom menstruacionog ciklusa (Saville-Troike, 2006: 84).

Iako je dominantno verovanje da su žene uspešnije u usvajanju L2, isto nije eksplicitno potkrepljeno empirijskim dokazima. Naime, takvi zaključci mahom su izvedeni na osnovu rezultata testova koji nisu sprovedeni u kontrolisanim uslovima. Danas dostupna literatura o usvajanju L2 daje analizu uticaja najrazličitijih faktora na ovaj proces, ali polu je, ipak, posvećeno najmanje pažnje. Za dalji razvoj istraživanja u ovoj oblasti nesumnjivo je bitan napredak medicinskih i psiholoških saznanja.

Kristina Sans (2005: 112) navodi da postoje istraživanja koja su pokazala da pol utiče na usvajanje fonologije kod učenika na univerzitetskom nivou. Pomoću jednih utvrđena je veća preciznost u fonološkoj produkciji kod žena. Druga, pak, daju prednost muškarcima, a postoje i ona koja ne registruju razliku u fonološkoj produkciji među polovima. Dakle, ovakvi rezultati nikako se ne mogu smatrati relevantnim.

Pol, kao faktor uticaja na usvajanje L2, ima dvostruku ulogu – osim što predstavlja individualni biološki faktor, može biti posmatran i kao društveni faktor. Naime, shodno praksi sociolingvistike, sociologije jezika i ženskih studija, treba imati u vidu razliku između termina „pol“ (engl. *sex*) i „rod“ (engl. *gender*). Prvi podrazumeva biološke odlike ljudske jedinice i, u najvećem broju slučajeva, njena je konstantna odlika tokom čitavog života. Rod je, s druge strane, mnogo složenija kategorija, koja se više ne smatra binarnom, već je odlikuje dinamična priroda, a vidi se kao društveni konstrukt.

Najranija osvrtanja na činjenicu da postoji veza između jezika i roda podstaknuta su približavanjem lingvističke i feminističke teorije i jezičke prakse. Svest o tome da postoji veza između jezika i društvenog statusa žena može se uočiti u publikacijama iz 19. veka vezanim za feminističku filozofiju i feminističke kampanje o ličnim imenima. (Weatherall, 2002: 2).

Kao prva lingvistička studija koja se ozbiljno i kritički bavi odnosom jezika i roda uzima se članak Robina Lakofa (Robin Lakoff), objavljen 1973. godine u časopisu *Jezik u društvu* (*Language in Society*), pod imenom *Jezik i mesto žene* (*Language and woman's place*). Kasnije (1975)

ovaj članak je proširen u istoimenu monografiju. Pojavljivanje ove studije izazvaće burne reakcije – na jednoj strani su bili oni koji su je smatrali trivijalnom posledicom „feminističke paranoje“, a na drugoj su bili oni koji su snažno i argumentovano branili njene ideje (većinom su to bile žene). Pojavom ove knjige otvara se „kompletno novo interdisciplinarno polje istraživanja pod imenom ‘rodne studije’ (engl. *gender studies*) koje kombinuju teorijske postulate i metodološke postupke antropologije, komunikologije, psihologije, sociologije, sociolingvistike i drugih disciplina (Bucholtz, 2004: 3)“ (Filipović, 2009: 126).

Nesumnjivo je da rod ima uticaja na jezik i njegovu upotrebu¹⁵⁵, ali ovde nas prvenstveno zanima kako on utiče na usvajanje L2. U primenjenoj lingvistici ova kategorija se najčešće vezuje za različita uverenja, stavove i motivaciju za učenje L2. Smatra se da rod utiče na strategije učenja i interakciju u učionici (i među učenicima i u odnosu sa nastavnikom).

U svom članku, u kome pokušava da poveže rod i nastavu L2 u okviru izrade baze podataka o materijalima iz domena usvajanja L2, Himenes Katalan (2003) ističe vezu između pola, roda, koedukacije¹⁵⁶ i nastave i učenja L2. Ona naglašava da je ta veza slična onoj koja postoji između pola, roda i jezika uopšte. Jezik predstavlja sredstvo komunikacije i sredstvo pomoću koga stičemo znanja o svetu oko nas. Pomoću njega oblikujemo pogled na društvo, obogaćujemo i organizujemo znanja i prihvatamo društvene norme. Učenje L2 otvara šansu, ne samo za shvatanje različitih načina života, već i različitih načina razumevanja sveta. Kao što je slučaj sa L1, tako i L2 može otkriti seksističke stereotipe. Himenes Katalan u pomenutom članku navodi da su neki autori u gramatikama, rečnicima i udžbenicima, koji se koriste u nastavi engleskog jezika kao L2, uočili elemente diskriminacije žena. Ona skreće pažnju i na interesantnu činjenicu da postoji mali broj žena istraživača u primenjenoj lingvistici, što je u suprotnosti sa njihovim velikim brojem u nastavi L2.

Himenes Katalan podvlači da na uspeh u učenju L2 utiče i značaj koji društvo pridaje učenju stranih jezika i samoj predavačkoj profesiji. Ukoliko se posvećivanje učenju L2 smatra prikladnijim za devojčice nego za dečake, neće začuditi to što će devojčice pokazati veću motivaciju, a samim tim postići i bolje rezultate. Isto tako, ukoliko društvo smatra profesiju nastavnika L2 „ženskom“, onda se može očekivati da učenici figuru nastavnika automatski vezuju za žensku osobu. Na ovaj način rod kao, očigledno, društveni konstrukt može uticati uopšte na opredeljenje za učenje L2 i samu motivaciju pri tom procesu. U literaturi

¹⁵⁵ Upravo je veza između upotrebe jezika i roda ispitivana mnogo više nego veza između procesa usvajanja jezika i roda.

¹⁵⁶ Pod terminom „koedukacija“ (engl. *coeducation*) podrazumeva se zajedničko obrazovanje ženske i muške dece.

konsultovanoj prilikom pisanja ovog rada, nismo naišli na konkretne empirijske podatke koji bi mogli potvrditi navedene teze, ali bi svakako bilo interesantno sprovesti istraživanje kojim bi se, npr., pokušali ispitati uzroci znatno većeg broja studentkinja u odnosu na broj studenata na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu i utvrditi da li postoji neka korelacija između takvog stanja i rodno određene motivisanosti za učenje L2.

Zaključak

Kao što smo već videli, ispitivanje procesa usvajanja L2 predmet je naučnih istraživanja poslednjih pet-šest decenija. Ono je podstaknuto pedagoškom potrebom, odnosno potrebom za što boljim rezultatima nastave stranih jezika, čije poznavanje je danas neophodno za aktivno učešće u društvenim tokovima. Zvanična Evropa, ali i čitav svet, uprkos opštoj globalizaciji, podržavaju multilingvizam.

Na proces usvajanja L2 utiču društveni i individualni faktori. U individualne, između ostalih, spadaju i pol i uzrast učenika.

Što se uzrasta tiče, vladaju verovanja da su deca u prednosti u odnosu na adolescente i odrasle kada je reč o usvajanju L2. Taj stav naučnici opravdavaju prvenstveno biološkim faktorima, pa se pokušava dokazati postojanje kritičnog perioda – ograničenog razvojnog perioda tokom koga je moguće usvojiti L2 na nivou izvornog govornika. Nakon zatvaranja ovog perioda, pomenuti cilj ostaje nedostižan. Naravno, kao što to u nauci i biva, postavljanje koncepta kritičnog perioda podelilo je istraživače i podstaklo na brojna ispitivanja njegovog postojanja. Ukoliko se može govoriti o nekom opštem zaključku, moglo bi se reći da trajanje kritičnog perioda varira u zavisnosti od jezičke oblasti – najranije se zatvara za fonologiju, zatim za morfologiju i sintaksu, a u oblastima leksike i semantike ne postoji. Mada, kao što smo mogli videti, ima i ispitivanja koja negiraju postojanje kritičnog perioda u fonologiji i sintaksi. Kao objašnjenje za, inače česte kontradiktorne rezultate u ispitivanju usvajanja L2, navodi se nepreciznost u odabiru ispitivanog elementa i nesaglasnost oko odabira orijentira za procenu stepena uspešnosti.

Kada je u pitanju uticaj pola na usvajanje L2, može se reći da je odnos ovog individualnog faktora i usvajanja do sada najmanje ispitivan. U zapadnim kulturama vlada verovanje da su žene uspešnije u usvajanju L2 od muškaraca. Neke od tvrdnji koje idu u prilog ovom verovanju, pozivaju se na biološke, odnosno hormonalne razlike i razlike u asimetričnosti moždane organizacije. Ipak, većina istraživanja u ovoj oblasti vršena je u nekontrolisanim uslovima i njihovi rezultati se ne mogu smatrati relevantnim.

Pažnju naučnika okupirao je i uticaj roda na usvajanje L2. Smatra se da na taj proces utiče stav društva prema učenju stranih jezika, kao i to da rod utiče na motivaciju, strategije učenja itd.

Najveći broj istraživanja u oblasti usvajanja L2 rađen je na engleskom jeziku i drugim evropskim jezicima. Saznanja koja se dobijaju ovim putem svoju osnovnu primenu, naravno, dobijaju u metodici nastave stranih jezika.

Literatura

- Birdsong, D. Introduction: whys and why nots of the Critical Period Hypothesis for second language acquisition. In D. Birdsong (Ed.), *Second Language Acquisition and the Critical Period Hypothesis* (pp. 1–22). Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ 1999.
- Ellis, R. *The Study of Second Language Acquisition*. Blackwell, Oxford 1994, 3–6
- Filipović, J. *Moć reči. Oglеди iz kritičke sociolingvistike*. Zadužbina Andrejević, Beograd 2009.
- Gass, S. M. and L. Selinker. *Second Language Acquisition. An Introductory Course*. Third edition. Routledge, New York and London, 2008, 405–416.
- Halpern, D. F. *Sex Differences in Cognitive Abilities* (Third Edition). Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ, 2000.
- Ioup, G. Age in Second Language Development. In: Hinkel, E. (ed). *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*. Lawrence Erlbaum Associates, New York and London 2005, 419–435.
- Jiménez Catalán, R. M. Linking gender and second language education in a database. *CAUCE, Revista Internacional de Filología y su Didáctica* 28, 2003, 205–218.
- Johnson, J., and Newport, E., Critical period effects in second language learning: the influence of maturational state on the acquisition of ESL. *Cognitive Psychology* 21, 1989, 60–99.
- Kimura, D. Sex differences in the brain. *Scientific American*, 1992, 119–10.
- Lleó, C. *La adquisición de la fonología de la primera lengua y de las lenguas extranjeras*. VISOR Lingüística y Conocimiento, Madrid 1997, 31–34.
- Mack, M. The relationship between neurolinguistics. Paper presented at the American Association of Applied Linguistics. Conference, Seattle, Washington 1992.
- Martohardjono, G., Flynn, S. *Is There any Age-Factor for Universal Grammar?* 1995. (potpuni bibliografski podaci nisu sadržani u e-obliku jedinice kojim je raspolagano prilikom pisanja rada)
- Patkowski, M.: The sensitive period for the acquisition of syntax in a second language. *Language Learning* 30, 1980, 449–472.
- Saville-Troike, M. *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge 2006, 82–84.
- Schumann, J. Affective factors and the problem of age in second language acquisition. *Language Learning* 25, 1975, 209–235.

Internet izvori

- Weatherall, Ann. *Gender, language and discourse*. East Sussex, 2002. Routledge. March 2010 <<http://books.google.com/books?id=0YTGvaOQB24C&printsec=frontcover&dq=language+and+gender&lr=&hl=sr&cd=19#v=onepage&q=&f=false>>
- Wood Bowden, H. & Sanz, C. & A. Stafford, C. (2005). Individual differences: Age, sex, working memory, and prior knowledge. In: Sanz, C. (ed). *Mind & context in adult second language acquisition. Methods, Theory, and Practice*. Washington: Georgetown University Press. 30 June 2010 <http://books.google.com/books?id=TU5XSh5TT_oC&pg=PA112&dq=sex+and+sla&hl=sr&ei=eMIsTJu3G5ehOM7M7J0J&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCoQ6AEwAA#v=onepage&q=sex%20and%20sla&f=false>

Andrijana S. Đordan

THE INFLUENCE OF AGE AND GENDER ON THE ADOPTION OF A SECOND LANGUAGE

Abstract

This is a presentation of an analysis of the influence of age and sex of learners on the process of second language acquisition (SLA). After a brief overview of the history of SLA, I present the influence that the factors mentioned above have on the process of SLA. In terms of age, I analyze the concept of critical period and I present some studies conducted in that field. The dominant opinion among researchers is that children are more successful than adults in SLA. I especially pay attention to the domains of phonology and syntax. Most researchers believe that there are multiple critical periods for all aspects of the language acquisition process. The critical period for phonology is the age of six, for morphology and syntax it is the end of puberty and for the elements of vocabulary and semantics that period doesn't exist. Regarding the influence of sex on SLA, I make a clear difference between sex as a biological factor and gender as a social factor. Generally speaking, the widespread opinion is that women are more successful than men in SLA. Since the studies that led us to that conclusion were conducted in uncontrolled conditions, we cannot consider them valid. Most research findings obtained in the studies of SLA are primarily used in the methodology of teaching a second language.

Key words: second language acquisition, age, critical period, interlanguage, ultimate attainment, sex, gender.

ПРИКАЗИ

Проф. др Нада П. Тодоров
Алфа универзитет у Београду
Факултет за стране језике
nada_todorov@yahoo.com

УДК: 821.163.4:821.113.4
ДАТУМ ПРИЈЕМА 01. 12. 2010.
ДАТУМ ПРИХВАТАЊА 16. 12. 2010.
СТРУЧНИ РАД

О ЈУЖНОСЛОВЕНСКИМ ТЕМАМА ПЕРА ЈАКОБСЕНА

У историји културе српског народа биће вероватно заувек забележено име Пера Јакобсена који је своје животно стваралаштво посветио славистици. Задужбина тог научника, сада професора емеритуса у Копенхагену, јесу његови радови из области језика и књижевности.

Београдска издавачка кућа SlovoSlavia објавила је избор радова данског начника под називом *Јужнословенске теме*. Наслов показује да је књига посвећена јужнословенским просторима, дељивим и недељивим, испреплетаним видљивим и невидљивим спонама. Том научнику је иста издавачка кућа посветила и изванредан зборник радова из области књижевности (*У част Пера Јакобсена*, Зборник радова, SlovoSlavia, 2010, приређивачи Дејан Ајдачић и Персида Лазаревић ди Ђакомо).

Пер Јакобсен (Per Jacobsen, рођен 1935. у Хејнсвигу) после прве посете Београду, 1957. године, напустио је студије медицине и почео да студира славистику на Универзитету у Копенхагену. После завршетка студија добио је стипендију за учење српскохрватског језика. Две године је боравио у Београду, а затим се вратио у Данску, где је докторирао и свој радни век завршио на Универзитету у Копенхагену. Основао је одсек за сербокроатистику Универзитета у Копенхагену (1968).

Почеци његовог научног рада везани су за експерименталну фонетику. Касније се бавио преводилаштвом, лексикографијом, тумачењима књижевних дела. Народу своје земље и онима који говоре дански језик приближио је српску књижевност захваљујући изванредним преводима дела Иве Андрића, Миодрага Булатовића, Александра Тишме и других. Написао је историју српске и хрватске књижевности на данском језику и објавио велики број чланака о појединим српским и хрватским писима. Његов марљив научни рад награђен је избором за члана Српске академије наука и уметности 1988. године. Ако се погледа развојни пут, пре свега научне делатности Пера Јакобсена, могуће је приметити да он на изванредан начин прати друштвене и историјске догађаје у некадашњој Југославији.

Што се тиче гледишта на језик, Пер Јакобсен је остао доследан: до умировљења се катедра коју је водио на Универзитету у Копенхагену бавила „сербокроатистиком“, подвлачећи лингвистички аспект језика, као што и доличи научнику, и не држећи до политичких назива тог истог језика. У ту сврху је Јакобсен продубио своја истраживања на пољу социolingвистике (у сарадњи са Сњежаном Кордић), пре свега имајући у виду структуру слога, која одражава идентитет једног језика, и чија је правила комбиновања Пер Јакобсен одредио као „ДНК профил језика“ и тиме потврдио јединственост српскохрватског (Јакобсен, П. (2010): *Јужнословенске теме*: 331).

Приређивачи књиге *Јужнословенске теме* проф. др Дејан Ајдачић и Персида Лазаревић ди Ђакомо, веома пажљиво су одабрали радове из богатог стваралачког опуса Пера Јакобсена, показујући покољењима да постоје они амбасадори српског језика и културе који остављају вечне трагове у баштини једног народа.

У мотиве Петерсеновог интересовања за подручје језика и књижевности Јужних Словена сигурно није лако продрети, али сам аутор о овим просторима пише следеће:

Балкан је од давнина био подручје на коме су се сударала главна културна и политичка збивања. Располућена након пропасти Римског царства и поделе црква у средњем веку, ова удаљена област је била гранична зона када је у другој половини 14. века турска сила нахрупила ка Западу. Велики делови данашње Југославије вековима су били изгубљени за западну културу и цивилизацију, док су други, као најистуреније тачке западног света и хришћанства, непрестано били изложени опасности од турског освајања. Неслагање Истока и Запада је кроз дуги низ година било једно од битних порука коју је књижевност српскохрватског језика, где год да се развијала, покушавала да пренесе свету и будућим нараштајима (Исто: 169).

Тај свет је очигледно, својим контрастима, привукао младог Пера Јакобсена. Југославију он сигурно доживљава на свој начин, а Персида Лазаревић ди Ђакомо га с правом назива југославистом.

Приређивачи издања су књигу поделили на пет целина. У *Уводној речи* Пер Јакобсен објашњава шта га је посебно интересовало из области фонетике. Он сам указује да га је Предраг Палавестра, наш истакнути књижевни критичар, подстакао да се бави и изучавањем књижевности, као и неким културолошким темама.

У првом делу дати су чланци Пера Јакобсена о утицају реченичне интонације на српскохрватске акценте. Посебно значајни радови су инструментална истраживања акцената, акцената и интонације,

слогова и њихове структуре. Вредна пажње су и истраживања неких језичких појава у делима *То Милована Данојлића*, *Баладе Петрице Керемпуха* Мирослава Крлеже, *Сеобе* Милоша Црњанског.

У другом делу ове књиге дате су расправе о актуелном језичком стању на подручју новоштокавског стандарда, о структуралним лингвистичким константама српскохрватског језика, о језичком пуризму у Европи, који је посебно занимљив због компарације са Орвеловом визијом. Овај научник упозорава на опасност која се крије у језичком пуризму и каже:

Основна претпоставка језичког пуризма састоји се у томе да се тврди да је одређени део језика „чистији“ од других варијаната (дијалеката или блиских, сродних језика), и да актуелно стање језика представља пад у односу на идеалну форму која се говорила у златном добу те одређене језичке средине. Овај наводни пад се најчешће испољава на подручју лексике, и пуристичка настојања иду ка очувању старијих речи и одбрани од утицаја друге или других („агресивних“) језичких средина, али и правопис и морфологија и синтакса могу да буду мета пуристичких настојања. Идеја о чистоћи језика је наравно илузија, ниједан језик не живи без утицаја језика других цивилизација, народа или племена (Исто: 111).

Трећи део ове вредне књиге посвећен је радовима Пера Јакобсена о односу данске и српске књижевности. Приређивачи су пошли хронолошким редом, обухватајући период од романтизма до савремене књижевности. Радови о данском преводу Вукових песама, српској народној књижевности у Данској у 19. веку, рецепцији југословенске књижевности у Данској, присуству књижевних дела Александра Тишме и Данила Киша у земљама Скандинавије, само су део из богатог стваралачког опуса данског филолога.

Сви ови текстови говоре о научном, али и мисионарском раду Пера Јакобсена на зближавању народа и култура. Радови управо показују да уметност нема граница, али да би прешла границе малих земаља, потребно је да се учине већи напори, да реч уметника оживи кроз превођење, да приближи и писца и његов народ некој другачијој култури. Ови Јакобсенови радови показују колико је значајно преводити књижевна дела, повезивати народе, јер такве везе доносе велико богатство свима. Сваки писац открива нове светове, свако дело плени својим слојем звучања и значења и отуда је важно бавити се компаративним и другим истраживањима који доприносе лепоти откривања европских уметничких простора.

У четвртном делу објављени су радови Пера Јакобсена о Иви Андрићу. У овом писцу Јакобсен препознаје сјајног стилисту, психоаналитичара, чији артизам доприноси непоновљивим доживљајима лепоте.

Пажљивом анализом прилога може се констатовати богатство Јакобсонових методолошких приступа у тумачењу богатих равни значења Андрићевог дела. Његове студије су потврда о свестраном тумачењу различитих области људског стваралаштва које истовремено показују зашто овај Данац ужива велики углед у академском свету.

Занимљива су Јакобсенова тумачења романа *Травничка хроника*, који је писан током Другог светског рата према моделу европског реалистичког романа. Хроника о Травнику јесте седмогодишњи летопис у коме се прате доласци конзула у овај град. Писац је користио документарну грађу. Сликајући Жана Давила, француског конзула, Андрић осветљава слике босанске средине и судар четири средине. Пер Јакобсен тумачи роман као митску хронику и истиче да мит није само продукт прошлих времена јер и савремени свет има своје митове. Он овде указује на миту о пијемонтској улози Србије, која се на изванредан начин провлачи као танана нит у многим Андрићевим делима. На индиректан начин Јакобсен указује на то колико је у Андрићево дело уткана позната Маркесова мисао: „Живети да би се приповедало, а проповедати да би се повезивало.“

У последњем поглављу књиге приказани су различити Јакобсенови радови који показују великог ерудиту и znalца чија интересовања за догађања на јужнословенским просторима превазилазе опсег књижевности и језика. Посебно је вредан пажње текст „Ко је чији? Балкански књижевни контекст“. Указујући на то шта се догађало са Југославијом, њени језицима, културом и књижевношћу, он на крају озбиљно упозорава:

Нема сумње да је на српскохрватском језичком подручју у целини, политика овладала основним принципима бављења националним књижевностима, што је познато из других полицентричних језика, као што су енглески или немачки. Стога би можда било упутно скренути пажњу на неке чврсто утемељене логичке поступке при одлучивању о националној припадности писаца. У начелу, независни књижевни историчари, а не политичари или библиотекари, тебали би да одлучују о томе ко припада једној или већем броју националних књижевности. Очигледно је да само један критеријум не може бити довољан у одређивању припадности писца. У српскохрватској културној реалности, традиција би требало да има важнију улогу од језика, а лична одлука важнију улогу од места рођења (Исто: 328).

Књига *Јужнословенске теме* је значајан допринос сагледавању дела изванредног научника и познаваоца јужнословенског језичког и књижевног простора. Она ће пружити могућности да се јавност више упозна са стваралаштвом тог амбасадора српске културе, а може бити и драгоцен извор за различита компаративна и друга проучавања.

Велики хуманиста Пер Јакобсен својим делом показује вредност Маркузеове мисли: „Не бих пустио да прође ни један дан, а да не кажем људима које волим да их волим.“ Љубав према људима овај дански научник остварио је својим пером и делом.

Литература

Per Jakobsen, *Južnoslovenske teme*, SlovoSlavia, Beograd 2010.

Интернет извори

Пројекат Растко, Данска: Персида Лазаревић Ди Ђакомо: Југослависта (1. мај 2010) www.rastko.rs/rastko/delo/13734 (преузето 11. новембра 2010)

Prof. dr Nada P. Todorov

PER JACOBSEN'S SOUTH SLAVIC TOPICS

Summary

This article is dedicated to the work of Mr. Per Jacobsen, one of the most prominent scientists in the field of modern Slavistic research. Mr. Per Jacobsen is mostly dealing with linguistic, literature and artistic problems in South Slavic languages, especially in Serbian. The author is overviewing South Slavic Topics, which presents different works written by Mr. Jacobsen, and edited by Dejan Ajdacic and Persida Lazarevic Di Giacomo.

Key words: South Slavic Topics. Slavistic research, linguistics, Literature.

УПУТСТВО АУТОРИМА

РЕЧИ, часопис за језик, књижевност и културолошке студије, објављује научне и стручне чланке.

У категорији научних чланака доноси оригиналне научне радове, прегледне радове, кратка или претходна саопштења, научне критике, полемике и осврте. У оквиру стручних чланака даје стручне радове, информативне прилоге и приказе.

Оригинални научни рад треба да садржи претходно необјављене, методолошки утемељене резултате сопствених истраживања.

Прегледни рад садржи оригиналан, детаљан и критички приказ истраживачког проблема.

Кратко или претходно саопштење представља оригинални научни рад пуног формата, мањег обима или полемичког карактера.

Научне расправе на одређену тему, засноване на научној аргументацији, дају се у оквиру научне критике, полемике и осврта.

У оквиру **стручних прилога** дају се стратегије и искуства корисна за унапређење професионалне праксе, уводници, коментари и прикази књига.

Изузетно, у часопису, примерено „Акту о уређивању научних часописа“ Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије, могу бити објављивани и монографски радови, као и критички прегледи научне историјско-архивске, лексикографске и библиографске грађе.

Језик рада може бити српски и енглески, а зависно од научне проблематике, и на другим језицима.

За објављивање у часопису прихватају се искључиво радови који нису претходно објављивани. Све приспеле радове рецензирају два рецензента, после чега редакција доноси одлуку о објављивању и о томе обавештава аутора у року од највише три месеца.

Рукописи се шаљу електронском поштом или на CD-у и не враћају се. Адреса уредништва и електронска адреса дате су у импресуму часописа.

Рад приложен за објављивање треба да буде припремљен према стандардима часописа *РЕЧИ* да би био укључен у процедуру рецензирања.

Неодговарајуће припремљени рукописи неће бити разматрани.

Обим и фонт

Рад треба да буде написан у текст процесору Microsoft Word, фонтом Times New Roman величине 12, ћирилицом, са размаком од 1,5 реда.

Обим оригиналних научних и стручних радова је до једног ауторског табака (око 30000 знакова), прегледних радова и информативних прилога до 1/3 ауторског табака (око 10 000 знакова) и извештаја, приказа, до 1/5 ауторског табака (око 2 800–3 600 знакова).

Име аутора

Наводи се пуно презиме и име (свих) аутора. Пожељно је да се наведу и средња слова аутора. Презимена и имена домаћих аутора увек се исписују у оригиналном облику (са српским дијакритичким знаковима), независно од језика рада.

Назив установе аутора (афилијација)

Наводи се пун (званични) назив и седиште установе у којој је аутор запослен, а евентуално и назив установе у којој је аутор обавио истраживање.

У сложеним организацијама наводи се укупна хијерархија (на пример, Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за социологију, Београд).

Афилијација се исписује непосредно након имена аутора. Функција и звање аутора се не наводе.

Контакт подаци

Адреса или е-адреса аутора даје се у напомени при дну прве странице чланка. Ако је аутора више, даје се адреса једног, обично првог аутора.

Апстракт (сажетак) и резиме

Апстракт је кратак информативан приказ садржаја чланка који читаоцу омогућава да брзо и тачно оцени његову релевантност.

Саставни делови апстракта су циљ истраживања, методи, резултати и закључак.

Апстракт треба да има од 100 до 250 речи и треба да стоји између заглавља (наслов, имена аутора и др.) и кључних речи, након којих следи текст чланка.

Резиме

Ако је језик рада српски, сажетак на страном језику даје се у проширеном облику, као резиме. Дужина резимеа може бити до 1/10 дужине чланка. Резиме се даје на крају чланка, након одељка Литература.

Кључне речи

Број кључних речи не може бити већи од 10. У чланку се дају непосредно након сажетака, односно резимеа.

Литература

Литература се наводи према правилима тзв. „чикашког стила“ навођења литературе.

Цртежи, слике и табеле

Слике (цртежи, графикони, схеме) и табеле се могу припремити компјутерском или класичном технологијом (тушем или оловком на папиру).

Дају се у посебном фајлу или на посебним папирима. У основном тексту се маркира место где долазе и не уводе се у текст. Табеле, слике и илустрације морају бити разумљиве. Нису пагиниране и морају имати редни број, наслове и легенде (објашњења ознака, шифара и скраћеница) класификоване по врстама и нумерисане унутар своје категорије. На папиру редни број слике или табеле, као и презиме аутора морају бити уписани на полеђини графит ном оловком. Приказивање истих података табеларно и графички није дозвољено.

Статистички подаци дају се према параметрима научних методологија.

Рукописи се не враћају.

Уредништво

Часопис може да се набави у библиотеци Факултета за стране језике Алфа универзитета, Палмира Тољатија 3, Нови Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81+82

Речи часопис за језик, књижевност и културолошке студије / главни и одговорни уредник Нада Тодоров. – Год. 2, бр. 3 (2010, зима) – Београд (Палмира Тољатија 3): Факултет за стране језике Алфа универзитета, 2010 – (Београд: Чигоја штампа). – 24 cm

Годишње
ISSN-1821-0686 – РЕЧИ, (Факултет за стране језике, Алфа универзитет)
COBISS. SR – ID 155512076